

T.C
Hitit Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

II. DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ
URFA MİLLETVEKİLLERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ
(1923-1927)

Arda KANATLI

Yüksek Lisans Tezi

Çorum 2018

II. DÖNEM TBMM URFA MİLLETVEKİLLERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ
(1923-1927)

Arda KANATLI

Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Yrd. Doç. Dr. Mustafa BAKAN

Çorum 2018

KABUL VE ONAY

Arda Kanatlı tarafından hazırlanan "II. DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNDE URFA MİLLETVEKİLLERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ (1923-1927)" başlıklı bu çalışma, 23.03.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak yüksek lisans yeterlilik tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Benjamin
KOCAOĞLU

İmza

(Başkan)

Yard. Doç. Dr. Mustafa
BAKAN

İmza

(Danışman)

Prof. Dr. Mehmet DEMİRYÜZÜK

İmza

İmza

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza
Enstitü Müdürü

T.C
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYALBİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağımı gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (23/032018)

Arda KANATLI

ÖZET

KANATLI, Arda. *II. TBMM Urfa Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri (1923-1927)*, Yüksek Lisans, Çorum, 2018.

Osmanlı Devletinin ağır ve yorucu geçen Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile Anadolu toprakları, İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiştir. Anadolu halkı, işgallere karşı yerel direnişlerde bulunmuştur. Bu dönemde, en büyük tepki ve topyekün bağımsızlık mücadelesini, Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya geçip milletle bütünleşerek verecektir.

Milli Mücadele'nin hazırlık aşamaları çerçevesinde; Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas Kongrelerini düzenleyen Mustafa Kemal Paşa, bağımsızlık fikrini ateşlemiştir. Düşmana karşı bir taraftan bağımsızlık savaşı başlatılırken, bir taraftan da milli birlik ve milli mücadele adına önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. Bunlardan birisi de; Mebusan Meclisi'nin yeniden açılmasıdır. Ancak İtilaf Devletleri, 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'u işgal edecek ve Mebusan Meclisi'nin dağıtacaklardır.

Osmanlı Mebusan Meclisi'nin dağılmasından sonra Mustafa Kemal Paşa Ankara'da yeni bir meclis kurmak için hemen harekete geçmiştir. 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da yeni bir meclis açılmıştır. Egemenliğin halka dayandırıldığı yeni açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi, milli kurtuluş mücadelesinin kazanılması ve yeni Türk Devleti'nin temellerinin atılması gibi iki onurlu ve önemli görevi başarıyla tamamlamıştır. Savaşın sona ermesi, Birinci TBMM seçim kararı almış, 11 Ağustos 1923 tarihinde İkinci TBMM açılmıştır. II. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Urfa'dan; Yahya Kemal Bey (BEYATLI), Ali Fuat Bey (BUCAK), Hüsrev Bey (GEREDE), Saffet Kemalettin Bey (YETKİN), Mehmet Refet Bey (TOPÇUOĞLU) ve Mehmet Refet Bey (ÜLGEN) isimlerinde altı milletvekili katılmıştır. II. TBMM, Cumhuriyeti ilan eden meclis olmuştur. Halifeliğin Kaldırılması, Medeni Kanun, 1924 Anayasası ve daha birçok önemli gelişme, 1923-1927 arasında faaliyet gösteren II. TBMM döneminde alınan önemli kararlardır. Bu çalışmanın amacı; yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin inşasında; Urfa Milletvekillerinin, üstlendikleri görevleri ele almaktır. II. TBMM Döneminde Kurtuluş Savaşını sona erdiren Lozan Barış Antlaşması imzalanmış, Cumhuriyet ilan edilmiş, Halifelik kaldırılmış, 1924 Anayasası'nın yürürlüğe konması gibi pek çok önemli gelişme yaşanmıştır. Ayrıca bir diğer amaç; Urfa Milletvekillerinin, Urfa şehrinin kalkınması, sorunlarının çözülmesi adına yürüttükleri faaliyetleri ortaya çıkarmaktır.

Anahtar Sözcükler: TBMM, Urfa, Milletvekili, Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele.

ABSTRACT

KANATLI, Arda. *Urfa Deputies of the Second Turkish Grand National Assembly and Their Political Activities (1923-1927)*, Master Degree, Corum, 2018.

The Ottoman State was defeated in the First World War which was heavy and exhausted for the Empire. As a result of the Mondros Armistice Agreement signed after the war, the Anatolian lands were occupied by Entente States. The people maintained local resistance against invasions. In this period, Mustafa Kemal Pasha gave the biggest reaction and total struggle for independence by passing to Anatolia and integrating with the nation.

During the preparation of National Struggles, Mustafa Kemal Pasha has underlined the idea of national independence by ordering Amasya Circular, Erzurum and Sivas Congresses in Anatolia. While the struggle for independence was initiated against the enemy, important steps were started to take place in the name of national unity and national struggle at the same time. Re-opening of the Ottoman Parliament was one of this struggle. However, Entente States occupied Istanbul on 16 March 1920 and dispelled the Parliament.

After the collapse of the Ottoman Parliament, Mustafa Kemal Pasha immediately took action to establish a new parliament in Ankara. In this sense, on 23 April 1920 the Turkish Grand National Assembly was opened on 23 April 1920. This parliament which was based on the sovereignty of the people successfully accomplished two dignified and important tasks, that is, the acquisition of the national liberation struggle and the foundation of the new Turkish state. The First Grand National Assembly, which successfully completed the tasks it undertook, received an election decision and the Second TGNA was opened on 11 August 1923 in this way. As a result of the elections, six deputies from Urfa whose names are Mehmet Refet Bey (Mehmet Refet Bey), Mehmet Refet Bey (ÜLGEN) Yahya Kemal Bey (BEYATLI), Ali Fuat Bey (BUCAK), Hüsrev Bey (GEREDE), Saffet Kemalettin Bey (YETKIN) attended to the Second Grand National Assembly. The Second Turkish Grand National Assembly has designated the regime of the country as republic. Therefore, the abolition of the Caliphate, the adoption of the Civil Code, the adoption of the Constitution of 1924 and many other policies were important decisions taken during the Second Turkish Grand National Assembly TBMM Period.

The aim of this thesis is, in this regard, to point out what kinds of roles Urfa deputies in Turkish Second Grand National assembly have taken in constructing new Turkey. Since the Turkish Second Grand National assembly has witnessed many critical developments such as abolition of Caliphate, Lausanne Peace Treaty, declaration of the

Republic, the roles that Urfa deputies have taken are important that needs clarifying. Besides, this thesis aims at pointing out which policies concerning Urfa's local problems have been questioned and solved by these deputies.

Key Words: TGNA (TBMM), Urfa, Deputies, Mustafa Kemal Pasha, National Struggle

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	1

I.BÖLÜM

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN AÇILIŞINDAN ÖNCEKİ SİYASİ GELİŞMELER	5
---	----------

1. MÜTAREKE DÖNEMİ	5
1.1. Mondros Mütarekesi ve Uygulanışı	8
1.2. Paris Barış Konferansı	11
2.MİLLİ MÜCADELE'DE HAZIRLIK DÖNEMİ	12
2.1. Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a Gelişi	13
2.2. Milli Mücadele'de Cemiyetler ve Kuvâ-yi Milliye	16
2.3. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkışı	18
2.4.Havza Genelgesi	19
2.5. Amasya Genelgesi	20
2.6. Erzurum Kongresi	21
2.7. Sivas Kongresi	23
2.8. Amasya Görüşmeleri ve Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya Gelişi	25
2.9. Misak-ı Milli'nin İlanı ve İstanbul'un işgali	26

II. BÖLÜM	29
------------------------	-----------

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILMASI	29
--	-----------

1. BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILMASI VE FAALİYETLERİ	29
1.2. Seçimler ve Milletvekili Sayıları	30
1.3.Büyük Millet Meclisi' nin Açılışı	32
1.4. İlk Meclis Hükümetinin Kurulması ve Hükümet Programı	33

1.5. Birinci Meclis'in Yapısı ve Özellikleri	35
1.6. Meclis'in Almış Olduğu Önemli Kararlar	36
2. TBMM'NİN SAVAŞ YÖNETİMİNİ ELE ALMASI	37
2.1. Sevr Antlaşması	37
2.2. Doğu Cephesi	39
2.3. Güney Cephesi.....	40
2.4. Batı Cephesi.....	42
3. SAVAŞIN SONA ERMESİ VE ANTLAŞMALAR	43
3.1. Mudanya Mütarekesi	43
3.2. Lozan Barış Antlaşması.....	44
4. TBMM'NİN İKİNCİ DÖNEMİ (1923-1927)	46
4.1. Birinci TBMM'nin Seçim Kararı Alması	46
4.2. Seçim Kanununun Değişmesi ve Seçimler.....	46
4.3. İkinci Meclis'in Açılması ve Kurulan Hükümetler.....	47
5. II. TBMM DÖNEMİ'NDE ALINAN ÖNEMLİ KARARLAR VE YAPILAN DÜZENLEMELER	48
5.1. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Kuruluşu	48
5.2. Ankara'nın Başkent Olması	49
5.3. Cumhuriyetin İlanı.....	49
5.4. Halifeliğin Kaldırılması	50
5.5. Tevhidi Tedrisat Kanunu	50
5.6. 1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu	51
5.7. Şapka Kanunu.....	51
5.8. Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması	52
5.9. Türk Medeni Kanun'u	52
6. DEMOKRASİ KAVRAMI VE ATATÜRK	53
6.1. Demokrasinin Tanımı ve Tarihi	53
6.2. Atatürk ve Demokrasi.....	54
III. BÖLÜM	57
TBMM'NİN II. DÖNEMİ'NDE URFA MİLLETVEKİLLERİ	57
1. URFA MİLLETVEKİLLERİNİN ÖZGEÇMİŞLERİ	57
1.2. Yahya Kemal Bey (BEYATLI).....	57

1.3. Ali Fuat Bey(BUCAK).....	60
1.4. Hüsrev Bey (GEREDE).....	61
1.5. Mustafa Saffet Kemalettin Bey (YETKİN) " Şeyh Safvet Efendi".....	66
1.6. Dr. Mehmet Refet Bey (TOPÇUOĞLU).....	68
1.7. Mehmet RefetBey (ÜLGEN)	69
2.TBMM'NİN İKİNCİ DÖNEM URFA MİLLETVEKİLLERİNİN SİYASİ FAALİYETLERİ	72
2.1 Yahya Kemal Bey (BEYATLI)	72
Meclis Konuşmaları.....	72
2.2. Ali Fuat Bey (BUCAK)	74
2.2.1. Takrirler (Önergeler)	74
2.2.2. Kanun Teklifleri	74
2.3. Hüsrev Bey (GEREDE)	75
2.3.1.Kanun Teklifleri	75
2.4. Mustafa Saffet Kemalettin Bey (YETKİN) " Şeyh Safvet Efendi"	77
2.4.1. Kanun Teklifleri	77
2.4.2. Takrirler (Önergeler)	80
2.4.3. Meclis Konuşmaları.....	85
2.5. Mehmet Refet Bey (Topçuoğlu)	99
2.6. Mehmet Refet Bey(Ülgen)	100
2.6.1. Kanun Teklifleri	100
2.6.2. Takrirler (Önergeler)	102
2.6.3. Meclis Konuşmaları.....	103
SONUÇ	109
KAYNAKÇA	111
EKLER	118

KISALTMALAR LİSTESİ

age	:	Adı Geçen Eser
agm	:	Adı Geçen Makale
C	:	Cilt
Çev	:	Çeviren
Ed	:	Editör
D	:	Dönem
S	:	Sayı
s	:	Sayfa
CHF	:	Cumhuriyet Halk Fırkası
TBMM:		Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	:	Türk Tarih Kurumu
Vd	:	ve devamı/ve diğerleri
DİA	:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
BCA	:	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
TBMM Z. C.	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri

ÖNSÖZ

"II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Urfa Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri (1923-1927)" isimli bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır: giriş bölümünde, Urfa şehrinin tarihçesine yer verilmiş olup; birinci bölümde; Milli Mücadele, ikinci bölümde; I.ve II. TBMM'nin açılması,üçüncü bölümde; II. TBMM'de yer alan Urfa milletvekillerinin özgeçmişleri ve siyasi faaliyetlerine yer verilmiştir.Çalışmada, TBMM Arşivi, Meclis Zabıt Cerideleri ve Atatürk'ün Nutuk kitabı temel başvuru kaynakları olarak kullanılmıştır.

Tezin hazırlanmasında, her aşamasında bana destek olan değerli hocam ve danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Mustafa BAKAN' a teşekkür ederim. Yardımlarından dolayı Tülay AYDIN Hocama ve sevgili Gülşen KARABACAK' a, çalışmam sırasında desteklerini hiçbir zaman eksik etmeyen babam İsmet KANATLI, Annem Aynur KANATLI ve kardeşlerime şükranlarımı sunarım. Ayrıca Sayın Öğretim Üyesi Mehmet KANATLI' ya yardımlarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Bu tez çalışmasına FEF 19004.15.007 numaralı proje kapsamında vermiş oldukları destekten dolayı, Bilimsel Araştırma Projesi Koordinatörlüğüne teşekkür ederiz.

Arda Kanatlı

ÇORUM, 2018

GİRİŞ

Urfa; tarih sahnesinde oldukça erken bir yerleşim yeridir.¹ İpek yolu güzergâhında bulunmaktadır.Urfa'nın doğusunda Mardin, batısında Gaziantep, kuzeyinde Adıyaman, kuzeydoğusunda Diyarbakır illeri ve güneyinde Suriye sınırı bulunmaktadır.Haliliye, Eyyübiye, Karaköprü, Akçakale, Bozova, Birecik, Ceylanpınar, Halfeti, Harran, Hilvan, Siverek, Suruç ve Viranşehir olmak üzere toplam 13 ilçesi bulunmaktadır. Şanlıurfa sınırları, 18.765 km² genişliğindedir.²

Urfa; halk rivayetlerinde, Hz. İbrahim'in hikayelerinde, "Kutsal şehir, peygamberler şehri" gibi tanımlamalarla anılmıştır. Bölge; M.Ö. I. binden itibaren; Asurlular, Medler ve Persler dönemini yaşamış, M.Ö. 332'de Makedonyalıların eline geçmiştir. Büyük İskender'in ölümünden Romalıların hakimiyet kurmasına kadar, Selevkoslar (Selefkiler), Abgar ve Osrhoëne Krallıkları elinde kalmıştır.³Şehir; tarih boyunca farklı isimlerle adlandırılmış olup, bilinen en eski adı Edessa'dır. Urfa ismini alması ise; Süryanice Orhâi (Urhoy) 'den geldiği ve bu ismin Arapçada veriha (suyu bol) kelimesinden kaynaklandığı söylenmektedir. Bir diğer görüş; Yunanca, Osrhoëne ve Latince, Orropei kelimelerinden gelmiş olabileceği yönündedir. Urfa'nınbu dillerdeki anlamı"kale" veya "pınar"dır. Yine diğer bir görüş; Türklerin şehre Ruha demesinden dolayı zamanla bu ismin Urfa'ya dönüştüğüdür.⁴Şehirdetarih boyunca farklı pek çok hâkimiyet kurulduğu için, bu konuda farklı görüşler mevcuttur.

Urfa;bereketli toprakları içerisinden geçen Fırat Nehri ve ticari yollar üzerinde bulunması sebebiyle pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır.Bu nedenle şehir; Irak, Suriye, Mısır, Bizans, Roma ve Anadolu'da kurulmuş pek çok yönetimin istilasına uğrayacaktır. Urfa tarihi, günümüzden 12.000 yılöncesine dayanmaktadır. Balıklıgöl çevresinde yapılankazılarda 12.000 yıl öncesine ait, Dünyanın En Eski Heykeli bulunmuştur.⁵Önemli bir Neolitik Çağ merkezi olan Urfa; İlahi kaynaklı dinler olan, Yahudilik, Hıristiyanlık, İslamiyet gibi dinler tarafından kutsal bir kent sayılmaktadır.⁶Urfa'nın bugünkü coğrafyasındaki ilk kent, Makedonlar tarafından M.Ö. 3binlerde kurulmuştur.Sonraları,şehri çevresi ile birlikte içine alan Mezopotamya, M.Ö. 177'de Roma'nın bir vilayeti durumuna gelmiştir.⁷ III. ve VI. yüzyıllar arasında Roma'ya

---

¹ Evren Yılmaz , Süreyya Eroğlu; "*Edessa'dan Urfa'ya: Urfa'da Kilise'den Camiye Dönüştürülmüş Yapılar*", SDÜ Fen Edebiyat Sosyal Bilimler Dergisi, Isparta, 2013, S.:30, s. 1.

²Diyanet İslam Ansiklopedisi, "*Bugünkü Şanlıurfa*",TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2010, C.38, s.342.

³DİA; "*Şanlıurfa*", C. 38, s. 336-337.

⁴Agm, s.337.

⁵*Göbeklitepe, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları*, sayı: 35, Şanlıurfa, 2011, s.35.

⁶ Abdullah Ekinci, "*Urfa ve Çevresinde Türk Akınları (MÖ. VII- MS. XIV. YÜZYIL)*", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ, 2004, S: 1, C. 14, s.260.

⁷ DİA, agm , s.337.

bağlı kalan Urfa,Hz. Ömer Dönemi'nde, 639 tarihinde fethedilmiştir. Daha sonraları bölge;Abbasi, Emevi ve Bizans Devletleri arasında el değiştirmiştir.Urfa, 1066 yılından itibaren Türk akınları ve Malazgirt Zaferi'nin (1071) ardından, Selçuklu yönetimine geçmiştir.⁸ Selçuklu Sultanı Melikşah'ın komutanı Emir Bozan tarafından kesin olarak Selçuklu topraklarına katılmıştır (1087).⁹

Urfa'da, 1098 tarihinde bir Haçlı Kontluğu kurulduğu bilinmektedir. Daha sonraki dönemlerde bölgede; Eyyubiler, Anadolu Selçukluları, Harizmliler, Moğollar, arasındahakimiyet mücadelesi yaşanmıştır. XV. yüzyılda, bir süre Akkoyunlu idaresinde bulunan şehir, 1517 yılında Osmanlı Devleti'nin yönetimi altına girmiş,¹⁰Osmanlı sancağı olarak Diyarbekir eyaletine bağlanmıştır. İdaresi, Baltaoğlu Piri Bey'e verilmiştir. Osmanlı idaresinde istikrarlı bir dönem yaşayan Urfa'yı, Celali İsyancıları olumsuz etkileyecektir. XVI. yüzyılın son yıllarındaki Celali İsyancıları sırasında, Celali Karayazıcı Abdulhalim'in eline geçen şehir 1600'de kurtarılmıştır. Bölgede oluşan güvensizlik ortamı sebebiyle pek çok kişi göç etmiştir. Ardından gelen yüz yıllar şehir tarihi açısından uzun bir durgunlukdönemi olacaktır.¹¹

XVIII. yüzyılda meydana gelen Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi, tüm dünyayı etkilemiştir. Ülkeler arasında oluşan kutuplaşmalar sonucunda Üçlü İtilaf ve Üçlü İttifak gibi bloklaroluşmuştur. Böylesine gergin bir ortamda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun veliahdı Ferdinand'ın, bir Sırp tarafından öldürülmesiyle Birinci Dünya Savaşı başlamıştır. Osmanlı Devleti, savaşın başlarında tarafsızlığını ilan etmiş ancak; 29 Ekim 1914 tarihinde savaşa dahil olmuştur.¹²1916 yılında Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu Toprakları, İngiliz hükümeti adına *Mark Sykes*, Fransız hükümeti adına ise *Georges Picot* tarafından gizli imzalanan 16 Mayıs 1916 tarihli *Sykes-Picot Antlaşması* ile kağıt üzerinde paylaşılmıştır.¹³Osmanlı Devleti'nin savaştan mağlup ayrılmasıyla, İtilaf Devletleri ve Osmanlı Devleti arasında Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Mondros Mütarekesi bir ateşkes antlaşmasından ziyade Türk topraklarını paylaşmak üzere imzalanan bir antlaşma olmuştur.¹⁴ Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesini bahane eden İngiltere, 3 Kasım 1918'de Musul'u, 9 Kasım 1918'de İskenderun'u işgal etmiş ve askeri harekâtını Urfa, Antep Maraş, Adana yönünde genişletmiştir. Fransızlar ise Dört Yol ve Mersin'e çıkarma yapmışlardır.¹⁵

---

⁸Agm, s.337.

⁹ Yılmaz. Eroğlu, agm, s.3.

¹⁰ İ. Şahin, "*XVI-XVII. yüzyıllarda Urfa'nın Demokratik ve Sosyal Durumuna Dair*", Gap Bölgesinde Kültür Varlıklarının Korunması Yaşatılması ve Tanıtılması Sempozyumu, 1998 Şanlıurfa, Ankara, 2000, s.90.

¹¹ DİA, agm, s.338-339.

¹² Temuçin Faik Ertan vd.,*Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitapevi, 2. Baskı, Ankara, 2012, s. 61-71.

¹³ Sander, *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e*, İmge Kitapevi, 27. Baskı, Ankara s. 382.

¹⁴ Ertan vd., age, s. 77.

¹⁵ Durmuş Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012, C. I, s.232.

Urfa'da ilk olarak İngiliz işgali görülmektedir. Daha sonra, İngiltere Urfa'dan çekilerek yerini Fransa'ya bırakmıştır.¹⁶ İngilizler, politika gereği yerli unsularla çatışmaktan kaçınarak, Türk idaresine fazla müdahalede bulunmamıştır. Bu sebeplerden dolayı Urfa'da, İngiliz işgali sırasında önemli bir olay yaşanmamıştır. Şehir Fransızların eline geçtikten sonra, Fransızlar işbirliği yaptıkları Ermenileri silahlandırarak Türklere ait malları Ermenilere devretmişlerdir. Yaşanan gelişmelerin ardından, Urfa'da halk savunma hazırlıklarına başlayacaktır.¹⁷ Anadolu'da başlayan Milli Mücadelele birlikte Urfa halkı da düşman karşısında tek vücut olmuştur. Urfa'da kurulan Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Ali Saip Bey, bölge halkına ve aşiret reislerine mektuplar yazarak savunma için hazır olmalarını istemiştir.¹⁸ Urfa halkı; Mustafa Kemal Paşa'nın öngördüğü savunma taktikleriyle, Fransızlara karşı Kurtuluş Mücadelesi'ni kazanmıştır (11 Nisan 1920).¹⁹

Milli Mücadele'ye katkı sunmaya devam eden Urfa halkı, 23 Nisan 1920'de kurulan Birinci TBMM'ye; Ali Saip Bey, Esat Bey, Hacı Hayati Bey, Hacı Mustafa Bey, Bozan Bey isimlerinde 5 milletvekili göndermiştir. Bu vekiller, yeni Türk Devleti'nin kuruluşu ve Kurtuluş Savaşı gibi iki önemli görevin başarıyla tamamlanmasında etkin rol oynamışlardır.²⁰

Birinci TBMM, Kurtuluş Savaşı ve yeni Türk Devleti'nin kuruluşu görevini tamamladıktan sonra seçim kararı almıştır. Seçimlerin yapılmasının ardından I. TBMM, 11 Ağustos 1923 günü, saat 13.36'da en yaşlı üye İstanbul Milletvekili Abdurrahman Şeref Bey'in konuşması ile açılmıştır.²¹ II. TBMM'ye Urfa'dan; Yahya Kemal Bey (BEYATLI), Ali Fuat Bey (BUCAK), Hüsrev Bey (GEREDE), Saffet Kemalettin Bey (YETKİN), Mehmet Refet Bey (TOPÇUOĞLU) ve Mehmet Refet Bey (ÜLGEN) isimlerinde 6 vekil katılmıştır. Bu vekiller, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin inşasında Urfa halkı adına faaliyet göstermişlerdir.²²

---

¹⁶ I. Dünya savaşı sırasında imzalanan Sykes - Picot Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Ortadoğu toprakları paylaşılmıştır. Antlaşmaya göre; Çukurova içine alacak şekilde Suriye ve Lübnan toprakları Fransa'ya verilmiş, Irak toprakları da İngiltere'ye bırakılmıştır. Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasının ardından İngiltere ve Fransa işgallere başlamışlardır. İngiltere işgal bölgesi olmadığı halde Musul, Kilis, Antep ve Urfa'yı işgal etmiştir. İngiltere'nin buradaki amacı Musul gibi petrol bölgelerini ele geçirmek ve fazladan aldığı toprakları Fransa'ya karşı koz olarak kullanmaktır. İngiltere'nin bu çabaları sonuç vermiş böylelikle, İngiltere ve Fransa arasında 15 Eylül 1919 tarihinde Suriye İtilafnamesi imzalanmıştır. Suriye İtilafnamesine göre, İngiltere Musul'u alarak Antep, Kilis ve Urfa'yı Fransızlara devretmiştir. Orhan Doğan, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Sözkese Matbaacılık, Ankara, 2010, s. 226-227.

¹⁷ Age, s. 240-241.

¹⁸ Ali Saip Ursavaş, *Kilikya Savaşları ve Urfa'nın Kurtuluş Mücadelesi*, İstanbul, 1340, s.63.

¹⁹ Doğan, age, s.232-233.

²⁰ Ahmet İlyas, "I. ve II. Dönem TBMM'de Siverek ve Urfa Milletvekilleri ile Siyasi Faaliyetleri", *Tarih Okulu Dergisi*, yıl:8, sayı: XXIII, Eylül 2015, s. 353-355.

²¹ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927*, TBMM Yayınları., C.I, s.9.

²² Öztürk, age, C.III, s.778-791.

Cumhuriyetin ilanından sonra 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımlarında, Urfa şehrinin nüfusu, 29.918²³ dir. 2017 yılı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre şehrin nüfusu,1.985.753'e yükselmiştir.²⁴ Cumhuriyet Döneminde gelişimini bölgedeki komşu iller ile birlikte sürdüren Urfa'ya,1984 yılında TBMM "Şanlı" unvanı vermiştir.²⁵ Şanlıurfa; Türkiye'nin dokuzuncu büyük şehridir. Şanlıurfa'ya şehrin kurtuluş günü olan 11 Nisan özellikle seçilerek, 11 Nisan 2016 tarihinde TBMM kararıyla "*İstiklal Madalyası*" verilmiştir.²⁶ Bu çalışmanın amacı; cumhuriyetin ilan edildiği, halifeliğin kaldırıldığı, 1924 Anayasasının hazırlandığı II. TBMM'de yer alan Urfa Milletvekillerinin, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin inşasında üstlendikleri görevleri ele almaktır. Ayrıca II. TBMM'de yer alan Urfa Milletvekillerinin, Urfa şehrinin kalkınması, sorunlarının çözülmesi adına yürüttükleri faaliyetleri ortaya çıkarmaktadır.

II. TBMM'ye Urfamilletvekili olarak katılan kişiler hakkında bazı çalışmalar yapılmıştır. Yüksek lisans tezi olarak Salih Ulaş Özdemir tarafından 2013 yılında yapılan "Bir Siyasi Kişilik Olarak Mustafa Kemaleddin Yetkin (Şeyh Safvet Efendi)" isimli çalışmanın daha çok Saffet Kemaleddin Bey'in Mebusan Meclisi faaliyetlerine odaklandığı görülmektedir.Saffet Kemaleddin Bey'in bazı faaliyetleri ve meclis konuşmaları özetlenmiştir.Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan diğer bir çalışma, Meral Tozluuyurt tarafından 2007 yılında yapılan, "Yahya Kemal Beyatlı'nın Siyasi Portresi" isimli çalışmadır. Bu çalışmada Yahya Kemal Bey'in siyasi fikirleri ve elçilik görevlerine yer verildiği görülmektedir. Urfa milletvekilleri ile ilgili bazı makalelerde bulunmaktadır. Ahmet İlyas tarafından 2015 yılında yazılan, "I. ve II. Dönem TBMM'de Siverek ve Urfa Milletvekilleri" isimli makalede milletvekillerin siyasi faaliyetleri hakkında bilgiler bulunmaktadır.Bir başka makale de II. TBMM'de yer alan Urfa Milletvekillerinden Hüsrev Gerede'yi konu almaktadır.Aşir Kayhan Kırıcı ve Nurgün Koç tarafından 2017 yılında yapılan, "Bir İnkılap ve Mücadele Adamı: Rıdvan Hüsrev Gerede" isimli makale, Hüsrev Bey'in diplomatik görevlerini konu edindiği görülmektedir.

"II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Urfa Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri (1923-1927)" isimli bu tezde yeni bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır.Bu çalışmanın asıl odaklandığı konu Urfa milletvekilleri olduğu için,milletvekillerinin önemli faaliyetleri arasında bulunan meclis konuşmalarının tamamına yer verilmiş ve milletvekillerinin ne anlatmak istedikleri özetlenmeye çalışılmıştır. II. TBMM'de görev yapan Urfa Milletvekillerinin özgeçmişleri, meclis konuşmaları, kanun teklifleri ve önermeleri bu tez içerisinde toplanmış, bilgiler bir araya getirilmiş ve milletvekilleri hakkında bilgiler ortaya konmuştur.

²³ DİA, "*Bugünkü Şanlıurfa*", C.38, s.341.

²⁴TÜİK, "Yıllara Göre İl Nüfusları", Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2017).

²⁵*Resmi Gazete*, Başbakanlık Yayınları, Sayı:18439, 22 Haziran 1984 Cuma, s.1.

²⁶*Resmi Gazete*, S.: 29678, 8 Nisan 2016 Cuma, s.1.

I.BÖLÜM

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN AÇILIŞINDAN ÖNCEKİ SİYASİ GELİŞMELER

1. MÜTAREKE DÖNEMİ

Osmanlı Devleti; üç kıtaya yayılmış dünya siyasetine yön vermiş tarihte çok önemli rol oynamış büyük bir devlettir.1699 Karlofça Antlaşması²⁷ ile Osmanlı gerileme sürecine girmiştir. Bu dönemde, Osmanlı Devleti; toprak kaybetmeye başlamıştır.²⁸ Osmanlı Devleti'nin gerileme sürecinde içeride ve dışarıda pek çok olay bulunmaktadır. Özellikle coğrafi keşiflerin bir sonucu olarak, ticaret yollarının okyanuslara kayması, devletin dış ticaretinde olumsuz etki yaratmıştır. Bununla birlikte; Rusya ve İran gibi devletler ile uzun süren savaşlar, kapitülasyonlar ve dış borçlar da devlet ekonomisine büyük darbeler vurmuştur.²⁹

Osmanlı Devlet'inde yönetici sınıf Türklerdi. Çok uluslu bir yapıda olan Osmanlı'da; her ulusun kendi dini özgürlüğü ve ayrıcalıkları vardı.³⁰ Fransız İhtilâli ile gelişen milliyetçilik akımı, Osmanlı Devleti'nin bu çok uluslu yapısını derinden sarsmıştır. Osmanlı Devleti'nin bünyesindeki farklı uluslar bu akımın etkisinde kalarak, bağımsızlıklarını kazanmak için isyanlar başlamışlardır. Bu etki; daha geç dönemde, Araplar üzerinde de tesir yapmaktan geri kalmayacaktır.³¹ Ayrıca, Fransız İhtilali sonrasında demokrasi, anayasalcılık ve insan hakları gibi kavramların etkisinde kalan Osmanlı aydınları örgütlenmişler ve anayasal bir rejim için mücadele başlatmışlardır.³²

Avrupa'da yaşanan Sanayi Devrimi, liberalizm ve milliyetçilik ile birleşerek Avrupa'nın siyasi ve ekonomik dengesini değiştirmiştir. Büyük ölçüde endüstrileşmenin sonucu sayılan emperyalizm ile bu değişim tüm dünyaya yayılmıştır. Bu gelişmelerden sonragloballeşen dünyada sömürge arayışında olan Avrupa Devletleri, Osmanlı Devleti'nin topraklarını sömürgeleştirmeye çalışmışlardır. Bütün bu olanlar karşısında Osmanlı Devleti, içeride ıshalat yapmaya çalışsa da, bu gerilemeyi durduramayacaktır.³³

---

²⁷ 1699'da Osmanlı Devleti'nin Harbsburglara yenilgisi ve Karlofça Barış Antlaşması'yla, Macaristan'ın büyük bir bölümünü yitirmesi, genel olarak İslam Dünyası ve Avrupa arasındaki askeri bir dönüm noktasıdır. Bu noktadan sonra Osmanlı Devleti, Avrupa'ya karşı savunmaya geçecek ve merkezi otoritenin emirlerine karşı çıkacak olan yerel yöneticiler olan valilerle uğraşacaktır. Detaylı bilgi için bkz.: Oral Sander, *İlk Çağlardan 1918'e Siyasi Tarih*, İmge Kitapevi, 27. Baskı , Ankara, 2014, s. 139-141.

²⁸ Yalçın vd., age , C. I, s.1.

²⁹ Age, s. 3.

³⁰ Sander, age, 2014, s.285.

³¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Kitapevi, 2012, İstanbul, s.77.

³² Ertan vd., age, s.27.

³³ Sander, age, s.207-208.

XIX. yüzyıl sonlarına doğru, Jön Türklerin başlattığı hareketler sonucunda, 1876 yılında Osmanlı Devleti'nin ilk Anayasası Kanun-i Esasi yürürlüğe girmiştir. Bu anayasa ile Osmanlı Devleti, meşruti monarşiye geçmiştir. Sultan II. Abdülhamit, 6 ay sonra 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı görüşmeleri yaşanırken meclisi tatil etmiş ve Kanun-i Esasiyi askıya almıştır. II. Abdülhamit'in politikalarına karşı örgütlenen bazı kişiler, *İttihad-ı Osman-i* adında bir cemiyet kurmuştur. Sonraları bu cemiyet *Osmanlı İttihat ve Terakki* adını benimsemiştir.³⁴ Zamanla güçlenen cemiyet, 1908 yılında II. Meşrutiyeti yürürlüğe koymada başarılı olmuş, II. Abdülhamit tahttan indirilerek yerine, V. Mehmet tahta çıkarılmıştır.

XIX. yüzyıl başlarında birliğini tamamlamış olan İtalya, büyük devletlerin desteklerini alarak, Osmanlı'nın Afrika'daki son toprağı Trablusgarp'a saldırmıştır (1911). Mustafa Kemal Paşa'nın aralarında bulunduğu bir avuç Türk subayı ve askerinin direnmesi ile İtalyanlar, kıyılardan içeri ilerleyememişlerdir. Geniş coğrafyaya yayılan savaş ve Balkanlarda çıkan karışıklıklardan dolayı Osmanlı Devleti, *Ouchy (Uşi) Antlaşması* ile Trablusgarp'ı İtalya'ya bırakmıştır (18 Ekim 1912).³⁵ Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin Balkan toprakları da, büyük devletlerin kışkırtmacı politikaları doğrultusunda, Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmışlar, bu gelişmeler Balkan Savaşlarını başlatmıştır (1912-1913). Balkan Savaşları sonucunda Balkanlarda, Osmanlı Devleti tasfiye edilmiş ve dengeler tümüyle değişmiştir.³⁶

XIX. yüzyılda siyasal, sosyal ve ekonomik dengeleri bozan olaylar; Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi'dir. Bu olaylar; Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte etkili olan en önemli gelişmelerdir.³⁷ Bu gelişmeler ışığında ortaya çıkan liberalizm ve milliyetçilik akımı sadece devlet sınırları içerisinde ortaya çıkan bir olay şeklinde kalmamış, ülkeler arası münasebetlerde, yeni çatışma konuları meydana gelmiştir.³⁸ Sanayi Devrimi ile üretim artmış, biriken sermaye için yeni yatırım alanları ve hammadde ihtiyacı doğmuştur. Avrupa piyasalarının artan üretim mallarına doymasıyla sömürgecilik hızlanarak emperyalizme dönüşmüştür.³⁹ Avrupa Devletleri belli bir müddet bu doğrultuda sömürgecilik faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Almanya ve İtalya'nın birliklerini tamamlayıp güçlü bir devlet olarak Avrupa sahnesinde çıkmaları ile, sömürgecilik yarışı daha da kızıştırmıştır. Osmanlı Devleti'nin geniş toprakları, birer pazar alanı olarak görülmeye başlanmıştır. Birliğini tamamlayan Almanya, ülke güvenliğini sağlamak amacıyla çeşitli faaliyetlerde bulunmuş, Avrupa'da güç dengesi değişmiştir. Üstelik nazik ve değişken güç dengesi ortamında, savaş teknolojisindeki meydana gelen gelişmeler, devletlerin birbirlerine verebilecekleri zararı

---

³⁴ Şükri Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 173-180.

³⁵ Ertan vd., age, s.58.

³⁶ Age, s.60.

³⁷ Age, s.61.

³⁸ Armaoglu, age., s.131.

³⁹ Sander, age, s. 346.

ve orduların çevikliğini arttırmıştır.⁴⁰ Bu gelişmelerle beraber devletler silahlanma yarışına girmiştir. Bu yarış, Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. Bütün bu gerilimler ve rekabetler karşısında Avrupa'da bloklar kurulmuştur. 1882'de Almanya, Avusturya Macaristan İmparatorluğu ve İtalya *Üçlü İttifak Bloğu*, sonraki yıllarda İngiltere, Fransa ve Rusya arasında *Üçlü İtilaf Bloğu* oluşturulmuştur. Kutuplaşmanın arttığı bir ortamda savaşın başlaması için bir kıvılcım beklenmekteydi. O kıvılcım; Avusturya- Macaristan veliahdı *Arşidük François Ferdinand*'in, Sırlı *Princi* tarafından öldürülmesi ile atılmıştır (28 Haziran 1914). Bu savaşın en belirgin özelliği, ilk topyekün savaş olmasıdır.⁴¹

Savaşın başlangıcında Osmanlı Devleti'nde İttihat ve Terakki yönetimi bulunmaktaydı. Uzun süren savaşlar ve ekonomideki olumsuzlardan dolayı devlet, oldukça zayıf bir durumdaydı. Böylesine bir durumda Osmanlı Devleti, İngiltere ve Fransa'ya ittifak teklif etmiş fakat reddedilmiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti'ni Rusya karşısında tek başına bırakmıştır. Böyle bir dönemde, yalnızlık politikasından kurtulmak isteyen Osmanlı Devleti, Almanya'ya yanaşmıştır. Ayrıca Talat ve Enver Paşaların Almanya'nın savaşı kazanacağı düşüncesi, böyle bir siyasetin izlenmesinde etkili olmuştur.⁴² Bu yakınlaşmanın sonucu olarak, Osmanlı Devleti ve Almanya arasında bir antlaşma imzalanmıştır (2 Ağustos 1914). Bu antlaşmaya göre; Rusya savaşa girerse, Osmanlı Devleti de Almanya ile birlikte hareket edip savaşa dahil olacaktı.⁴³ Osmanlı Devleti antlaşmanın ardından, savaş başlarında tarafsızlığını ilan etmiştir. Fakat; İngiltere ile aralarında yaşanan gelişme, Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını koruyamamasına neden olmuştur. Akdeniz'de İngiliz donanmasının takibine uğrayan *Goeben* ve *Breslau* adlı iki Alman savaş gemisi, Çanakkale'ye sığınmıştır (10 Ağustos 1914). Osmanlı Devleti bu gemilere el koyup, gemileri satın aldığını bildirmiştir. Gemilerin isimlerini de *Yavuz* ve *Midilli* olarak değiştirmiştir.⁴⁴ Yaşanan gelişmeler sonrasında Osmanlı Devleti, Kapitülasyonların tek taraflı olarak kaldırıldığını açıklamıştır (9 Eylül 1914). Osmanlı Devleti'nin tarafsızlık politikasını sürdürdüğü bu dönemde, Almanlar Osmanlı Devleti'ni yanlarına çekmek isteyeceklerdir. Almanlar, Osmanlı Devleti'nin "*Halife*" sıfatıyla tüm Müslümanlar için ilan edeceği "*Kutsal Cihat*" ile İngiliz ve Fransız sömürge imparatorluklarında yaşayan Müslüman halkı ayaklandırmak istemiştir. Böylece İtilaf Devletleri, en hassas noktalarından vurulmuş olacaktı.⁴⁵ Bu gelişmelerin bir sonucu olarak, *Miralay Souchon* Osmanlı donanmasını alarak, 29/30 Ekim 1914 gecesi Karadeniz'e çıkmıştır. *Odesa* ve *Sivastopol* limanlarını topa tutmuştur.⁴⁶ Osmanlı Devleti bu olayla resmen savaşa girmiş, Fransa, Rusya ve İngiltere,

---

⁴⁰ Age, s.348.

⁴¹ Age, s.351.

⁴² Şerif Mardin vd., *Osmanlı Mebusan Meclisi Halil Menteşe'nin Anıları*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 57-59.

⁴³ Veli Yılmaz, *I. Dünya Harbinde Türk Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar*, Cem Ofset Matbaası, İstanbul, 1993, s.57-59.

⁴⁴ Armaoğlu, age, s.143.

⁴⁵ Sander, age, s.368.

⁴⁶ Armaoğlu, age, s. 145.

Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Aslında bütün devletler savaşın erken biteceğine inanmıştı. Fransızlar trenlere "Berlin'e" yazıyorlardı. Almanlardayine "sonbahar yaptıkları" ile birlikte savaş kazanacaklarına inanıyorlardı. İngilizler ise kesin sonuca ulaşacaklarına inanıyorlardı.⁴⁷

Osmanlı Devleti,Birinci Dünya Savaşı'nda 1914 yılında Kafkas Cephesinde özellikle kış şartlarından dolayı büyük kayıplar vermiştir. İngilizler, Basra Körfezi'nden ilerlemişler ve Basra'yı ele geçirmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nda, Çanakkale Savaşları (1915-1916) çok önemli bir safhadır. İtilaf Devletleri Çanakkale Boğazı'nı geçemeyince kara hareketi başlatmışlardır. Ancak kara hareketinde da istediklerine ulaşamamışlardır.Mustafa Kemal Paşa, Arıburnu ve Anafartalar muharebelerinde, üstün askerlik yeteneği göstermiştir.⁴⁸ Savaş devam ederken Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu Toprakları, İngiliz hükümeti adına *Mark Sykes*, Fransız hükümeti adına *Georges Picot* tarafından hazırlanan gizli bir antlaşma ile paylaşılmıştır(16 Mayıs 1916).⁴⁹1917 yılında İtalya ile de *St. Jean de Marienne* antlaşması yapılarak, Güney Batı Anadolu Bölgesi İtalya'ya bırakılmıştır.⁵⁰*Balfour Deklarasyonu* ile, Ortadoğu da bir Yahudi devletinin kurulmasına zemin hazırlanmıştır (2 Kasım 1917).⁵¹ Böylece Osmanlı Devleti'nin toprakları paylaşma yoluna gidilmiştir.

Rusya'da, *Komünist İhtilal (1917)* sonucunda Çarlık Rejimi yıkılmış ve sosyalist bir yönetim kurulmuştur. Bu yönetim,Osmanlı Devleti ile *Erzincan Mütarekesini* imzalamış ve Rus askerleri Anadolu'yu boşaltmıştır. Rusya'nın savaştan çekilmesiyle Amerika Birleşik Devletleri,İtilaf Devletleri yanında savaşa girmiştir. ABD Başkanı Wilson, kendi adını taşıyacak olan 14 maddelik *Wilson Prensipleri*'ni açıklamıştır (8 Ocak 1918). 1918 yılının Mayıs'ında Romanya, Eylül'ünde Bulgaristan, Ekim'inde Osmanlı Devleti (30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması), ve son olarak Kasım'da Almanya teslim olmuştur.⁵²Bir çok insan kaybının yaşandığı Birinci Dünya Savaşı sonunda, tüm dünyada ekonomik ve toplumsal çöküntüler başlamıştır. Büyük imparatorluklar parçalanmış, yerlerine ulus devletler ortaya çıkmıştır.

1.1. Mondros Mütarekesi ve Uygulanışı (30 Ekim 1918)

Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında İttifak Devletleri'nin durumu kötüleşmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti, müttefiklerinin henüz pes etmemiş olmasıyla savaştan ümit var durumdaydı.⁵³Ülke yönetiminde İttihat ve Terakki bulunuyordu. Tahtta Sultan

---

⁴⁷ Sander, age, s.356.

⁴⁸ Ertan vd.,age, s. 65.

⁴⁹ Sander, age, s. 382.

⁵⁰ Ertan vd., age, s.68

⁵¹ T.G. Fraser, *Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2011, s. 99-112.

⁵² Sander, age, s. 382.

⁵³ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem Yayınları, İstanbul, 1976, s.17.

V. Mehmet oturmaktaydı. O'nun ölümü üzerine, Sultan Vahdettin hükümdar olmuştur (4 Temmuz 1918). Mustafa Kemal Paşa, Sultan Vahdettin'in şehzadeligi sırasında yaveri idi. Mustafa Kemal Paşa, bu dönemde ülkenin geleceği için iyi şeyler yapabilirim diye düşünmüştür.⁵⁴Devlet, içeride bu durumlarla meşgul iken önemli bir haber Trakya'dan gelmiştir. Fransız ve Sırp kuvvetleri Bulgar Cephesini çökertmişler, Müttefikleri Bulgarlara askeri yardımda bulunamamışlardır. Yapılan siyasi girişimlerden de bir sonuç alınamamıştır.⁵⁵Bu durumda Bulgaristan; mütarekeye mecbur olmuştur (26 Eylül 1918). Bulgarların savaştan çekilmesiyle Osmanlı Devleti, savaştığı cephelere ilaveten Trakya cephesini açmak zorunda kalmıştır. İstanbul'un tehlikeye açık hale gelmesi, Osmanlı Devleti'ni güç duruma düşürmüştür. Böylesine bir durumda, İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul'da bir toplantı düzenleyerek durumu müzakere etmiştir. Bazıları savaşın devam etmesinden yana iken, bazıları savaşın son bulmasını istemiştir.⁵⁶ Bu sırada, Osmanlı Devleti'nin müttefikleri olan Almanlar ve Avusturyalılar, Amerika'ya başvurarak barış istemişlerdir (4 Ekim 1918). Müttefiklerinin barış istediklerini haber alan Osmanlı Devleti de İngiltere'ye başvurarak barış istemiştir, ancak sonuçsuz kalmıştır. Bu duruma Osmanlı Devleti'ndeki İsviçre Elçisinin söylediği şu cümle çok anlamlıdır; "*Savaşa sebep olan bir kabinenin iktidarda kaldığı müddetçe büyük devletler katında barışa el atmanın olumlu sonuç vermeyecektir.*"⁵⁷Savaşın sonunda Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı olan Mustafa Kemal Paşa, padişaha gönderdiği bir telgrafta Talat Paşa Hükümeti'nin çekilmesini ve yerine Ahmet İzzet Paşa'nın getirilmesinin uygun olacağını bildirmiştir. Bu gelişmeler sonucunda Talat Paşa Kabinesi istifa edecektir.⁵⁸

Osmanlı Hükümeti, ABD'nin savaş sonunda yayınlamış olduğu Wilson Prensipleri'nin Osmanlı ülkesinin parçalanmayacağı anlamındaki maddelerinden hareketle, ABD'ye ateşkes teklifinde bulunmuştur. Osmanlı Devleti, Wilson Prensipleri'nden özellikle devletin Türk olan kesimlerinin egemenliğini sağlamak ve Çanakkale Boğazı'nın milletler arası teminat altında dünya ticaret gemilerine açık bulundurulmasının sağlanmasını beklemektedir.⁵⁹

Mustafa Kemal Paşa Padişaha bir telgraf göndererek; "*Osmanlı Ordularının savaş güçlerini kaybetmiş olduklarını bildirmiş ve yeni kabineyi kurmasını istediği kişilerin isimlerini*" vermiştir (14 Ekim 1918).⁶⁰ Tefik Paşa'nın hükümet kurma görevinin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, Ahmet İzzet Paşa kabinesi kurulmuştur. Yeni kabine, *Kût-ul Amare'de*⁶¹ esir alınan *General Townsend* aracılığıyla İngiltere'ye

---

⁵⁴ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, Milli Eğitim Yayınları, Ankara, 1977, s. 2-3.

⁵⁵ Yalçın vd., age, s.131.

⁵⁶ Tansel, age, s.9.

⁵⁷ Age, s.10.

⁵⁸ Age, s.10.

⁵⁹ Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Kültür Turizm Yayınları, Ankara, 1983, 2. Baskı, s.7.

⁶⁰ Tansel, age, s.14-15.

⁶¹ Kût-ul Amare; Osmanlı Devleti'nin son zaferidir.

tekrar barış teklifinde bulunmuştur.⁶² İngilizler, savaşın uzun sürmesine olumlu bakmadığı için bu teklifi kabul etmiştir. Ayrıca General Towsend'in iyi bir arabuluculuk yapması, bu kararın alınmasında önemli olmuştur. İngilizler, Osmanlı Devleti'nden Mütareke görüşmeleri için Mondros'a bir heyet göndermesini istemiştir. Osmanlı Devleti'nde seçilecek heyet konusunda çeşitli anlaşmazlıklar yaşanmıştır.⁶³ Sonuçta heyet; *Yarbay Sadullah Bey, Dış İşleri Müsteşarı Reşat Hikmet Bey ve Sekreter Ali Fuat Türkgeldi*'den oluşmuştur.⁶⁴

Heyet, Midilli Adasında bulunan *Mondros Limanı*'na 26 Ekim 1918 tarihinde varmıştır. İlk görüşmeler, 27 Ekim Çarşamba günü Osmanlı heyetine önceden hazırlanmış mütareke metinlerinin üzerindeki tartışmalar ile başlamıştır. 5 oturum şeklinde devam eden müzakerelerde; art arda yapılan 2 oturumun ardından 1'den 19'a kadar maddeler, sonraki gün tek oturumda yapılan görüşmelerde 20'den 24'e kadar olan maddeler görüşülmüştür. 29 Ekim'de İstanbul ile iletişim sağlanamadığından dolayı, herhangi bir görüşme gerçekleşmemiştir. 30 Ekim'de ise 4. ve 5. Oturumlar gerçekleşmiştir.⁶⁵ Toplantılarda Amiral Calthorpe, Osmanlı Heyetine mütarekeyi imza ettirmeye çalışmıştır.⁶⁶ Sonuçta 30 Ekim 1918 tarihinde, 24 maddeden oluşan Mondros Mütarekesi⁶⁷ imzalanmıştır. Antlaşmanın imzalanması, Osmanlı Devleti fiilen sonu demektir. Çünkü antlaşma, bir ateşkes antlaşmasından daha çok Osmanlı topraklarının paylaşılması üzerine inşa edilen antlaşma durumundadır. Özellikle antlaşmanın, 1, 7, 10, 11 ve 24. maddeleri Osmanlı Devleti'nin egemenliğini hiçe saymaktadır. Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile başlayan bu dönem, Mütareke Dönemi olarak tarihe geçmiştir. Bu dönemde, biten bir imparatorlukla, doğan yeni ve milli bir devlet arasında yakın tarihimizin en ilginç oluşumları ve olguları görülmektedir.⁶⁸

Mütareke İmzalandığı tarihte Suriye'de 7. Ordu Komutanı olan Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti'nin düşmanlara tamamen teslim olduğunu bildirmiştir.⁶⁹ Mütareke sonrası savaşın bitmesi ile geçici bir rahatlama görülecektir. Özellikle parlamentodaki kişilerin açıklamaları ile barışa susayan halk bir nebze olsun rahatlamıştır. Yine muhalif guruplarda, İttihat ve Terakki yönetiminin yıkılmasından memnunluk duymuştur.⁷⁰ Mondros Mütarekesi ile İttihat ve Terakki liderleri savaş suçlusu konumuna düşmüş, *Enver, Talat ve Cemal Paşalar*, 2-3 Kasım

---

⁶² Ertan vd., age, s.75.

⁶³ Sultan Vahdettin şu sözlerinde olduğu gibi; "Asker göndermek uygun olur mu? Birbirlerinin kanını döken ve aynı meslekten olan bir kişi aradaki düşmanlığı nasıl durdurur?" heyette asker bulunmasını uygun görmemiştir. Sonuçta heyet; *Yarbay Sadullah Bey, Dış İşleri Müsteşarı Reşat Hikmet Bey ve Sekreter Ali Fuat Türkgeldi*'den oluşacaktır. Tansel, age, s.20.

⁶⁴ Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, TTK Yayınları, Ankara, 1951, 2. Baskı, s.151-154.

⁶⁵ Yalçın vd, age, s.134.

⁶⁶ Age, s. 134.

⁶⁷ Mondros Mütarekesinin tam metni ekler kısmında verilmiştir. (EK-20)

⁶⁸ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, C.II, s.3.

⁶⁹ Tansel, age, s.27-28.

⁷⁰ Belen, age, s.16.

1918 tarihinde Alman gemisi ile yurt dışına çıkmıştır. Yurtta kalan üyeler ise, 5 Kasım 1918 tarihinde partilerini fesih edip yerine *Teceddüt Fırkasını* kurmuşlardır.⁷¹

Amiral Calthorpe, Mütareke'nin 1,4,7,16 ve 24. maddelerinde esnek davranılacağına dair teminat vermiştir. Osmanlı Devleti verilen bu teminata karşılık, işgallerin başlamayacağını ummuş, ancak Anadolu'nun her tarafında işgaller başlamıştır.⁷² Mondros Mütarekesi sonrasında işgal edilen yerler ve işgalci devletler şunlardır;

İngilizler: Musul, Antakya, Batum, Kilis, Antep, Konya, Maraş, Birecik, Samsun, Urfa, Merzifon ve Kars Vilayetleri, Ankara, Haydarpaşa, Konya İstasyonları,

Fransızlar: Mersin, Dört Yol, Doğu Trakya Demiryolları, Adana, Pozantı, Toros Tünelleri, Şark (Doğu) Demiryolları, Akköprü, Çiftehane, Afyon İstasyonu,

İngiliz ve Fransız (ortak): Çanakkale Boğazı, Turgutlu (Kasaba), Aydın Demiryolu,

İtalyanlar: Konya İstasyonu, Antalya, Kuşadası, Marmaris, Bodrum, Fethiye, Afyon, Akşehir, Malkara, Burdur,

Yunanlar: İzmir, Uzunköprü-Hadımköy Demiryolu.⁷³

1.2. Paris Barış Konferansı

Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri, 18 Ocak 1918'de Paris Konferansı adı altında, 32 devlet temsilcisinin katıldığı bir konferans düzenlemiştir. Konferansta büyük devletler, çıkarlarını korumak amacıyla diğer devletleri; *Müttefik (allied)*, *Daha Az Müttefik (lesser allies)* ve *Ortak (associated)* devlet gibi sınıflara ayırmıştır. Konferansın kararlarına hakim olan sadece 5 devlet vardı. Bunlar; ABD, İngiltere, Fransa, Japonya ve İtalya idi. Buna rağmen, kongrede ABD, Fransa ve İngiltere'nin istekleri doğrultusunda kararlar alınmıştır.⁷⁴ ABD Başkanı Wilson; ulusların kendi kaderlerini kendileri belirmesi ilkesi çerçevesinde, Milletler Cemiyeti'nin kurulmasını istemektedir. *Fransız Başbakanı Georges Clemenceau*, Almanya'ya karşı rekabet içerisinde idi. *İngiltere Başbakanı Lloyd George*, Fransa ile ittifak kurup, Avrupa'daki sorunları kendi yöntemleri ve çıkarlarına göre çözmek istemekteydi.⁷⁵

Konferansa çok sayıda gazeteci katılmıştır. Tüm dünyanın gözü bu konferansta idi. Konferansta asıl konu; Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşımı idi. Birinci Dünya Savaşı sırasında imzalanan gizli antlaşmalarda; İzmir, Aydın, Antalya ve Konya'nın İtalya'ya bırakılmıştı. Avrupa Devletleri'nin sempati duydukları Yunanistan, Batı Anadolu'nun özellikle İzmir'in kendilerince işgal edilmesini kabul ettirmek için

⁷¹ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1987, s.307.

⁷² Tansel, age, s.25.

⁷³ Ertan vd, age, s. 78.

⁷⁴ Armaoğlu, age, s.187.

⁷⁵ Sander, age, s.400-401.

büyük bir çaba harcamıştır. Yunanistan ayrıca; "Batı ve Doğu Trakya ile İstanbul'un kendilerine verilmesini ve Boğazların denetiminin Milletler Cemiyetine bırakılması" gibi pek çok isteklerde bulunmuş, bu isteklerin çoğunluğu kabul edilmiştir. Ayrıca Ermeniler, Anadolu'da kurulmasını istedikleri Ermenistan için taleplerini dile getirmişlerdir.⁷⁶

Bu konferansta Wilson Prensipleri'nin Osmanlı Devleti ile ilgili bölünmezlik maddeleri hiçe sayılmıştır. Osmanlı Devleti'nin paylaşımını öngören bu kararlar, Mustafa Kemal Paşa'nın Kurtuluş Savaşı'nı başlatması ile uygulama fırsatı bulamayacaktır.

2.MİLLİ MÜCADELE'DE HAZIRLIK DÖNEMİ

Paris Kongresinde tartışılan konulardan en önemlisi İzmir'in işgali olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sırasında gizli antlaşmalarla İtalya'ya verilen İzmir,Paris Konferansı'nda alınan kararlar,İngilizlerin de desteği ile,Yunanistan'a bırakılmıştır. Avrupa Devletleri; Akdeniz'de güçlü bir İtalya yerine, güçsüz bir Yunanistan'ı tercih etmişlerdir.İtilaf Devletleri'nin savaş gemileri İzmir'e ulaştığında, Rumlar bu gemilerisevinçle karşılamışlardır. Bu dönemde İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuş ve 17. Kolordu Komutanı Nurettin Paşa'nın desteğini almıştır.İtilaf Devletleri İzmir'de; "*Abluka ve Seyri Sefer Komutanlığı*" kurmuşlar, muharebe ve ulaştırma vasıtalarına el koymuşlardır.⁷⁷

İzmir'in Yunanlılarca işgal edileceği haberleri halkı kuşkulandırmıştır. İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden oluşturulan "*heyet-i istişariye*" bir kongre düzenlemiştir. Kongrede işgalin protesto edilmesi ve Redd-i İlhak Cemiyeti'nin kurulması kararları alınmıştır.⁷⁸ Teslimiyetçi politikalara karşı çıkan ve cemiyetlere destek veren Nurettin Paşa, görevden alınmış, Şehre vali olarak İzzettin Paşa'nın atanmıştır.⁷⁹ Cemiyetlerin faaliyetleri yavaşlamış ve sonuçta15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir işgal edilmiştir. Rumlar işgal güçlerinin İzmir'e gelmesiyle birlikte asayişsizliğe başlamışlardır.Rum çeteleri ve Türkler arasında çatışmalar yaşanmış, Yunanlılar şehirde pek çok asker ve sivil öldürmüşlerdir. Bu gergin ortamda işgale karşı ilk kurşun, Gazeteci *Hasan Tahsin* tarafından atılmıştır. Ülkenin pek çok yerinde bu işgal protesto edilmiştir.⁸⁰

---

⁷⁶ Ertan vd., age, s. 85.

⁷⁷ Belen, age, s. 28.

⁷⁸ Tansel, age, s.169-171.

⁷⁹ Age, s.177-178.

⁸⁰ Ertan vd., age, s.86.

2.1. Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a Gelişi (13 Kasım 1918)

Mondros Mütarekesi görüşmeleri sırasında, Suriye'deki Yıldırım Ordularına bağlı 7. Ordunun Komutanı olan Mustafa Kemal Paşa Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından hemen sonra, Yıldırım Orduları Komutanlığına atanmıştır.⁸¹ Mustafa Kemal Paşa Mondros Mütarekesi imzalanmadan önce, yeni bir hükümet kabinesinin kurulması konusunda görüş ileri sürmüştür.⁸² Ancak hükümet, Yıldırım Orduları Karargahı'nı kaldırarak, Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'a çağırmıştır. İstanbul'a gelen Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Boğazındaki İtilaf Devletleri'nin donanmasını görünce söylediği ilk söz, "*geldikleri gibi giderler!*" olmuştur (13 Kasım 1918). Bu söz Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele'deki kararlılığının çok açık bir göstergesidir.

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da Şişli'de bir eve yerleşmiştir. Sonraları bu semte "*Halaskar Gazi Caddesi*" adı verilecektir. 1925 yılında evin kapısının üzerine; "*Gazi Mustafa Kemal Paşa vatanın kurtuluşunu 1335(1919) senesinde bu evde hazırladı*" yazılı bir kitabe konulmuştur.⁸³ Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da, vatani kurtarmak adına pek çok arkadaşı ile temasta bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a gelişini ve ilk faaliyetlerini şu şekilde anlatmıştır;

Bir gün İzzet Paşa tarafından makine başına davet olundum. Müşarünileyh kabineden istifa ettiklerini bildirdikten sonra benim İstanbul'da bulunmağım münasip olacağını söyledi. Ben bu imadan İstanbul'da buhranlı vaziyetler cereyan ettiğini anlayarak zaten kumanda ettiğim gurupta lağvedilmiş olduğundan İstanbul'a hareket ettim...Bu arkadaşların delaletleri ile ilk defa olarak ve sivil kıyafet ile Fındıklı'daki Mebusan Binasına gittim. O günlerde Tevfik Paşa kabinesine itimat(güvenoyu) mevzu bahisti. Ben adem-i itimat reyi (güvensizlik oyu) verilmesi fikrinde idim. İşte Meclis-i Mebusan binasına girdiğim gün itimat meselesi meclise koyulacağı gündü Kanaatimi mümkün olduğu kadar tanıdığım veya bana orada tanıtılan mebuslara izaha çalışıyordum. Bir kısım mebuslarda şu tereddüt vardı: eğer adem-i itimat reyi verecek olursak meclisi dağıtacaklar. Fakat Tevfik Paşa Kabinesine itimat reyi vererek biraz zaman

---

⁸¹ Age, s.58.

⁸² Akşin, age, s.276.

⁸³ Celal Bayar, *Bende Yazdım*, Baha Matbaası, İstanbul, 1967, s.1424.

*kazanmak ve bu esnada belki faydalı işler görmek mümkün olur. Ben ise meclisin zaten behemehal dağıtılacağına kani idim...*⁸⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli'deki evinde yaptığı toplantılara; *Ali Fuat Paşa, Rauf Bey, İsmail Canbulat Bey, Ali Fethi Bey, İsmet Bey ve Kazım Karabekir Paşa* gibi tanınmış subaylar katılmıştır. Toplantılarda; artık İstanbul'da bir şey yapılamayacağı, önemli görevlere atanarak Anadolu'ya geçme fikri egemen olmuştur.⁸⁵

Ülkenin her yanını işgal güçlerinin sardığı dönemde, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da yürüttüğü faaliyetler, bir mücadelenin habercisi olacaktır. İzmir'in işgalinden sonra Anadolu'da güçlenen Kuvâ-yi Milliyedinde işgallere direnen başka bir güç yoktu. İstanbul'da ülkenin kurtuluşu için yapılabilecek bir şey olmadığını gören Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçmeye karar verecektir.⁸⁶

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra, Rum ve Ermenilerin yaşadıkları bölgelerde asayişsizlikler yaşanmaya başlanmıştır. Zararlı Cemiyetler, bağımsızlık fikri ile büyük devletleri arkalarına alarak bir takım zararlı faaliyetlere girişmişlerdir. Samsun bölgesindeki Rum çeteleri ve Türkler arasındaki mücadeleler, Avrupa Devletleri'nin dikkatini çekmiştir. Samsun'daki asayişsizliğe Türklerin sebep olduğu yolunda görüşler ortaya atılmıştır. Oysa, Türk Milleti içinde yüzyıllardır kaynaşmış gibi görünen Rumlar, Karadeniz'de bir Pontus Rum Devleti kurmayı amaçlamışlardır.⁸⁷ Tarihi kökenleri olan bu fikrin ortaya atıldığı ilk yer Merzifon'daki Amerikan Koleji'dir. Merzifon Amerikan Koleji'nde 1921 yılında yapılan aramalarda, bu fikre ait ilk belgelerin 1904 yılına ait olduğu ortaya çıkmıştır.⁸⁸ Pontus Rum Devleti kurma fikrinin temelleri Birinci Dünya Savaşı'ndan önce atılmıştır. Rumlar, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından Ermeniler ile birleşerek silahlı çeteler kurmuşlardır. Müslüman halk ise kendini koruma amaçlı silahlanmaya gitmiştir. Avrupa basını olayları çarpıtarak, Türklerin Rumları katlettiğini yazmıştır. İngiliz Amiral Calthorpe, 1919 yılı Nisan ayı sonlarında Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya Samsun bölgesindeki Rumların tehdit altında olduğunu, Mondros Mütarekesi'nin silahların toplanması hükmünün uygulanmadığını bildirmiştir. Bu durumun acilen sonlandırılmasını istemiştir.⁸⁹ Osmanlı Devleti, bu sorunu bölgeye müfettiş göndererek çözmeyi düşünmüştür. Mustafa Kemal Paşa, Sultan Vahdettin'in yaverliğini yapmış, Çanakkale Cephesinde başarılar kazanmış, İttihat ve Terakki yanlısı olmayan bir komutandı. Bu özellikler; Mustafa Kemal Paşa'nın seçilmesi gereken ilk kişi olacağını destekleyen kanıtlar olarak dikkat çekmektedir. Mustafa Kemal Paşa ise göreve gelişini ve geniş yetkilerin kendisine ne amaçla verildiğini şu şekilde açıklamaktadır;

---

⁸⁴ Age, 1424-1425.

⁸⁵ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Cem Yayınevi, 5. Baskı, İstanbul, 1973, s.203.

⁸⁶ Selek, age, s.207.

⁸⁷ Serpil Sürmeli, "Samsun Çevresinde Pontus Hareketi", Atatürk Yolu Dergisi, Mayıs 1997, Yıl:10, C. 5, s.325.

⁸⁸ Age, s.327.

⁸⁹ Ertan vd, age, s.99.

Bu geniş yetkiyi beni İstanbul'dan sürmek ve uzaklaştırmak amacıyla Anadolu'ya gönderenlerin bana nasıl verdiklerine şaşırabilirsiniz. Hemen ifade etmeliyim ki onlar bana bu yetkiyi bana bilerek vermediler. Ne pahasına olursa olsun benim İstanbul'dan uzaklaşmamı isteyenlerin buldukları gerekçe "Samsun yöresindeki düzensizliği yerinde görüp önem almak üzere Samsun'a kadar gitmekti... O tarihte Genel Kurmayda bulunan ve benim maksadımı bir dereceye kadar sezinleyen kişiler ile görüştim. Müfettişlik görevini buldular; yetki konusu ile ilgili talimatı da ben kendim yazdırdım. Dahası Harbiye Nazırı Şakir Paşa bu talimatı okuduktan sonra, imzalamakta duraksamış mührünü anlaşılmasız şekilde gelişi güzel basmıştır..."⁹⁰

Yaşanan gelişmelerin ardından Mustafa Kemal Paşa, teklif edilen Müfettişlik görevini kabul etmiştir (30 Nisan 1919). Mustafa Kemal Paşa'nın asıl müfettişlik bölgesi *Trabzon, Erzurum, Sivas, Van, Erzincan, Samsun'* dur. *Diyarbakır, Bitlis, Elazığ, Ankara Kastamonu, Maraş ve Kayseri* ise müfettişliğe komşu yöreler olarak belirlenmiştir Bunlara ilaveten, 3. ve 15. Kolordular müfettişliğin emrinde olacak ve bu illerdeki sivil ve askeri komutanlara emir verebilecekti. Mustafa Kemal Paşa'ya 7 Mayıs 1919 tarihli talimatla verilen yetki ve görevler şunlardır;

Dokuzuncu Ordu Birlikleri Müfettişliğine ait görev yalnız askeri olmayıp müfettişliğin kapsadığı bölge içinde aynı zamanda idaridir.

1- İşbu ortak görev şunlardır:

a- Bölgede asayişin iadesi ve istikram sağlanması, bu asayişsizliğin çıkış sebebinin tespiti,

b- Bölgede ötede beride dağınık bir durumda varlığından söz edilen silah ve cephanenin biran önce toplatılarak uygun depolara konulması ve koruma altına alınması,

c- Çeşitli yerlerde bir takım şûralar olduğu ve bunların asker toplamakta bulunduğu ve resmi olmayan bir şekilde ordumun bunları koruduğu iddia olunuyor, böyle şûralar olup ta asker topluyor, silah dağıtıyor ve ordu ile ilişkide bulunuyorlar ise kesinlikle önlenilmesi ve bu gibi kurulmuş şûraların ortadan kaldırılması.

2- Bunun için:

---

⁹⁰ Atatürk, age, s.10.

a-İki tümenli üçüncü ve dört tümenli onbeşinci kolordular müfettişlik emrine verilmiştir. Bu kolordular hareket ve asayiş hususlarında doğrudan doğruya müfettişlik, cari işlerde yani personel işi, genel kuvvet ve diğer hususlarda Harbiye Nezareti ile muhabere edeceklerdir. Tümen veya bölge komutanlığı veya özel bir göreve atanacak subayların atama veya değiştirilmeleri müfettişliğin isteği ve uygun bulması ile olacaktır. Ayrıca diğer hususlarda ihtiyaç ve menfaat görüldüğünde müfettişliğin verdiği talimatı Kolordu Komutanları aynen uygulayacaklardır. Özellikle sağlık durumu çok önemlidir. Bu konudaki inceleme ve icraatın halkada yayılması gerekir.

b- Müfettişlik bölgesi Trabzon, Erzurum, Sivas, Van vilayetleri ile Erzincan ve Canik müstakil livalarını kapsadığından müfettişliğin yukarıda sayılan görevlerini görmek için vereceği bütün talimatları bu vilayetlerle mutasarrıflar doğrudan doğruya yerine getireceklerdir.

3- Müfettişlik Hududuna bitişik vilayetler ve Diyarbakır, Bitlis, Elazığ, Ankara, Kastamonu vilayetleri ile kolordu kumandanları da müfettişliğin görevleri sırasında doğrudan yapacağı başvuruları dikkate alacaklardır.

4- Müfettişliğin askeri komularına ait yetkili makamı Harbiye Nezareti olmakla birlikte diğer hususlar için yüksek makamlara haberleşebilecek bu haberleşmeden Harbiye Nezaretine de bilgi verilecektir.⁹¹

2.2. Milli Mücadele'de Cemiyetler ve Kuvâ-yi Milliye

Mondros Mütarekesi sonrasında gerçekleşen Paris Konferansı kararları Türk halkını kuşkulandırmıştır. Bu kuşku yersiz kalmamış, Anadolu'nun dört bir tarafı işgal edilmeye başlanmıştır. İstanbul Hükümeti'nin işgallere tepki tepkisiz kalmasıyla, halk sivil örgütler kurarak işgallere karşı direnmeye başlamışlardır. Bunların yanı sıra Avrupa Devletleri'nin kışkırtmalar sonucu azınlık örgütleri ortaya çıkmıştır.

Anadolu'da başlayan işgaller karşısında oluşan milli varlığa yararlı cemiyet ve fırkalar şunlardır;

1- Kars İslam Şurası- Karşılılar Cemiyeti,

---

⁹¹ Faik Reşit Unat, "Mustafa Kemal Paşa'ya Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Sıfatıyla Verilen Vazife ve Salahiyetlere Dair Bazı Vesikalar", Tarih Vesikaları Dergisi, C. II., Sayı: 12, Nisan 1943, s.407-408, Yalçın vd., age, s. 164-165.

- 2- Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri,
- 3-Redd-i İlhak Cemiyeti,
- 4-Trakya Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniye Cemiyeti,
- 5- İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti,
- 6- Batum İslam Cemiyeti,
- 7-Manisa İstihlas-ı Vatan Cemiyeti,
- 8- Kilikyalılar Cemiyeti,
- 9- Anadolulular Cemiyeti,
- 10- Milli Kongre Cemiyeti,
- 11- Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti,
- 12- Karakol Cemiyeti,
- 13- Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti,
- 14- Vilayat-ı Şarkiye Müdafa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti,
- 15-Ahrar Fırkası,
- 16- Teceddüd Fırkası.⁹²

Milli varlığa zararlı cemiyetlerde kurulmuştur. Bunlardan; İngiliz Muhipleri Cemiyeti ve Wilson Prensipleri Cemiyeti manda ve himaye fikrini savunacaklardır.⁹³

Milli varlığa düşman ve azınlık cemiyetlerini Rumlar ve Ermeniler oluşturmaktadır. Ermeniler; Anadolu'nun doğusunda bir Ermeni Devleti kurmak için,*Taşnak ve Hınçak Cemiyetlerini* kurmuşlardır. Rumlar ise;*Megali İdea*⁹⁴ fikri doğrultusunda, *Mavri Mira, Pontus Rum ve Göçmenler Cemiyet'lerini* kurmuşlardır.

Bu cemiyetlere ilaveten Anadolu'da Kuvâ-yi Milliyebirlikleri de kurulmuştur.Kuvâ-yi Milliye; düzenli bir ordunun bulunmadığı bir ortamda halkın kendini savunmak amacıyla kurduğu gönüllübirliklerdir. Mondros Mütarekesi'nden sonra başlayan işgaller karşısında Osmanlı Hükümeti'nin yetersiz kalması, halkı kendi kurtuluşunu gerçekleştirmeye sevk etmiştir. Bu direniş hareketleri özellikle İzmir'in işgali sonrasında,kuvvetlenmeye başlayacaktır. Halkın kurduğu bu birlikler, işgalleri

---

⁹² Ertan vd., s.87-89.

⁹³ Ertan vd., age, s. 91-93.

⁹⁴Yunanlıların Megali İdea fikrinin amacı İstanbul'u da içine alacak şekilde Büyük Yunanistan'ı kurma hayalidir.

durdurmak ve vatani kurtarmak gayesi ile hareket etmiştir.Kuvâ-yi Milliye'de din adamı, asker, genç, yaşlı ve çocuk denilecek yaştakiler aynı safta buluşmuştur. Erzak ve cephane taşıyan kadınların yanı sıra elinde mavzer ile çarpışmaya katılan kadınlarda milli mücadelede yer almışlardır.⁹⁵Kuvâ-yi Milliye'nin kuruluş tarihi hakkında kesin bir görüş bulunmamakla beraber, İzmir'in işgali sonrasında kuvvetlenmiş olduğu kesindir. Düzenli ordunun kurulması ile ortadan kalkan bu askeri güç, direniş ruhunu simgelemesi açısından oldukça önemlidir.⁹⁶

2.3. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkışı (19 Mayıs 1919)

Mustafa Kemal Paşa,9. Ordu Müfettişliği'nin tanıdığı geniş yetkilerle Samsun'a çıkmak üzere hazırlıklara başlamıştır. Erkanı Harbiye Reisi Cevat Paşa ve İkinci Reis Kazım Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın aldığı geniş yetkiler ile bir şeyler yapacağını sezmişlerdir.⁹⁷ Mustafa Kemal Paşa,Samsun'a çıkmak üzere Şişli'deki evinden ayrılmıştır.⁹⁸ *Bandırma Vapuru* ile beraberindeki 23 subay, 25 personelle birlikte, sıkıntılı bir yolculuktan sonra 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmıştır. Kazım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın yanında *Refet Paşa, Miralay Kazım Bey, Kaymakam Arif Bey, Binbaşı Hüseyin Bey, Miralay İbrahim Tali Bey, Doktor Refik Beyler'* inyer aldığını belirtmiştir.⁹⁹ Mustafa Kemal Paşa Samsun'a vardığında, Avrupa Devletleri'nin desteklerini alan Rum çetelerinin, Türklere saldırdıklarına tanık olmuştur. Türklerin aksine Rum çetelerinin asayişsizlik çıkardığı bilgisini, Harbiye Nezaretine telgrafla bildirmiştir.¹⁰⁰ Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıkışı ile ilgili şunları söylemiştir; "*Efendiler, bu durum karşısında tek bir karar vardı. Oda milli egemenliğe dayanan kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk Devleti Kurmak! İşte daha İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başladığımız karar bu karar olmuştur(...)*"¹⁰¹ Mustafa Kemal Paşa artık Anadolu'dadır ve yeni Türk Devleti'nin temellerini Samsun'dan hareketle atacaktır.

---

⁹⁵ Yücel Özkaya vd.,*Milli Mücadele*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C.I, Ankara, 2002. S.48.

⁹⁶ Ertan vd.,age, s.87.

⁹⁷ Tevfik Bıyıkoğlu, *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*, Kent Basımevi, 2. Baskı, 1981, Ankara, s.53.

⁹⁸ Tansel,age, s.235-236.

⁹⁹ Kazım Karabekir, *Günlükler (1906-1948)*, C.I, Yapı Kredi Yayınları, Çeviren: Budak Kayabek, İstanbul, s. 596.

¹⁰⁰ Selek, age,s.234.

¹⁰¹ *Atatürk'ün Anlatımıyla Türk Kurtuluş Savaşı Nutuk*, Boyut Yayınları, Hazırlayan: Abdullah Özkan, İstanbul, 2008, s.12.

2.4.Havza Genelgesi (28 Mayıs 1919)

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıkmadan önce Anadolu'nun durumunu şu sözlerle belirtmiştir; "*Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu grup, I.Dünya Savaşında yenilmiş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları ağır bir ateşkes antlaşması imzalanmış, büyük savaşın uzun yılları boyunca millet yorgun ve fakir bir durumda, ulusu ve yurdu I.Dünya Savaşına sürükleyenler kendi hayatlarını kurtarma kaygısına düşerek yurttan kaçmışlar(...)*"¹⁰² Bu farkındalık ve geniş yetkilerle Samsun'a geçen Mustafa Kemal Paşa, buradapek çok faaliyette bulunmuştur. Fakat, o günkü şartlar altında Samsun'da daha fazla kalması tehlikeli olduğu için 6 gün kaldığı bu şehri karargahı ile birlikte terk etmiştir.¹⁰³ Havza'ya ulaşan Mustafa Kemal Paşa (25 Mayıs 1919), şehrin kanaat önderleri ile bir takım görüşmeler yapmış ve şu sözleri söylemiştir; "*Hiçbir zaman ümitsiz olmayacağız, çalışacağız memleketi kurtaracağız! Bizi öldürmek değil, canlı mezara atmak istiyorlar çukurun kenarındayız. Son bir cüret belki bizi kurtarabilir; zaten başka türlüde dönüş imkanı yoktur.*"¹⁰⁴ Bu sözler, Mustafa Kemal Paşa'nın azim ve kararlılığının göstergesidir. Mustafa Kemal Paşa, 28 Mayıs 1919 tarihinde *Havza Genelgesi*'ni yayınlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Havza'da *Yörgüç Paşa* Camisine gelerek, burada hazır bulunan halka İstanbul Hükümeti'nin durumunu bildirmiştir (30 Mayıs 1919). Bu yüzden hareketin Anadolu'da yapılması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁰⁵ Müfettişlik bölgesindeki valilerden ve görevlilerden kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri hakkında bilgi istemiştir (1 Haziran 1919). İstanbul'a yolladığı telgrafta, Rum çetelerinin bölgede dolaştığını ve bunların amaçlarının politik olduğunu bildirmiştir (5 Haziran 1919). Mustafa Kemal Paşa; Mondros Mütarekesi gereğince İtilaf Devletleri'ne teslim edilmesi gereken 10.000 sürgü kolu ve 12 top kamasına, hayvanların ve taşıyanların yorgunluğunu öne sürerek el koymuştur (7 Haziran 1919).¹⁰⁶ Mustafa Kemal Paşa'nın Havza'da verdiği direktifler sonucunda yurdun dört bir tarafında büyük mitingler düzenlenmiş ve işgallere tepkiler dile getirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu faaliyetleri, İngilizleri ve İstanbul'daki çevreleri rahatsız etmiştir. Paşa'nın hareketlerinden ve telgraflarından şüphelenen İstanbul Hükümeti, O'nu İstanbul'a geri çağıracaktır (8 Haziran 1919).¹⁰⁷

---

¹⁰² Age, s.4.

¹⁰³ Tansel, age, s.238.

¹⁰⁴ Yücel Özkaya vd, age, s.148.

¹⁰⁵ Yücel Özkaya vd, age, s.148.

¹⁰⁶ Tansel, age, s.242.

¹⁰⁷ Ertan vd., age, s.101.

2.5. Amasya Genelgesi (22 Haziran 1919)

Samsun ve Havza'da yapmış olduğu faaliyetlerle İngilizleri kuşkulandıran Mustafa Kemal Paşa, geri çağrılışı geciktirmek için elinden geleni yapmıştır. Havza'da emniyette olmadığını düşünen Mustafa Kemal Paşa, Amasya'ya geçme kararı almıştır. Amasya, Osmanlı Devleti'nde şehzadelerin devlet yönetiminde tecrübe kazanmaları için sancağa çıktıkları önemli bir merkezdi.¹⁰⁸ Bu şehir; Milli Mücadele'de ilk resmi bildirisinin yayınlandığı şehir olarak tarihe geçmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 12 Haziran 1919'da Amasya'ya ulaşmıştır. Burada *Ali Fuat* ve *Refet Bey* ile buluşan Paşa; *Kazım Karabekir* ve *Mersinli Cemal Paşa* ile de haberleşerek, 21/22 Haziran 1919 gecesi *Amasya Genelgesi*'ni hazırlamıştır. Bu genelgenin Yeni Türk Devletinin kurulmasındaki yeri büyüktür. Amasya Genelgesi'nin kararları özetle şu şekildedir;

1- *Vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığı tehlikededir.*

2- *İstanbul Hükümeti üzerine aldığı sorumluluğun gereklerini yerine getirmemektedir, bu durum milletimiz yok olmuş gibi gösteriyor.*

3- *Milletin Bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.*

4- *Milletin durum davranışı göz önünde tutmak ve haklarını dile getirip bütün dünyaya duyurmak için her türlü baskı ve kontrolden uzak milli bir heyetin varlığı oldukça gereklidir.*

5- *Anadolu'nun her bakımdan güvenli olan Sivas'ta hemen milli bir kongre toplanması gereklidir.*

6- *Bunun için bütün illerin her sancağından, halkın güvenini kazanmış üç delegenin mümkün olan en kısa sürede yola çıkarılması gerekmektedir.*

7- *Her ihtimale karşı bu mesele, "milli bir sır" gibi tutulmalı ve delegeler gereken yerlere kimliklerini gizleyerek gelmelidir.*

8- *Doğu illeri adına 23 Temmuz'da Erzurum'da bir kurultay toplanacaktır. O tarihe kadar diğer illerin temsilcileri Sivas'a gelebilirlerse, Erzurum Kongresinin üyeleri de Sivas genel Kongresine katılmak üzere hareket ederler.¹⁰⁹*

---

¹⁰⁸ Yalçın vd, age, 168.

¹⁰⁹ Atatürk'ün Anlatımıyla Türk Kurtuluş Savaşı Nutuk, s.26.

Mustafa Kemal Paşa Amasya Genelgesi ile Milli Mücadele'nin gerekçesini, yöntemini ve amacını belirtmiştir. İstanbul Hükümeti'nin görevini yerine getirmediğini belirterek, kurulacak yeni Türk Devleti'nin sinyallerini vermiştir. Bağımsızlık ve millilik üzerine vurgular yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun, Havza ve Amasya'daki faaliyetleri İstanbul Hükümeti'ni iyiden iyiye kuşkulandırmıştır. 23 Haziran 1919 tarihinde yapılan hükümet toplantısında; Mustafa Kemal'in halkı hükümete karşı kışkırttığı iddia edilmiştir.¹¹⁰

2.6. Erzurum Kongresi(23 Temmuz 1919)

Amasya Genelgesi'ni yayınlayan Mustafa Kemal Paşa, Amasya'dan ayrılmış ve Erzurum'a doğru hareket etmek üzere yola çıkmıştır(26 Haziran 1919). İstanbul Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'a gitmesini engellemeye çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa'yı tutuklamak üzere *Elazığ Valisi Ali Galip*'i görevlendirmiştir. Elazığ Valisi Ali Galip'in bu girişimi milli kuvvetlerce başarısızlığa uğratılmıştır.¹¹¹ Mustafa Kemal Paşa Erzurum'a gelmiş, bölgede Ermenilerden kaynaklanan bir asayişsizlik olduğunu görmüştür. Bu yüzden, Erzurum'da *Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti*'nin şubesi, bir kongre toplamıştı (17 Haziran 1919). Kongreye, sancak ve kazalardan gelen 21 delege katılmıştır.¹¹² Bir öğretmen olarak Süleyman Naci, Kazım Karabekir'inde desteğiyle kongre faaliyetlerini *Albayrak Gazetesi*'ni çıkararak desteklemiştir.¹¹³ Bu gelişmeler yaşanırken, İstanbul Hükümeti daha önceden İstanbul'a çağırılmış olduğu Mustafa Kemal'i Ordu Müfettişliği'nden aldığını bildirecektir (8 Temmuz 1919). Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, müfettişlik göreviyle birlikte askerlik görevinde de istifa edecek, vatan savunmasına Anadolu'da sivil olarak devam edecektir. Bu konuda Mustafa Kemal Paşa şöyle demektedir:

Somunda 8/9 Temmuz gecesi sarayla açılan bir telgraf başı görüşmesi sırasında birden bire perde kapandı ve 8 Hazirandan 8 Temmuz'a dek 1 aydır süren oyun sona erdi. İstanbul o dakikada benim görevime son vermiş oldu. Bende aynı dakikada 8/9 Temmuz 1919 gecesi saat 22,50'de Harbiye Nazırlığına, saat 23.00'te Padişah'a remi görevimle birlikte askerlikten ayrıldığımı bildiren telgrafi çektim. Durumu ordulara ve millete kendim bildirdim. Bu tarihten sonra resmi sıfat ve yetkilerden sıyrılmış olarak, yalnız milletin sevgisine, şefkat ve cömertliğine güvenerek, onun tükenmez

¹¹⁰ Atatürk'ün Anlatımıyla Türk Kurtuluş Savaşı Nutuk, s.45

¹¹¹ Ertan vd., age, s.102.

¹¹² Tansel, age, C.II, s.9.

¹¹³ Coşkun Alptekin, Erzurum Kongresi, Atatürk Devrimleri Enstitü Dergisi, Erzurum 1978, s. 35.

*feyz ve kudret kaynağından ilham ve güç alarak vicdani görevimizi yapmaya devam ettik.*¹¹⁴

Böylece Mustafa Kemal Paşa, müfettişlikle beraber çok sevdiği askerlik görevinden de istifa ederek, kendi tabiri ile "*Sine-i Millette bir ferd-i mücahit olarak*" çalışmasına devam edecektir.¹¹⁵ Bu arada Kazım Karabekir, ordusuyla beraber Mustafa Kemal Paşa'nın emrinde olduğunu belirtmiştir. Yaşanan gelişmelerden sonra Mustafa Kemal Paşa Başkanlığında Erzurum Kongresi ilk toplantısını gerçekleştirmiştir (10 Temmuz 1919). Erzurum Kongresi'ne katılmak üzere, *Of, Sürmene, Akçaabat, Tirebolu, Ordu* gibi yerlerden seçilen Trabzon delegeleri de bulunmaktadır.¹¹⁶ Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey delege olmadıkları için kongreye katılmalarını kolaylaştırmak adına, *Emekli Binbaşı Kazım ve Dursunoğlu Cevat Beyler* delegelikten çekilmiştir. Nihayet saat 11'de, 57 delegenin¹¹⁷ katılımı ile başlayan kongrede, Mustafa Kemal başkan seçilmiştir (23 Temmuz 1919).¹¹⁸ Erzurum Kongresi 7 Ağustos 1919 tarihinde sona ermiştir. Bütün ülkeyi ilgilendiren kararların alındığı Erzurum Kongresi kararları özetle şunlardır;

1-Milli sınırlar içinde vatan parçaları bir bütündür, birbirinden ayrılamaz.

2-Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı Osmanlı hükümetinin dağılması halinde millet topyekün kendini savunacak ve direnecektir.

3- İstanbul hükümeti vatani koruma ve istiklali elde etme gücünü göstermediği takdirde, bu gayeyi gerçekleştirmek için geçici bir hükümet kurulacaktır. Bu hükümet üyeleri milli kongrede seçilecektir.

4-Kuva-yı Milliye'yi tek kuvvet olarak tanımak ve milli iradeyi egemen kılmak temel ilkedir.

5- Hıristiyan azınlıklara siyasi üstünlük ve toplumsal dengemizi bozacak ayrıcalıklar verilemez.

6-Manda ve Himaye kabul edilemez.

---

¹¹⁴ Atatürk'ün Anlatımıyla Türk Kurtuluş Savaşı Nutuk, s.40.

¹¹⁵ Age, s.41.

¹¹⁶ Alptekin, agm, s. 38.

¹¹⁷ Ertan vd., age, s.103.

¹¹⁸ Alptekin, agm, s.38.

7- Millet Meclisinin derhal toplanmasını ve hükümet işlerinin meclis denetiminde yürütülmesini sağlamak için çalışılmalıdır.¹¹⁹

Kongre kararlarının 3. maddesine göre bir Temsil Heyeti oluşturulmuştur. Dokuz kişilik Temsil Heyeti; Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Raif Efendi, İzzet Bey, Servet Bey, Şeyh Fevzi Efendi, Bekir Sami Bey, Sadullah Efendi ve Hacı Musa Bey'den oluşmuştur.¹²⁰ Bu kararlara ek olarak, Doğu Anadolu'daki cemiyetler; Şark-i Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmiştir. Kongrede bütün ulusu ilgilendiren önemli kararlar alınmıştır dolayısıyla toplanması bakımından bölgesel, alınan kararlar bakımından ulusal bir kongredir.

2.7. Sivas Kongresi (4 Eylül 1919)

İstanbul Hükümeti; Erzurum Kongresi sırasında Bursa, Balıkesir, Konya, Afyon, Antalya, Kastamonu, Ankara, Samsun, Sivas, Trabzon ve Erzurum illerine Tahkik Heyeti göndererek buradaki yaşanan olaylar hakkında raporlar istemiştir.¹²¹ Bu gelişmeler yaşanırken Mustafa Kemal Paşa, Amasya Genelgesi'nde açıklanan ve hazırlıklarına başlanan milli bir kongre toplanmak amacıyla, Erzurum'u terk etmiş (29 Ağustos 1919) ve Sivas'a gelmiştir (2 Eylül 1919). Sivas Kongresi'nin toplanması ilgi ve endişe ile beklenmektedir. Mondros Mütarekesi'nden sonra, Anadolu'nun siyasi atmosferi hiç bu kadar yüksek olmamıştır.¹²² Bütün dikkatlerin üzerine yoğunlaştığı Sivas Kongresi, toplanmıştır (4 Eylül 1919).¹²³ Mustafa Kemal Paşa Başkan seçilmiştir. Sivas Kongresi, ulusal niteliğe sahip olduğu için, Erzurum'da alınan kararlar tüm ulusa mal edilmek istenmekteydi. Kongre sırasında Elazığ Valisi Ali Galip, kongreyi basmak istemişse de Mustafa Kemal Paşa, bu girişimi önlemiştir. Ali Galip ve Damat Ferit Paşa arasında geçen telgrafları ele geçirerek bütün Anadolu'ya duyurmuştur.¹²⁴ Kongre 11 Eylül 1919 tarihinde çalışmalarını tamamlamıştır. Sivas Kongresinde alınan kararlar özetle şunlardır:

1- Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanırken elimizde bulunan sınırlar içinde vatan bölünmez bir bütündür parçalanamaz.

¹¹⁹ Atatürk'ün Anlatımıyla Türk Kurtuluş Savaşı Nutuk, s.54-55.

¹²⁰ Age, s.57.

¹²¹ Tansel, age, C. II, s.78. Mustafa Turan, İstiklal Harbinde Müttefikler Arası Tahkik Heyeti Çalışmaları Raporu ve Tahkikat Neticesi, Atatürk Yolu Dergisi, Ankara 1991, C.II, s.8.

¹²² Selek, age, s.283.

¹²³ Recep Toparlı, Sivas Kongresi Belgeleri, Sivas Vilayet Kitaplığı, TBMM Matbaası, Sivas, 2015, s.22-23.

¹²⁴ DİA, "Sivas Kongresi", 2009. C.38, s.284.

2- Her türlü yabancı işgal müdahalesine karşı özellikle Rumluk ve Ermenilik teşkilini amaçlayan hareketlere karşı millet topyekün kendisini savunacak ve direnecektir.

3- İstanbul Hükümeti harici bir baskı karşısında memleketimizin herhangi bir parçasını terk mecburiyetinde kalırsa, vatanın bağımsızlığını ve bütünlüğünü temin edecek ve devletin bekasını sağlayacak her türlü tedbir ve karar alınmıştır.

4- Vatanın bütünlüğünün milletin bağımsızlığının sağlanması Kuva-yı Milliye'yi amil ve milli iradeyi hakim kılmak esastır.

5- vatanın bütünlüğüne ve hükümlerimize saygılı olan her türlü devletin ekonomik yardımını memnuniyetle kabul ederiz.

6- Meclis-i Mebusan'ın derhal toplanması gerekmektedir.

7- Aynı gaye ile milli vicdandan doğan cemiyetler "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti " adı altında genel bir teşkilat olarak birleştirilmiştir.

8- Genel teşkilatı idare ve alınan kararları yürütmek için kongre tarafından Temsil Heyet-i seçilmiştir.

9- Azınlıklara siyasi egemenliğimizi zedeleyecek toplumsal dengemizi bozacak imtiyazlar verilemez.

10- Devletlerinin, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü, milletin bağımsızlığını ve devletin bekasını zedeleyici her türlü emellerden vazgeçerek bu topraklar üzerindeki tarihi, dini ve coğrafi haklarımıza saygı göstermelerini ve bu doğrultuda hak ve adaletle karar almasını bekleriz.¹²⁵

Sivas Kongresi'nde alınan kararların çoğunluğu, Erzurum Kongresi'nde alınan kararlardır. Sivas Kongresi'nde ise; kararlar tüm ulusa mal edilmiştir. Kongre'de Temsil Heyeti üye sayısı, 16'ya çıkarılmıştır. Anadolu'daki bütün Cemiyetler, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında birleştirilmiştir. Manda ve himaye fikri tamamen reddedilmiştir. Ulusal bağımsızlık düşüncesi ön plana çıkmıştır. İtilaf Devletleri'nin ve İstanbul Hükümeti'nin bütün engellemelerine rağmen, direniş örgütlerinde merkezileşmeyi sağlamıştır. Ulusal mücadelenin gücü artmış ve Mustafa

---

¹²⁵Orhan Doğan, *Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi*, Sözkese Matbaacılık, 2. Baskı, Ankara, 2010, s.191. Toparlı, age, s. 12-21.

Kemal Paşa'nın liderliğini güçlenmiştir.¹²⁶ Sivas'ta kongre; kararlarını duyurmak ve ulusal farkındalık yaratmak için, *İrade-i Milliye* adında bir gazetede çıkarılacaktır.

2.8. Amasya Görüşmeleri ve Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya Gelişi

Sivas ve Erzurum Kongreleri sırasında Damat Ferit Paşa Sadrazamlığındaki İstanbul Hükümeti, milli iradeyi yok etmek adına elinden geleni yapmıştır. Bütün engellere rağmen, Sivas ve Erzurum Kongresi düzenlenmiş ve Temsil Heyeti oluşturulmuştur. Gelişmelere dayanamayan Damat Ferit Paşa, istifa etmiştir. Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin düşürülmesi, Temsil Heyeti'nin yani milli hareketin gücünün önemli göstergesi olmuştur.¹²⁷ Mustafa Kemal Paşa, Temsil Heyeti'ni bir hükümet konumuna getirmeye çalışmıştır.¹²⁸ Yeni kurulacak Ali Rıza Paşa Kabinesi, milli harekete ılımlı yaklaşmıştır.¹²⁹

Bu bağlamda Anadolu ve İstanbul arasında görüşmeler başlamış, İstanbul Hükümeti adına *Bahriye Nazırı Salih Paşa* ile Temsil Heyeti arasında Amasya'da bir görüşme yapılmasına karar verilmiştir. Taraflar arasındaki görüşmeler, 20 Ekim 1919 tarihinde başlamıştır. *Amasya Görüşmeleri*'ne Temsil Heyeti adına, Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve Bekir Sami Bey katılmıştır. 20-22 Ekim 1919 tarihleri arasında gerçekleşen müzakereler sonucunda bir anlaşma metni meydana getirilmiş ve bu metinde Mebuslar Meclisi'nin yeniden açılmasına karar verilmiştir.¹³⁰ Amasya Görüşmeleri sonucunda, İstanbul artık Milli Mücadele'yi tanımış, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin kararlarını kabul etmiş bulunmaktaydı. Bu gelişmeler Temsil Heyeti'nin önemli bir zaferi olmuştur. Amasya Görüşmeleri'nden sonra, Osmanlı Mebusan Meclisi'nin toplanması için seçim hazırlıklarına başlanmıştır. Milli Mücadele yanlısı komutanlar nasıl bir yol izleyeceklerine dair, Sivas'ta görüşmüştür. Gerçekleşen görüşmelere, *Komutanlar Toplantısı* adı verilmiştir (16-29 Kasım 1919).¹³¹ Toplantıda alınan kararlardan en önemlisi; siyasi olayları daha yakından izleyebilmek için daha batıda bulunan güvenli bir şehre geçmekti. İstanbul'a yakınlığı ve demiryolları ile bağlantısının bulunması sebebiyle, Ankara tercih edilmiştir.¹³² Bu kararlar doğrultusunda Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, Ankara'ya gitmek üzere Sivas'tan ayrılmıştır (18 Aralık 1919). Ankara'ya ulaşan Mustafa Kemal Paşa'yı, halk büyük bir sevinç ile karşılamıştır (27 Aralık 1919). Temsil Heyeti'nin Ankara'ya gelmesiyle Milli

¹²⁶ Ertan vd., age, s.106.

¹²⁷ Yalçın vd., age, s.182.

¹²⁸ Selek, age, 293.

¹²⁹ *Atatürk'ün Anlatımıyla Türk Kurtuluş Savaşı Nutuk*, s.164.

¹³⁰ Tansel, age, C.II, s.146.

¹³¹ Age, C.II, s.146.

¹³² Age, s.169.

Mücadele'nin kalbi artık Ankara olacaktır.Bir süre sonra Osmanlı Mebusan Meclisiseçimlerinde, çoğunluğunu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin oluşturduğu üyeler mebus seçilecek, Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Mebusu seçilecektir.¹³³

Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya gelmesiyle, Milli Mücadele daha geniş ve etkin konuma gelmiştir.¹³⁴

2.9. Misak-ı Milli'nin İlanı (28 Ocak 1920) ve İstanbul'un işgali (16 Mart 1920)

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum ve Sivas Kongreleri ile şekillenen vekendisi tarafından kaleme alınan, Misak-ı Milli'yi kararlarını mebuslarla paylaşıp, Bağımsız Türk Devleti'nin prensiplerini belirlediği Misak-ı Milli'nin Osmanlı Mebusan Meclisi'nde kabul edilmesini istemiştir.¹³⁵ Son Osmanlı Mebusan Meclisi, 28 Ocak 1920 tarihinde Misak-ı Milli'yi kabul etmiştir. Milli Mücadele'nin parolası bu metin şu şekildedir;

***Madde 1-** Osmanlı Devleti'nin özellikle Arap çoğunluğunun yerleşmiş olduğu 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi yapıldığı sırada, düşman ordularının işgali altında kalan kesimlerinin geleceğinin, halkların serbestçe açıklayacakları oy uyarınca belirlenmesi gerekir. Türk ve Müslümanların çoğunluk olarak yaşadığı yerler vatanın ayrılmaz parçasıdır.*

***Madde 2-** Halkı, özgürlüğe kavuşunca, oylarıyla anavatanına katılmış olan üç il (Elviye-i Selâse yani Kars, Ardahan ve Batum Livaları) için gerekirse yeniden halkın serbest oyuna başvurulmasını kabul ederiz.*

***Madde 3-** Türkiye ile yapılacak barışa değin ertelenen Batı Trakya'nın hukuksal durumunun belirlenmesinde, halkın özgürce açıklayacağı oya göre olmalıdır.*

***Madde 4-** İslam Halifeliği'nin ve yüce saltanatın merkezi ve Osmanlı Hükümeti'nin başkenti olan İstanbul kenti ile Marmara Denizi'nin güvenliği her türlü tehlikelerden uzak tutulmalıdır. Bu ilke saklı kalmak koşulu ile Akdeniz ve Karadeniz Boğazı'nın dünya ticareti ve*

¹³³ Meclisi Mebusan Zabıt Cerideleri, C.I, 12 Kanun-i Sani 1336 (1920), s.3.

¹³⁴ Selek, age, s. 326.

¹³⁵ Ertan vd., age, s.110.

ulaşıma açılması konusunda, bizim ile birlikte öteki bütün devletlerin oy birliği ile verecekleri karar geçerlidir.

Madde 5-*Müttefik devletler ile düşmanları ve onların kimi ortakları arasında yapılan anlaşmalardaki ilkeler çerçevesinde azınlıkların hakları, komşu ülkelerdeki Müslüman haklarına özdeş haklardan yararlanması umudu ile bizce de benimsenip güvence altına alınacaktır.*

Madde 6-*Ulusal ve ekonomik gelişmemize olanak bulunması ve daha çağdaş biçimde düzenli bir yönetimle işlerin yürütülmesini başarmak için , her devlet gibi bizimde gelişmemiz için bütünüyle bağımsızlığa ve özgürlüğe kavuşmamız, ana ilkesi varlık ve geleceğimizin temelidir. Bu nedenle siyasal, yargısal, parasal vb. alanlarda gelişmemizi önleyici sınırlamalara karşıyız. Saptanacak borçlarımızın ödenmesi koşulları da bu ilkeye aykırı olmayacaktır.*¹³⁶

Misak-ı Milli, mecliste alkışlar ve bravo nidaları eşliğinde kabul edilmiştir. Misak-ı Milli, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin bir devamı niteliğindedir. Olağanüstü şartlarda hazırlanan bu metin bir anlamda özgürlük ve bağımsızlık bildirisidir.¹³⁷

Anadolu'daki halkın başarılı mücadelesi ve Misak-ı Milli'nin ilanı ile bir prestij kaybına uğrayan İtilaf Devletleri, düzenledikleri *Londra Konferansı*'nda, İstanbul'un işgal edilmesine dair karar almıştır (14 Şubat 1920). İlk olarak baskı yaparak İstanbul Hükümeti'ni kendi safına çekmeye çalışan İtilaf Devletleri, sonrasında tutuklama girişimlerinde bulunmuştur. İstanbul'da tanınmış mülki ve askeri 150 Türk aydını tutuklanmıştır. Yaşanan olaylar sonucunda, Ali Rıza Paşa Hükümeti istifa etmiş, yerine Salih Paşa Hükümeti kurulmuştur (3 Mart 1920).¹³⁸ *İngiliz Yüksek Komiserliği Baş Tercümanı ve Siyasi Müsteşarı Mr. Ryan*, İstanbul'un işgal edileceğine dair notayı Sadrazam Salih Paşa'ya iletmiştir (16 Mart 1920).¹³⁹ Bu gelişmeler sonucunda İstanbul İşgal edilmiştir (16 Mart 1920). İşgal sırasında Sultan Vahdettin, Rauf Bey önderliğindeki bir meclis heyetini saraya çağırarak temkinli olunmasını istemiştir.¹⁴⁰ İtilaf Devletleri, işgal üzerine bildiriler yayınlayarak; işgallerin geçici olduğunu, saltanat makamını güçlendirmek amacı taşıdıklarını, ancak taşrada isyan çıkması halinde İstanbul'un Türklerden tümüyle arınacağını belirtmiştir.¹⁴¹ İstanbul'un işgali ile bazı mebuslar tutuklanmıştır.¹⁴²

¹³⁶ *Atatürk'ün Anlatımıyla Türk Kurtuluş Savaşı Nutuk*, age, s.271. Mecliste görüşülen Misak-ı Milli Beyannamesinin sureti için bkz.:*Meclisi Mebusan Zabıtları*, C.II, 17 Şubat 1920, s.144.

¹³⁷ Yalçın vd., age, s. 187.

¹³⁸ Age, s.188.

¹³⁹ Özkaya vd, age, s.257.

¹⁴⁰ Yalçın vd, age, s. 189.

¹⁴¹ Ertan vd, age, s. 122.

¹⁴² *Meclisi Mebusan Zabıt Cerideleri*, C. I, 18 Mart 1920, s.496.

Mustafa Kemal Paşa işgal karşısında, Valilik ve Kumandanlıklardan önlem almalarını istemiş ve çeşitli ülkelere protesto telgrafları çekmiştir (16-17 Mart 1920). Mustafa Kemal Paşa; *İstanbul Hükümeti ile haberleşmenin kesilmesini, İşgalin mitinglerle protesto edilmesini, Hıristiyan ahaliye dokunulmamasını, Anadolu'ya gelebilecek İtilaf Devleti kuvvetlerini engellemek için Gevye ve Ulukışla demiryollarının tahrip edilmesini ve Önemli telgraf merkezlerinin kontrole tabi tutulmasını*¹⁴³ istemiştir.

---

¹⁴³ Age, s. 329-330.

II. BÖLÜM

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILMASI

1. BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILMASI VE FAALİYETLERİ

Son Osmanlı Mebusan Meclisi, İstanbul'da toplanmıştır (12 Ocak 1920),¹⁴⁴28 Ocak 1920 tarihinde Misak-ı Milli kararlarını almıştır. Türk Milletinin ülkesini parçalamayacağına yemin etmesi anlamına gelen bu kararlar üzerine İtilaf Devletleri, İstanbul'u işgal edecektir (16 Mart 1920). Ankara'da Temsil Heyeti Başkanı olarak bulunan Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgalinden hemen sonra, Valiliklere ve Kolordu Komutanlıklarına bir genelge göndererek protestolar yapılmasını, birlik ve beraberliğe önem verilmesini istemiştir.¹⁴⁵ Bir taraftan da Mustafa Kemal Paşa, yeni bir meclis açmak için faaliyetlere başlamıştır.¹⁴⁶ "Salahiyeti fevkaladeyi haiz bir meclis'in"¹⁴⁷ (olağanüstü yetkili bir meclis), Ankara'da toplanmasının gerektiğini, illere, bağımsız sancaklara ve Kolordu Kumandanlıklarına bildirmiştir (19 Mart 1920). Mustafa Kemal Paşa'nın, Birinci Büyük Millet Meclisi'nin açılmasını istediği genelge özetle şunları içermektedir:

1- Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclis, ulus işlerini yürütmek ve denetlemek üzere toplanacaktır.

2- Bu meclise üye seçilecekler, milletvekilleri hakkındaki yasa hükümlerine uyacaklardır.

3- Seçimlerde sancaklar seçim bölgesi olacaktır.

4- Her sancaktan 5 üye seçilecektir.

5- Her sancakta, ilçelerden gelecek ikinci seçmenlerle sancak merkezinden seçilecek ikinci seçmenlerden ve sancak idare ve belediye meclisleri ile Müdafai-Hukuk yönetim kurullarından; illerde il merkez kurullarından ve il yönetim kurulu ile il merkezindeki belediye meclisinden ve il merkezi ile merkez ilçesi ve merkeze bağlı ilçelerin ikinci seçmenlerinden oluşmuş bir kurulca özdeş bir günde ve özdeş oturumda seçim yapılacaktır.

---

¹⁴⁴ Yalçın vd., age, s.185.

¹⁴⁵ Muhittin Gül, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Platin Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 2006, s.138.

¹⁴⁶ İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, 1997, s.55.

¹⁴⁷ Gothard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1970, s.95.

6- Bu meclis üyeliğine, her parti, her topluluk ve dernek tarafından aday gösterilebileceği gibi, her kişinin de bu kutsal savaşa eylemli olarak katılmak için bağımsız olarak adaylığını istediği yerde ilana hakkı vardır.

7- Seçimlere her yerin en büyük sivil yöneticisi başkanlık edecek ve seçimin doğru yapılmasından sorumlu olacaktır.

8- Seçim, gizli oy ve salt çoğunlukla yapılacak; oyları, kurulun kendi içinden seçeceği iki kişi kurul önünde sayacaktır.

9- Seçim sonunda bütün kurul üyelerinin imza edeceği yada kendi mühürlerini basacakları üç nüsha tutanak düzenlenecek, bunların biri yerinde alıkonularak diğer ikisinden biri seçilene verilecek ve diğeri de meclise gönderilecektir.

10- Meclise seçileceklere verilecek ödenekler, sonradan meclis tarafından kararlaştırılacaktır. Ancak geliş yollukları, seçim kurullarının zorunlu gider olarak hesaplayıp uygun göreceği miktar üzerinden, o yerlerin hükümetince sağlanacaktır.

11- Seçimler en geç 15 gün içinde çoğunlukla Ankara'da toplanmayı sağlayabilmek üzere tamamlanacak, seçilenler yola çıkarılıp ve sonuçlar, seçilenlerin isimleri ile birlikte derhal bildirilecektir.

12- Telgrafın alındığı saat bildirilecektir.¹⁴⁸

Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart Genelgesi'nde;Osmanlı Devleti'nin başkentinin işgal edildiğini, Mebusan Meclisi'nin görev yapma olanağının bulunmadığı, yürütme, yasama ve yargının çalışmadığını bildirmişti. Mustafa Kemal Paşa bu genelgeyle yeni Türk Devleti'nin kurulması yolunda hukuki yolu da açmış olmaktadır.

1.2. Seçimler ve Milletvekili Sayıları

19 Mart Genelgesi ile, seçimlerin yapılması kararlaştırılmış, Mustafa Kemal Paşa, meclisin açılış tarihini ve açılışın nasıl olacağı konusunu 21 Nisan 1920 tarihinde yayınladığı bir genelge ile duyuracaktır.¹⁴⁹ Bildiriden sonra, seçim çalışmaları

¹⁴⁸ Atatürk'ün Anlatımıyla Kurtuluş Savaşı Nutuk, s.314.

¹⁴⁹ Age, s.320.

başlamışyürürlükte olan Kanuni Esasi'nin bazı milletvekili seçim maddeleri değiştirilerek;¹⁵⁰ Seçimlerle ilgili yeni esaslar belirlenmiştir. Bu esaslar özetle şöyledir:

a) Seçimde aynı şekilde sancaklar esas tutulmuş, nüfus konusunda herhangi bir sınırlama olmayıp 5 üye seçilmesi kararlaştırılmıştır.

b) Seçimlere Müslüman olmayanların katılmaması, oy verenlerin ise vergi yükümlüklerine bakılmaksızın seçimlerin yapılması kararlaştırılmıştır.

c) Milletvekili seçimlerinin yalnız ikinci seçmenler tarafından seçilmeyip, bunlara katılacak Genel Meclis, Belediye Meclisi Üyeleri ve Müdafâ-i Hukuk Cemiyeti Merkez veya İdare Heyeti üyelerinden oluşan heyet tarafından seçilmesi kararlaştırılmıştır.

d) Meclis üyeliği için her parti, yada topluluğun aday olabilmesi ve herkesin bağımsız olarak adaylığını koyabilmesinin yanında seçmenlerde yaş koşulu aranmaması.¹⁵¹

Böylece Anadolu'da seçim çalışmaları başlamış ve seçilen milletvekilleri Ankara'ya gelmeye başlamışlardır.¹⁵²

Seçilen milletvekilleri hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bir görüş; üye sayısının 390 olduğu, çeşitli sebeplerden dolayı 310 vekilin meclise katılabildiğidir.¹⁵³ Bir görüşte; 66 seçim bölgesinden 349 vekilin seçildiğini, Osmanlı Mebusan Meclisi ve Malta'dan gelenler ile birlikte bu sayının 437'ye ulaştığını, çeşitli sebeplerden meclise katılamayanlardan dolayı, bu sayının 403'e düştüğünü belirtilmiştir.¹⁵⁴ Diğer bir görüş ise; 232 vekilin seçildiği, Osmanlı Mebusan Meclisi, Yunanistan ve Malta'dan gelenlerle beraber bu sayının 438 olduğudur.¹⁵⁵ Bir başka görüşte de; birinci dönemi tamamlayan TBMM üye sayısının 337 olduğunu belirtilmektedir.¹⁵⁶

---

¹⁵⁰ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM Birinci Dönem 1919-1923*, TBMM Yayınları, C. I, Ankara, s. 38.

¹⁵¹ Age, s.38-39.

¹⁵² Güneş, age, s.61.

¹⁵³ Refik Turan, "İlk Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Girenlerin Özellikleri", I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu 21-23 Eylül 1987, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1994, s.1065.

¹⁵⁴ Çoker, age, C. I, s.39.

¹⁵⁵ Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşu ve Gelişimi", C. 10, s.2663.

¹⁵⁶ Güneş, age, 79.

1.3.Büyük Millet Meclisi' nin Açılışı

Seçimlerin ardından, vekiller Ankara'ya gelmeye başlamıştır. O zamanlarda Ankara'da, Taşhan'dan başka konaklayacak yeterli mekan olmadığı için, vekillerin konaklama sıkıntısı olmuş, bunun için Erkek Öğretmen Okulu, milletvekillerine tahsis edilmiştir.¹⁵⁷ İttihat ve Terakki'nin sosyal ve kültürel etkinlikler için yaptırdıkları bina, meclisin açılışına hazırlanmıştır.¹⁵⁸ İlk mecliste katip olarak görev yapan Hıfzı Veldet Bey, ilk meclis binası hakkında şunları söylemiştir:

Ankara'da Ulus meydanında ilk önce 'Türkiye Büyük Millet Meclisi Müzesi' olarak düzenlenen, yıllar sonra ise adı 'İnkılap Müzesine' çevrilen ilk meclis binası, İttihatçılar döneminde, İttihat ve Terakki Kulübü olmak üzere yapılmış; fakat içinin kimi bölümleri yarım kalmış; biten kısımları, İlk Dünya Savaşındaki yenilgiyi izleyen yılda Ankara'ya gelen bir kaç yabancı subay ve er tarafından kullanılmış; Atatürk'ün Ankara'ya gelişinden az sonra yani 1919'un son günlerinde , bu yabancı askerler Ankara'dan kaçınca boş kalmıştır. Bu taş bina, Birinci Dünya Savaşı sırasında büyük bir yangın felaketi geçirmiş olan harap ve kerpiç evlerle dolu o zaman ki Ankara'nın - tıpkı Ankaralıların Taş Mektep dedikleri bizim lise binası gibi- hemen dikkat çeken güzel yapılardan biriydi. Ankara'da Milli Meclisin toplanmasına karar verilince bu yapının eksikleri hemen tamamlanmış ve eşyasıda evvelce anlattığım gibi resmi daire ve okullardan, derme çatma olarak toplanmıştır. Bu binaya "Bizim Meclis Binamız" derdim çünkü biz meclis memurları içinde ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmış olduğu bu binayı çok severdik.¹⁵⁹

Meclis Binasının hazırlanmasının ardından, Ankara'da, sabahın erken saatlerinde toplumun her kesiminden oluşan kalabalık tören alanına gelmeye başlamıştır. O gün, Hacı Bayram Camii' inde Cuma namazı kılındıktan sonra,¹⁶⁰ saat 13.45'te Büyük Millet Meclisi, dualarla açılmıştır (23 Nisan 1920). Geçici olarak en yaşlı üye olması sıfatıyla başkanlığa getirilen Sinop Mebusu Şerif Bey¹⁶¹ , meclisin açılış konuşmasını yapmıştır.¹⁶²

Şerif Bey'in konuşmasının ardından Mustafa Kemal Paşa söz almış, "Bu meclisin yeniden seçilmiş ve seçilecek mebuslarla, İstanbul Meclisinden gelmiş ve gelecek

¹⁵⁷ Çoker, age, C.I, s.40.

¹⁵⁸ Gül, age, s.139.

¹⁵⁹ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *İlk Meclis*, Yeni Gün Haber Ajansı Basım Yayıncılık, 1999, s.65.

¹⁶⁰ Gül, age, s.140., Güneş, age, s. 68.

¹⁶¹ Çoker, age, C.I, s.41.

¹⁶² Velidedeoğlu, age, s.19.

mebuslardan kurulduğunu ve hepsinin aynı sıfat ve yetkilerle görev yapacaklarını"belirtmiştir.¹⁶³

Büyük Millet Meclisi'nin, ismi konusunda tartışmalar yaşanmıştır.¹⁶⁴ Meclisin ismi konusunda, "Meclisi Kebir" veya "Meclisi Milli", "Kurultay", "Meclisi Mebusan", "Büyük Millet Meclisi" gibi üzerinde tartışmalar olmuştur. Şerif Bey açış konuşmasında; "*Büyük Millet Meclisi'ni açıyorum*" demişti. Meclis faaliyetlerinde söz alan bazı vekiller "*Meclisi Fevkalade*" bazıları "*Büyük Millet Meclisi*" isimlerini kullanmıştı. Çorum Milletvekili Haşim Bey hazırladığı mazbatada; "*Meclisin nam-ı alisi olan Büyük Millet Meclisi unvanıteamülen kabul edilmiş olduğu cihetle...*" ifadelerine yer vererek, bundan böyle Büyük Millet Meclisi unvanı kullanılacaktır.¹⁶⁵

Büyük Mustafa Kemal Paşa ilk defa; Tevfik Paşa'ya çektiği telgrafta *Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı* ünvanını kullanmıştır (29 Kasım 1920).¹⁶⁶ Bu unvan kalıcı olarak İcra Vekilleri Heyeti Kanunnamesi'nde 8 Şubat 1921'den itibaren kullanılmaya başlanmıştır.¹⁶⁷

1.4. İlk Meclis Hükümetinin Kurulması ve Hükümet Programı

Türkiye Büyük Millet Meclisi, açılıştan ertesi gün tekrar toplanmıştır (24 Nisan 1920). Meclis; seçim tutanaklarını inceleyen komisyon raporlarını kabul etmiş, ardından meclis başkanlığı seçimlerine geçilmiş,¹⁶⁸ yapılan ikinci oturumda Büyük Millet Meclisi, 110 oy ile Mustafa Kemal Paşa'yı Meclis Başkanlığına seçmiştir.¹⁶⁹ Başkan sıfatıyla söz alan Mustafa Kemal Paşa söz alarak şöyle konuşmuştur:

*Milletimizin kuvvetli, mesut ve istikrarlı yaşayabilmesi için, devletin tamamen milli bir siyaset izlemesi ve bu siyasetin iç teşkilatımıza tamamen uygun bulunması ve dayanmış olması gereklidir. İlli siyaset dediğimiz zaman anladığım ve anlatmak istediğim mana şudur: Milli sınırlarımız içinde her şeyden önce kendi kuvvetimize dayanarak varlığımızı devam ettirmek, millet ve memleketin gerçek saadet imarına çalışmak. Medeni dünyadan, medeni ve insani muameleye karşılık dostluk beklemek.*¹⁷⁰

---

¹⁶³ Selek, age, s.337.

¹⁶⁴ Güneş, age, s.71.

¹⁶⁵ Age, s. 71-73.

¹⁶⁶ Atatürk'ün Anlatımıyla Türk Kurtuluş Savaşı Nutuk, s.372.

¹⁶⁷ Düstur, C.1, s.21.

¹⁶⁸ Velidedeoğlu, age, s.22.

¹⁶⁹ Selek, age, s.337.

¹⁷⁰ Atatürk'ün Anlatımıyla Türk Kurtuluş Savaşı Nutuk, s.325.

Mustafa Kemal'in sözlerinin ardından, hükümet kurulmasına yönelik bir önergeyi de meclise sunmuştur. Önerge özetle şöyledir:

1- Hükümet kurmak zorunludur.

2- Geçici olarak bir hükümet başkanı seçmek yada Padişah'a bir vekil tanımak mümkün değildir.

3- Mecliste yoğunlaşan Milli iradenin, doğrudan doğruya vatanın mukadderatına el koymuş olduğunu kabul etmek temek ilkedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üstünde bir kuvvet yoktur.

4- Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama ve yürütme yetkilerini kendisinde toplar. Meclisten seçilecek ve vekil olarak görevlendirilecek bir heyet hükümet işlerine bakar. Meclis başkanı bu heyetinde başkanıdır.

Not: Padişah ve Halife, baskı ve zorlamadan kurtulduğu zaman Meclisin düzenleyeceği yasal esaslar çerçevesinde durumunu alır.¹⁷¹

Mustafa Kemal'in sunduğu önerge kabul edilmiş ve TBMM' nin ilk programı olmuştur.¹⁷² Mecliste geçici bir kabine oluşturulmuş; bu kabinede *Fevzi Paşa, Celalettin Arif Bey, Cami Bey, Bekir Sami Bey ve Hamdullah Suphi Bey* yer alacaktır (25 Nisan 1920).¹⁷³ Geçici Kabine'nin ardından, ilk hükümetin kurulması için yasa kabul edilmiş (2 Mayıs 1920), yasaya göre; kurulacak hükümete İcra Vekili adı verilmesi kararlaştırılmıştır. İlk hükümet 11 kişiden oluşacak ve bakanlar meclisten salt çoğunluk ile seçilecekti. Böylelikle; "*Meclis Hükümeti Sistemi*" kabul edilmiştir.¹⁷⁴ Kurulan ilk kabinede görev alan bakanlar şu kişilerdir:

1- Erkanı Harbiye-i Umumiye Reisi, İsmet İnönü (Edirne)

2- Sıhhat ve İçtimai Muavenet Reisi, Dr. Adnan Adıvar (İstanbul)

3- Hariciye Vekili, Bekir Sami Bey (Amasya)

4- Müdafaa-i Milliye Vekili, Fevzi Çakmak (Kozan)

5- İktisat Vekili, Yusuf Kemal Tengirşenk (Kastamonu)

6- Dahiliye Vekili, Cami Bey (Aydın)

7- Adliye Vekili, Celalettin Arif Bey (Erzurum)

---

¹⁷¹ Age, s.326.

¹⁷² Gül, age, s. 141.

¹⁷³ Velidedeoğlu, age, s.3.

¹⁷⁴ Gül, age, s.42.

8-Şer' iye Vekili, Mustafa Fehmi Efendi (Bursa)

9- Nafia Vekili, İsmail Fazıl Paşa (Yozgat)

10- Maliye Vekili, Hakkı Behiç Bey (Denizli)

11- Maarif Vekili, Dr. Rıza Nur Bey (Sinop)¹⁷⁵

11 bakandan oluşan bu hükümete, Mustafa Kemal başkanlık etmiştir.¹⁷⁶ Meclis Hükümeti Sistemi şeklinde çalışacak meclisin,¹⁷⁷ Hükümet Programı 9 Mayıs 1920'de belirlenmiş olup,¹⁷⁸ Hükümetin yeni programı şu şekilde belirtilmiştir:

Temel amaç bağımsızlığı sağlamak:

Ulusun karşı karşıya bulunduğu olağanüstü durumlardan dolayı kurumsal, karışık ve uzun süreli iş ve işlemlere yer olmadığı yüksek bilgileri içindedir. Yüksek meclisiniz adına işe başlamış olan İcra Kurulumuzun üzerine aldığı işler vatanın kurtarılması, Hilafet ve Saltanatın bağımsızlığı ve dokunulmazlığı, ulusumuzun şan ve şeref dolu bir zafer ve uygarlık tarihine dayanan varlığını ayakta tutma amacına yönelmiştir. Bu nedenle üstlendiğimiz görevi bu amacın elde edilmesine değin, ulusun birlik ve dayanışmasına güvenerek atıldığımız bir savaş diye kabul ediyoruz. Bu savaşa en büyük silahımız, ulusun bağımsızlığına ilişkin doğal ve meşru hakkını koruma yolundaki istenç ve direnmesidir ve bu istenç ve direnmenin belirlediği yerde yüksek meclisinizdir.¹⁷⁹

Hükümetin temel amacının belirlendiği bu açıklamanın ardından, Maarif Vekili Rıza Nur; iç ve dış politika, milli savunma, mali politika, bayındırlık işleri, sağlık ve sosyal yardım, milli eğitim ve adalet politikaları hakkında genel bilgiler vermiştir.¹⁸⁰

1.5. Birinci Meclis'in Yapısı ve Özellikleri

I. TBMM dönemin şartlarından dolayı, toplantılarda tam üye sayısına ulaşamayacaktır.¹⁸¹ İlk mecliste, toplumun her kesiminden üye yer almıştır.¹⁸² Mecliste,

¹⁷⁵ Velidedeoğlu, age, s.32.

¹⁷⁶ Age, s. 33.

¹⁷⁷ Ertan vd., age, s. 117.

¹⁷⁸ Velidedeoğlu, age, s.33.

¹⁷⁹ Age, s.33-34.

¹⁸⁰ *Hükümetler Programları Ve Genel Kurul Görüşmeleri*, C.I, TBMM Yayınları, Hazırlayanlar: İrfan Nezir oğlu, Tuncer Yılmaz, Ankara, 2013, s.46-49.

¹⁸¹ Ertan vd., age, s.116.

¹⁸² Turan, age, s.1065.

ilk eğitimini tamamlamamış üyeler olduğu gibi yüksek okul bitirmiş, yurtdışında eğitim görmüş üyeler de bulunmaktadır.¹⁸³ Üyelerin toplumsal kesitleri, konuştukları şiveler ve giydikleri giysiler, o günün Türkiye'sini yansıtmaktadır. Üyeler; Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşamış ve dönemin siyasi olayları içinde yoğrulmuştur.¹⁸⁴ Mecliste, çeşitli meslek guruplarına ve farklı dünya görüşlerine sahip kişiler bir arada ülkenin kurtuluşu için görüş birliği oluşturmuşlardır.¹⁸⁵ Birinci Mecliste; *İstiklal*, *Tesamüt*, *Halk Zümresi* ve *Islahat* gibi guruplar bulunmaktadır.¹⁸⁶

Birinci Meclis üyelerinin yaş ortalaması 43'tür. En genç üye; Trabzon vekili Hafız Mehmet Bey 27 yaşındadır. En yaşlı üye Sinop Vekili Şerif Bey, 75 yaşındadır. Mustafa Kemal Paşa 38 yaşındadır.¹⁸⁷

Birinci Meclis'in üyeleri, fedakar ve cesur bir yapıya sahiptir. Çoğu vekil Ankara'ya güçlkle ulaşmıştır. Mecliste, çoğu zaman mumla çalışılmış, vekiller bir süre maaş alamamışlar, bir yıl sonraki maaşlarını ise bütçe açığını kapatmak için devlete bağışlamışlardır.¹⁸⁸

1.6. Meclis'in Almış Olduğu Önemli Kararlar

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, İkinci meclisin kuruluşuna kadarki yaklaşık 3 yıllık dönemde önemli kararlar almıştır.¹⁸⁹ Meclisin ilk önemli kararı, Mustafa Kemal Paşa'nın önergesi sonucunda, *Geçici İcra Encümenliği*'nin kurulması olmuştur (25 Nisan 1920).¹⁹⁰ Meclisin ikinci önemli faaliyeti hem varlığını hemde otoritesini kabul ettirmek adına almış olduğu *Hıyaneti Vataniye Kanunu*'dur (29 Nisan 1920).¹⁹¹ Hıyaneti Vataniye Kanunu ile kendi meşruluğunu tanımayanlara karşı sert önlemler almıştır.¹⁹²

I. TBMM, 11 kişiden oluşacak İcra Heyeti seçilmiştir.¹⁹³ Bakan seçimlerinde, her bakanın meclisten salt çoğunlukla seçileceği hususu yer almıştır.¹⁹⁴ Meclis ayrıca kendi onayı dışında yapılmış, bütün antlaşma ve faaliyetleri geçersiz saymıştır.¹⁹⁵

---

¹⁸³ Güneş, age, s.79.

¹⁸⁴ Age, s.79.

¹⁸⁵ Ertan vd., age, s.116.

¹⁸⁶ Age, 117.

¹⁸⁷ Turan, age, s.1065.

¹⁸⁸ Age, s.1067-1068.

¹⁸⁹ Selek, age, s.342.

¹⁹⁰ Velidedeoğlu, age, s.3.

¹⁹¹ Ertan vd., age, s.119.

¹⁹² Selek, age, s.342-343.

¹⁹³ Cumhuriyet Ansiklopedisi, "*Mecliste İktidar ve Muhalefet*", Yeni Türkiye Yayınları, C. I, Editör: Celal Güzel, 1998, s.290.

¹⁹⁴ Gül, age, s.42.

Meclis asker kaçaklarının önlenmesi ve cezalandırılması için "*Firariler Hakkında Kanun*" tasarısı üzerinde çalışmıştır (11 Eylül 1920). Yapılan müzakereler sonucunda, *İstiklal Mahkemeleri* kurulmuştur. Bu mahkemelerin isminin "*Millet Mahkemeleri*" olması teklifi, kabul edilmeyecektir.¹⁹⁶

TBMM, *Teşkilatı Esasiye Kanununu* kabul etmiş (20 Ocak 1921) olup, bu kanun esas itibarıyla cumhuriyetin ilk anayasası olmuştur (1921 Anayasası). Bu anayasa bir bütün olarak, liberal ve demokratik içeriğe sahiptir.¹⁹⁷ 1921 Anayasası'nın 3. maddesinde; "*Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur*", hükmü yer almaktadır. Anayasanın birinci maddesinde; "*Hakimiyet bila kaydū şart, milletindir*" hükmü yer almaktadır. Bu madde ile egemenlik kayıtsız şartsız millete verilmiştir.¹⁹⁸

İlk anayasanın kabulünün ardından bir milli marş kabul edilmek istenecektir. Bu bağlamda; milli bir marş için yarışma düzenlenmiştir. Başlangıçta ödül olduğu için yarışmaya katılmak istemeyen Mehmet Akif Ersoy, Maarif Vekili Hamdullah Bey'in ısrarı ile milli marş yazmayı kabul etmiştir. Mehmet Akif'in yazdığı "*İstiklal Marşı*" mecliste birinci seçilmiş vemeclisin coşkulu ve heyecanlı oturumunun ardından Milli Marş olarak kabul edilmiştir (12 Mart 1921).¹⁹⁹

Birinci Meclis'te Hilafet ve Saltanat birbirlerinden ayrılarak Saltanata son verilmiştir (1 Kasım 1922).²⁰⁰ Bu kararla Birinci Meclis, Cumhuriyete geçiş sürecinde önemli bir adım atmıştır.²⁰¹

2. TBMM'NİN SAVAŞ YÖNETİMİNİ ELE ALMASI

2.1. Sevr Antlaşması (10 Ağustos 1920)

İtilaf Devletleri ve Osmanlı Devleti ile yapılacak antlaşma gecikmiştir. Bu gecikmenin sebeplerinden birisi; İtilaf Devletleri arasında, Osmanlı Devleti'nin paylaşılması konusunda uzlaşmaya varılamamasıdır. İkinci sebep ise; Osmanlı Devleti'nden önce, Almanya ile antlaşma yapma düşüncesi olmuştur.²⁰² Anadolu'da, Milli Mücadele'nin başarılı bir şekilde devam etmesi bu süreci hızlandırmıştır. Misak-ı Milli'nin ilanı ve TBMM'nin faaliyetleri ile endişelenen İtilaf Devletleri kendi aralarında *Londra, San Remo, Hythe ve Spa Konferansları*'nı düzenlemiştir. İngilizler, Fransızlar ve

¹⁹⁵ Cumhuriyet Ansiklopedisi, agm, C.I, s. 291.

¹⁹⁶ Selek, age, s.344-345.

¹⁹⁷ Cumhuriyet Ansiklopedisi, agm, C.I, s.291.

¹⁹⁸ Bülent Tanör, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, 15. Baskı, İstanbul, 2006, s.253.

¹⁹⁹ Atatürk'ün Anlatımıyla Türk Kurtuluş Savaşı Nutuk, s.397.

²⁰⁰ Age, s.487.

²⁰¹ Cumhuriyet Ansiklopedisi, agm, C. I, s.307.

²⁰² Yalçın vd., age, s. 206-207.

İtalyanlar; *San Remo Konferansı*'nda, Ermenilerin isteklerini de dikkate alarak Osmanlı Devleti ile yapılacak antlaşmaya son şeklini vermişlerdir. Antlaşma; 11 Mayıs 1920 tarihinde Osmanlı Devleti'ne sunulmuştur.²⁰³ Osmanlı Devleti, antlaşma üzerinde birtakım değişiklikler talep etmiş, ancak kabul edilmemiştir. Antlaşmanın imzalanmasını sağlamak için İngiltere, bir takım askeri müdahaleler de bulunmuştur. İngilizlerin destekledikleri Yunanlılar, Batı Anadolu'daki bazı şehirleri işgal etmiştir. Ayrıca; Osmanlı Devleti'nde bir antlaşmanın onaylanması için meclisin onayı gerekmektedir. Osmanlı Mebusan Meclis'i dağıtıldığı için konu, Saltanat Şurasında görüşülmüştür.²⁰⁴ Rıza Paşa dışındaki bütün üyelerin onayı ile ne yazık ki antlaşma, kabul edilmiştir (10 Ağustos 1920).²⁰⁵ Sevr yalnızca eskiyen bir imparatorluğu parçalayan bir antlaşma olmamış, Türklerin yaşam haklarını elinden almak amaçlanmıştır.²⁰⁶ Sevr Antlaşması ile;

-Osmanlı Devleti'nin Rumeli sınırları, bugünkü İstanbul sınırına çekilmiştir. Türkleri Avrupa'dan atma ideali gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

- Batı Anadolu Yunanistan'a bırakılmıştır.

- Güneyde; Mardin, Urfa, Antep ve Amanos Dağları Fransa'ya bırakılmıştır.

- Doğuda; Beyazıt, Van, Muş, Bitlis ve Erzincan'ı içine alacak bölgede bir Ermeni Devleti kurulması kararlaştırılmıştır.

-İstanbul ve Boğazlar uluslararası bir statüye getirilecektir.

- Osmanlı Devleti'nin askeri gücü sınırlandırılacaktır.²⁰⁷

TBMM, Sevr Antlaşması'na karşı tepkisini ortaya koyacaktır. İtilaf Devletleri, Sevr Antlaşması ile Misak-ı Milli'yi tanımadığını göstermiştir. Tüm bunlara rağmen Sevr Antlaşması; Osmanlı Parlamentosu'nun onayını almamış olması ve Milli Mücadele'nin başarısı nedeniyle hükümsüz ve geçersiz bir antlaşmadır.²⁰⁸

---

²⁰³ Age, s. 208.

²⁰⁴ Ertan vd, age, s.210.

²⁰⁵ Yalçın vd., age, s.209.

²⁰⁶ Sander, age, s.409.

²⁰⁷ Age, s.409.

²⁰⁸ Ertan vd., age, 122.

2.2. Doğu Cephesi

Milli Mücadele'de Doğu Cephesinde, Ermenilerle savaşılmıştır. Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin yüzyıllar boyunca barış içinde yaşamışlardır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşından sonra Rusların Doğu Anadolu'ya inmesi, Ermenilerin isyan etmelerine sebep olmuştur. Ruslar; Ermenilerin Osmanlı Devleti'ne isyan etmesidir durumundakendilerine destek vereceğini açıklamıştır.²⁰⁹ Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam eden süre zarfında Ermeniler, asayişsizliğe devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda ise; Osmanlı Devleti'nin karşısında yer alan Rusya, İngiltere ve Fransa'dan destek almışlardır.²¹⁰ Bu devletler Ermenilere, bağımsız bir Ermenistan kurulacağını vaat etmiştir.²¹¹

İngiliz diplomatik belgelerine göre, 1914 yılından itibaren Ermeniler, Türkiye'nin Kuzeydoğusu ve Güneyinde silahlı çeteler kurarak, Osmanlı Devleti'ne karşı örgütlenmişlerdir.²¹² Maraş, Kayseri, Erzurum, Beyazıt, Van gibi şehirlerde silahlı faaliyetlere girişmişlerdir. Bu saldırılar karşısında Osmanlı Devleti, *Sevk ve İskan Kanunu (1915)* ile bir çok Ermeni'yi Halep'in Güneydoğusu ve Urfa bölgelerine iskan kararı almıştır.²¹³ Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile iskan edildikleri bölgeden geri dönen Ermeniler, isyan hareketlerine devam etmişlerdir.²¹⁴ Birinci Dünya Savaşı sonrasında İtilaf Devletleri'nin desteğiyle, Erivan, Gümrü ve Kars dolaylarında bir devlet kurmuşlardır.²¹⁵ Milli Mücadele Dönemi'nde faaliyetlerine devam eden Ermeniler; Oltu bölgesindeki bazı köyleri işgal edip, Türk mevzilerini bombalamaları üzerine, Kazım Karabekir komutasındaki Türk birlikleri saldırıya geçmiştir (12-20 Ağustos 1920). Ermeni Ordusu, Misak-ı Milli sınırları dışına çıkarılarak *Gümrü Barış Antlaşması* imzalanmıştır (2-3 Aralık 1920).²¹⁶

Gümrü Barışı, TBMM'nin imzaladığı ilk antlaşmadır. Doğu sınırlarımız güvence altına alınmıştır. Sevr Antlaşması'na vurulan ilk darbe olmuştur.²¹⁷ Gümrü Antlaşması'ndan sonra, Sovyetler Birliği ile *Moskova Dostluk Antlaşması* imzalanmıştır (16 Mart 1921). Sovyetler Birliği, Misak-ı Milli'yi tanımıştır. Gürcü Hükümeti'ne verilen bir ultimatom ile Artvin ve Ardahan, Türkiye topraklarına

---

²⁰⁹ Yalçın vd., age, s.218.

²¹⁰ Yusuf Halaçoğlu vd., Ermeniler: Sürgün ve Göç, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2010, s.55.

²¹¹ Age, s.55

²¹² Age, s.56.

²¹³ Age, s.60.

²¹⁴ Ertan vd, age, s.128.

²¹⁵ Yalçın vd., age, s.221.

²¹⁶ Tansel, age, C. III., s.237.

²¹⁷ Ertan vd., age, s. 129.

katılmıştır(22 Şubat 1921).²¹⁸ Doğu Cephesi'nde alınan başarılar neticesinde buradaki kuvvetler, silah ve gereçler Batı Cephesi'ne gönderilmiştir.

2.3. Güney Cephesi

Milli Mücadele'deki cephelerden biri de Güney Cephesi'dir. Güney Cephesi; Osmanlı Devleti'nin Arap Yarımadasında savaştığı Kanal, Filistin ve Irak Cepheleri'nin ortaya çıkardığı sonuçlardan biridir.²¹⁹ Birinci Dünya Savaşı sırasında yapılan *Sykes Picot Antlaşması* ile Çukurova bölgesini içine alacak şekilde, Suriye ve Lübnan toprakları Fransa'ya verilmiştir. Fırat Dicle Havzası yani Irak toprakları, İngiltere'ye bırakılmıştır.²²⁰ İngilizler; Antep, Urfa ve Maraş'ı işgal hareketlerine başlamıştır. Fransızlar ise; Adana, Mersin ve Osmaniye'yi ele geçirmiştir. İngilizler Musul'da bulunan petrol yataklarını elde etmek amacıyla, Fransa ile *Suriye İltifatnamesi*'ni imzalamıştır (15 Eylül 1920). Antlaşmaya göre İngilizler; Antep, Urfa ve Maraş'ı Fransızlara devretmiştir.²²¹ Bu bölgelerde, İngiliz işgali sırasında, kayda değer herhangi bir gelişme yaşanmamıştır. Çünkü, İngilizler Fransızlara göre daha tecrübeli davranarak yerli unsurlar ile çatışmaya girmemişlerdir.²²² Fransızların, Ermenileri silahlandırması, bölgedeki çatışmaların hızlanmasına sebep olmuştur.

Maraş'ta 29 Ekim 1919'da Fransız işgali başlamıştır. İşgalin 3. günü Fransız üniformalı Ermenilerin hamamdan taşkınlıkları sonucu, ortam gerginleşmiştir. *Sütçü İmam* diye tanınan *Kireççizade Hacı*, Fransızlara ilk kurşunu sıkmıştır. Bu kurşun, halkı toplu isyana sevk etmiştir.²²³ *Aslan Bey*, *Kurtoğlu Salim Bey* ve *Kılıç Ali Bey* yönetimindeki Maraş Kuvâ-yi Milliye'si hazırlıklara başlamıştır (29 Kasım 1919). 21 Ocak 1920 tarihinde başlayan ve 11 Şubat 1920'ye kadar devam eden çatışmaların ardından, Fransızlar şehri boşaltmıştır.²²⁴ Kahramanca verdiği mücadeleden dolayı Maraş'a 1973 yılında, TBMM kararı ile "Kahraman" unvanı verilmiştir.²²⁵

Antep'i işgal eden Fransızlar, şehirde bulunan Ermenileri kullanmışlar, Türk bayraklarını indirmişlerdir.²²⁶ Bu saldırıların ardından, mücadeleler başlamıştır. Mücadelenin ilk lideri *Şahin Bey* şehit olunca, Mustafa Kemal Paşa; *Kılıç Ali* ve *Aslan Beyleri* görevlendirmiştir.²²⁷ Şehir, açlık ve cephane yetersizliğinden dolayı, Fransızlara

---

²¹⁸ Sander, age, s.410-411.

²¹⁹ Yalçın vd., age, s.230.

²²⁰ Doğan, age, s.226-227.

²²¹ Age, s.227.

²²² Age, s.227.

²²³ Age, s.228-229.

²²⁴ Ertan vd., age, s.132.

²²⁵ Doğan, age, s.231.

²²⁶ Ertan vd., age, s.131.

²²⁷ Doğan, age, s.232.

teslim olacaktır (9 Şubat 1921).²²⁸ Ancak Antep halkının kahramanca direnişinden sonra Fransızlar şehri, *Ankara Antlaşması* ile tahliye etmiştir (20 Ekim 1921). Bu şanlı direniş sonucunda TBMM kararı ile 6 Şubat 1921 tarihinde Antep'e Gazi unvanı verilmiştir.²²⁹

Adana Cephesi, Fransızların en uzun kaldıkları cephedir. Fransızlar 17 Aralık 1918'de Adana'yı, 21 Ocak 1919'da ise Mersin, Tarsus ve Osmaniye'yi işgal etmiştir. Bu şehirlerde bulunan Ermenileri Türklere karşı kışkırtmışlardır.²³⁰ Ermeniler yerli halkı göçe zorlamak için ellerinden geleni yapmıştır. Halk, yaşananların ardından mücadeleye yönelmiştir. Bölgede ilk teşkilat Karaisalı'da kurulmuştur. *Binbaşı Kemal Bey* komutasındaki Kuvâ-yi Milliye Birlikleri, başarılı direnişlerde bulunmuştur.²³¹ Bölgede; Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Çakmak'ın katıldığı *Pozantı Kongresi* düzenlenmiştir (5 Ağustos 1920).²³² Bazı önemli kararlar alınarak, mücadeleye devam edilmiştir. Bölge, Ankara Antlaşması ile Fransızlar tarafından boşaltılmıştır (5 Ocak 1922).

Urfa; Mondros Mütarekesi'nin ardından, İngiliz kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir (24 Mart 1919). Urfa valisi *Nusret Bey*, İngiliz komutanlarını karşılamaya çıkmamıştır. Nusret Bey, kendisine neden bizleri karşılamaya gelmediniz sorusu üzerine: "*Siz memleketimi haksız yere işgal etmiş müstevlisiniz, dost olarak gelseydiniz sizi uzakta karşılardım. Vatanımı istila eden müstevliyi bir Türk mutasarrıfı istikbal etmez*" demiştir.²³³

İngilizler ve Fransızlar arasında yapılan *Suriye Antlaşması*'ndan sonra İngilizler Urfa'dan çekilmiş ve Fransız işgali başlamıştır (Ekim 1919). Birinci Dünya Savaşı'nda 20 bin Urfalı vefat etmişti. Dolayısıyla şehir, Fransızlar tarafından işgal edildiğinde insan, silah ve cephane gücünden mahrum durumdaydı.²³⁴ Fransızlar, diğer şehirlerde olduğu gibi Urfa'da Ermenileri desteklemiş ve silahlandırmıştır. Halkın 1/3' ünü teşkil eden Ermeniler, Türklere zulüm ve hakaret etmişlerdir.²³⁵

Şehirde olaylar devam ederken, direniş için hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır. Dönemin Belediye Başkanı *Mustafa Hacıkamiloğlu*' nun başkanlığında; Bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti niteliğindeki *Onikiler Teşkilatı* kurulmuştur.²³⁶ Mustafa Kemal

---

²²⁸ İsmail Özçelik, *Milli Mücadele Anadolu Basınında Güney Cephesi (Adana, Antep, Maraş, Urfa) 1919-1921*, ATAM Yayınları, Ankara, 2005, s. 213-214.

²²⁹ Yalçın vd., age, s.245.

²³⁰ Ertan vd., age, s. 130.

²³¹ Doğan, age, s. 234.

²³² Pozantı Kongresi; Adana'da Fransız işgaline karşı düzenlenen, Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Çakmak'ın katıldığı kongredir. Kongrede; Adana Vilayet merkezi işgal altında olduğu için, Pozantı güvenli konumundan dolayı Adana vilayet merkezinin Pozantı olması kararlaştırılmıştır. Valiliğe İsmail Özel getirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın kongreye katılması Kuvay-i Milliye'ye büyük moral sağlamıştır. Cezmi Eraslan vd., *Milli Mücadele'de Pozantı ve Pozantı Kongresi*, Ankara Dizgiçevi, Pozantı, 2011.

²³³ *Kurtuluşumuz 65. Yıl*, Urfa Belediyesi Yayınları, basım yeri yok, 1985, s.40.

²³⁴ M. Atilla Maraş vd., *Kurtuluşumuz 11 Nisan, Şanlıurfa*, 1984, s.22.

²³⁵ Age, s. 22.

²³⁶ Maraş vd., age, s. 22.

Paşa,Urfa Jandarma Komutanlığına *Ali Saip Bey*'i atamıştır. ²³⁷ Ali Saip Bey; Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin de başına getirilmiştir. Halkın ve aşiretlerin desteğini alan Ali Saip Bey; Fransızlardan şehri terk etmelerini istemiştir (7 Şubat 1920).²³⁸ Fransızların olumlu cevap vermemesi üzerine, ilk kurşun sıkılmış²³⁹ ve silahlı mücadele başlamıştır (9 Şubat 1920). Urfa'da başlayan genel ayaklanmalara Siverek, Suruç, Akçakale gibi ilçelerden gelen kuvvetlerde katılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın önerdiği savaş taktikleri başarılı sonuçlar doğurmuştur.²⁴⁰ Fransızlar, verdikleri ağır kayıpların ardından savaşa daha fazla dayanamayıp müzakere yapmak istemişlerdir (8 Nisan1920).²⁴¹ Müzakereler sonrasında Urfa halkı ve Fransızlar arasında bir antlaşma yapılmıştır. Antlaşmaya göre; Ermenilerin güvenliği sağlanacak, Fransız mezarlarına saygı duyulacak ve Fransızlara gidecekleri yere kadar Urfa halkının ileri gelenleri eşlik edecekti.²⁴²Bu gelişmelerden sonra, Fransızlar Urfa'yı terk etmişlerdir (11 Nisan1920). Urfa'nın Fransız işgalinden kurtuluşu, bütün Anadolu'da sevinçle karşılanmıştır.²⁴³

2.4. Batı Cephesi

Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti'nin orduları terhis edilmişti. Milli Mücadele asker ihtiyacını,Kuvâ-yi Milliyeüzerinden sağlamıştır. Kuvâ-yi MilliyeBirlikleri başarılı mukavemetlerde bulunsalar dabatıda düşmana karşı kesin sonuç alamamaktaydı.²⁴⁴ Mustafa Kemal Paşa bu sebeplere ilaveten TBMM' nin otoritesini arttırmak ve hukuki varlığını tescil etmek için ordu kurmayı düşünmüştür. TBMM'nin ortak fikri doğrultusunda, düzenli ordu kurulmaya başlanmıştır (Ekim 1920).²⁴⁵Batı Cephesi; Batı ve Güney olarak ikiye ayrılmıştır (9 Kasım 1920). Batı Cephesi Komutanlığına İsmet İnönü, Güney Cephesi Komutanlığına ise Albay Refet Bele atanmıştır.²⁴⁶

Osmanlı Devleti'nden ayrıldığından itibaren Yunanlılar Anadolu'dan her zaman istek toprak istemişlerdir.²⁴⁷ Bu doğrultuda Yunan ordusu, Milli Mücadele Dönemi'nde harekete geçecektir. İngiliz desteğini alan Yunanlıların en büyük isteği Sevr Antlaşması'nı TBMM'ye kabul ettirmektir.²⁴⁸ Yunanlılarla ilk savaş Eskişehir dolaylarında yapılmış, Yunan ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştır (I. İnönü Zaferi 6-

---

²³⁷ Ertan vd., age, s.132.

²³⁸ Age, s.132.

²³⁹ Maraş vd., age, s. 23.

²⁴⁰ Yalçın vd., age, s.242.

²⁴¹ Doğan, age, s.233.

²⁴² Yalçın vd., age, s.242.

²⁴³ Age, s.242.

²⁴⁴ Yalçın vd., age, s.265-266.

²⁴⁵ Age, s.266.

²⁴⁶ Belen, age, 549.

²⁴⁷ Yalçın vd., age, s.253.

²⁴⁸ Doğan, age, s.242.

10 Ocak 1921). Bu zaferle, halkın TBMM'ye olan güveni artmıştır. I. İnönü Zaferi düzenli ordunun ilk zaferidir. Bu zaferinden sonra, TBMM'nin ilk anayasası *Teşkilatı Esasiye*(20 Ocak 1921)yürürlüğe girecek ve 12 Mart 1921 tarihinde, Mehmet Akif Ersoy'un yazdığı *İstiklal Marşı*, milli marş kabul edilecektir.²⁴⁹I. İnönü Zaferi'nin ardından İtilaf Devletleri, *Londra Konferansı*'nı düzenlemişlerdir (21 Şubat 1921). Konferansa; Osmanlı ve TBMM Hükümeti davet edilmiştir.²⁵⁰ İtilaf Devletleri Londra Konferansı ile TBMM'yi ilk defa tanımışlardır. Misak-ı Milli ilk defa uluslararası bir ortama taşınmıştır.Yunanlar I. İnönü Savaşı'nın intikamını almak ve Ankara'yı ele geçirmek için Bursa ve Uşak'tan harekete geçmişlerdir (23 Mart 1921).²⁵¹Türklerin başarılı mücadelesi ile Yunan ordusu geri çekilmiştir. *II. İnönü Savaşı*'nda alınan galibiyet sonrasında İtalyanlar güçlerini işgal ettiği bölgelerden çekmeye başlamıştır.²⁵²Bu mağlubiyetlerin ardından kuvvet takviyesi yapan Yunanlılar, *Eskişehir Kütahya Savaşları*'ndaTürk ordusunu mağlup etmiştir(8-19 Temmuz 1921). Bu mağlubiyet, düzenli ordunun ilk ve son mağlubiyetidir.Eskişehir Kütahya Savaşları'nın ardından, Mustafa Kemal Paşa *Tekalifi Milliye Emirleri'ni*²⁵³ yayınlamıştır (7/8 Ağustos 1921). Mustafa Kemal Paşa, halktan son defa ordu için fedakarlık yapmasını istemiştir. ²⁵⁴ Yapılan hazırlıkların ardından,*Sakarya Meydan Muharebesi* gerçekleşmiştir (23 Ağustos-23 Eylül 1921). Türk ordularının galibiyeti ile sonuçlanan Sakarya Meydan Muharebesi son savunma savaşıdır. Mustafa Kemal Paşa; *Gazi ve Mareşallik unvanı* almıştır. Mustafa Kemal Paşa, Yunanlara karşı büyük bir taarruz yapılmasını uygun görmüştür.²⁵⁵ Hazırlıkların ardından gerçekleşen *Büyük Taarruz*'da, Yunan güçleri mağlup edilmiştir (26/30 Ağustos 1921). Mustafa Kemal Paşa, Yunanlıları Anadolu'dan atmak için "*Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir, İleri!*" emrini vermiştir. Yunanlıları takip eden Türk ordusu İzmir'i (9 Eylül 1921) ve Bursa'yı (11 Eylül 1921) kurtarmıştır. Bu galibiyet ile Milli Mücadele'nin askeri safhası sona erecektir.²⁵⁶

3. SAVAŞIN SONA ERMESİ VE ANTLAŞMALAR

3.1. Mudanya Mütarekesi (11 Ekim 1922)

Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'nin askeri safhası, başarılı bir şekilde sonuçlanmıştır. Büyük Taarruz ve Sakarya Meydan Muharebesi'nden zaferle ayrılan

---

²⁴⁹ Age, s.242-243.

²⁵⁰ Ertan vd., age, s.135.

²⁵¹ Doğan, age, s.247.

²⁵² Age, s.248.

²⁵³ Tekalifi Milliye emirleri için bkz.: Kemal Atatürk, *Nutuk*, Milli Eğitim basımevi,10. Baskı, C.II, İstanbul, 1970, s. 615-617.

²⁵⁴ Doğan, age, s.250.

²⁵⁵ Ertan vd., age, s.141.

²⁵⁶ Age, s.142.

Türk ordusu, Yunan kuvvetlerini Anadolu'dan atmıştır. Boğazların ve Trakya'nın hala işgal altında olması, Türklerin Çanakkale'ye hareket düzenlemesinden çekinen İtilaf Devletleri'ni endişelenmiştir.²⁵⁷ Böyle bir ortamda, İtilaf Devletleri ve TBMM arasında gerçekleşen görüşmeler sonucunda bir konferans düzenlenmesi kararlaştırılmıştır (3 Ekim 1922). Konferansta Türkiye'yi *İsmet Paşa (İnönü)*, İngiltere'yi *General Harrington*, Fransa'yı *General Charpy* ve İtalya'yı *General Mon Belli* temsil etmiştir. Yunanlılar görüşmelere doğrudan katılmamışlardır.²⁵⁸ 11 Ekim 1922 tarihinde, 14 maddelik *Mudanya Ateşkesi* imzalanmıştır. Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasıyla, Milli Mücadele'nin diplomatik safhası başlamıştır. İstanbul, Trakya ve Boğazlar diplomatik ilişkilerle kurtarılmıştır.²⁵⁹ Ateşkes ile Anadolu'daki Yunan tehlikesi sona ermiştir. Fransa, İngiltere ve İtalya gibi devletler, yeni Türk Devleti'nin varlığını resmen kabul etmişlerdir. Osmanlı Devleti ise hukuki varlığını tamamen kaybetmiştir.²⁶⁰ Mudanya Ateşkesi, Milli Mücadele'nin askeri safhasının zaferle sonuçlandığını kanıtlayan ilk diplomatik ve siyasi belgedir. Bu yüzden, Türk Tarihi açısından önemi büyüktür.²⁶¹

3.2. Lozan Barış Antlaşması (24 Temmuz 1923)

Mudanya Ateşkesi'nden sonra alınan kararlar barış görüşmelerine başlamak için, Lozan'da bir konferans toplanması kararlaştırılmıştır. İsviçre'nin Lozan kentinde görüşmeler başlamıştır (20 Kasım 1922). Görüşmelerin bir tarafında İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan ve Yugoslavya diğer tarafında; Türkiye yer almıştır.²⁶² İtilaf Devletleri iki başlılık çıkarmak adına konferansa, TBMM ve İstanbul Hükümeti'ni davet etmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu gelişmeye çözüm olarak, zaten yakında kaldırılacak olan Saltanatı TBMM kararı ile kaldırmıştır (1 Kasım 1922).²⁶³ Böylece Osmanlı Devleti'nin hukuki varlığı da son bulmuştur.²⁶⁴ Mustafa Kemal Paşa, Mudanya'daki başarısından dolayı İsmet İnönü'nün, konferansa gidecek heyetin başkanı olmasını istemiştir.²⁶⁵ Bu kararın ardından konferansta Türkiye'yi temsil edecek heyet; *İsmet İnönü, Dr. Rıza Nur ve Hasan Saka*'dan oluşmuştur.²⁶⁶ Mustafa Kemal Paşa; İsmet İnönü'den Misak-ı Milli'den kesinlikle taviz verilmemesini istemiştir.²⁶⁷ Konferansta İngiltere; Musul ve Boğazlar, Fransa; Kapitülasyonlar, İtalya; Ege Adaları ve Kabotaj

²⁵⁷ Yalçın vd., age, s.320.

²⁵⁸ Ertan vd., age, s.146.

²⁵⁹ Doğan, age, s.259-260.

²⁶⁰ Ertan vd., age, s.146.

²⁶¹ Yalçın vd., age, s.324.

²⁶² *Düstur*, Üçüncü Tertip, Necmi İstikbal Matbaası, C.5, İstanbul, 1931, s.16.

²⁶³ *Atatürk'ün Anlatımıyla Türk Kurtuluş Savaşı Nutuk*, s.683.

²⁶⁴ Yalçın vd., age, s.371.

²⁶⁵ *Atatürk'ün Anlatımıyla Türk Kurtuluş Savaşı Nutuk*, s.682.

²⁶⁶ Reşit Unat, "Lozan Barış Antlaşmasının İmzasına Ait Bazı Vesikalar", Tarih Vesikaları- Ayrı Basım, C.2, No.7, Maarif Matbaası, 1942, s.9.

²⁶⁷ Yalçın vd., age, s.372.

Kanunu konularına ağırlık vermiştir.²⁶⁸ İtilaf Devletleri, konferansta Sevr Antlaşması'nı esas alarak Türkleri mağlup göstermek istemişlerdir. İsmet İnönü'nün Misak-ı Milli baskısı ve İtilaf Devletleri'nin uzlaşmadan uzak hareket etmeleri sebebiyle görüşmeler kesilmiştir (4 Şubat 1922). Mustafa Kemal Paşa, yeni bir meclisin toplanması gerektiğini kararlaştırmıştır.²⁶⁹ Bu karar sonrasında I. TBMM, son toplantısını yaparak dağılmış, İkinci TBMM açılmıştır. Bu gelişmeler sonrasında Lozan'da görüşmeler tekrar başlamış (23 Nisan 1923) ve Antlaşma imzalanmıştır (24 Temmuz 1923). 24 Ağustos 1923 tarihinde TBMM'nin onayını almıştır.²⁷⁰

Lozan Barış Antlaşması 143 madde ve 4 bölümden oluşmaktadır²⁷¹ İlk bölümde; sınırlar, vatandaşlık ve azınlık haklarına, ikinci bölümde; mali hükümlere, üçüncü bölümde; iktisadi hükümlere, son bölümde ise taşıt yolları, sağlık ve diğer konulara yer verilmiştir.²⁷² Antlaşmanın içeriği şu şekilde özetlenebilir;

Sınırlar: Ankara Antlaşması ile saptanan güney sınırı doğrulanmıştır. Irak ile sınır konusun da Musul sorununun çözümü sonraya bırakılmıştır. Batı sınırı, Misak-ı Milli esas alınarak çözüme kavuşturulmuştur. Ege Denizi'nde *İmroz* ve *Bozca Ada* Türkiye'ye bırakılmıştır. Yunanistan'a kalan adaların silahsızlandırılması sağlanmıştır,

Azınlıklar: Anadolu'daki bütün azınlıklara, uluslararası hukukun tanıdığı haklar dışında başka ayrıcalık tanınmamıştır,

Kapitülasyonlar: Kapitülasyonlar tamamen kaldırılmıştır. Böylece 19. yüzyıldan beri Osmanlı Devleti'nin başına bela olan ve ekonomik kalkınmayı engelleyen ayrıcalıklar, yok edilmiştir,

Borçlar: Görüşmelerde Osmanlı Devleti'nin borçlarının altın ve Türk lirası cinsinden ödenmesi tartışmaları yapılmıştır. Türk Devleti bu borçların Osmanlı Devleti'nden ayrılmış olan bölgelerden de tahsis edilmesini istemiştir. Borç konusu bu tartışmalar arasında kısmen çözüme kavuşmuştur. Kesin çözüm 1930 yılında olacaktır,

Boğazlar: Boğazlar konusunda serbest geçiş sağlanmış, geçişi düzenleyen bir komisyon kurulmuştur. Bölgenin güvenliği ise Milletler Cemiyeti'ne bırakılmıştır. Sorun tamamen çözüme kavuşmamıştır. Kesin çözüm 1936 yılında *Montreux Boğazlar Sözleşmesi* ile olmuştur.²⁷³

---

²⁶⁸ Doğan, age, s.261.

²⁶⁹ Fethi Okyar, *Üç devirde Bir Adam*, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980, s.338.

²⁷⁰ Atatürk'ün Anlatımıyla Türk Kurtuluş Savaşı Nutuk, s.750.

²⁷¹ Antlaşmanın tam metni: *Düstur*, III. Tertip, C. V, İstanbul, 1931, s. 15 vd., Antlaşmaya ait bazı belgelerin aslı için bkz.: Reşit Unat, "Lozan Barış Antlaşmasının İmzasına Ait Bazı Vesikalar", Tarih Vesikaları- Ayrı Basım, C.II, No.7, Maarif Matbaası, 1942.

²⁷² Yalçın vd.,age, s.380.

²⁷³ Sander, age, s.412-414.

Lozan Barış Antlaşması'yla Birinci Dünya Savaşı resmen sona ermiştir. Sevr Antlaşması'nı Türkiye'ye dayatma çabaları sonuçsuz kalmış, Misak-ı Milli büyük gerçekleşmiştir.²⁷⁴

4. TBMM'NİN İKİNCİ DÖNEMİ (1923-1927)

4.1. Birinci TBMM'nin Seçim Kararı Alması

Birinci TBMM, ülkeyi düşman işgalinden kurtarmış ve yeni Türk Devleti'ni kurmuştur.²⁷⁵ Bu görevleri tamamlamasının ardından, bazı mebuslarda seçimleri yenileme fikri doğmuş ve mecliste oluşan guruplar arasındaki muhalefet gittikçe artmıştır. İkinci Gurup üyeleri, muhalif tavırlarını attırmaya başlamışlardır. Bazı gurup üyeleri, meclis başkanlığı ve hükümet başkanlığının aynı kişide toplanmasını engellemek adına Mustafa Kemal Paşa'nın yetkilerini kısıtlamak istemişlerdir. Bu doğrultuda seçim kanununa; "*Türkiye'nin o günkü sınırları içindeki yerli halktan olmak veya kendi seçim bölgesi içinde yerleşmiş bulunmak*" maddesini eklemek istemişlerdir. Bu maddedeki amaç; Mustafa Kemal Paşa'nın milletvekili seçilmesini engellemektir.²⁷⁶ Yaşanan gerginliklerin ardından, Aydın Mebusu Esad Efendi ve 120 arkadaşı tarafından verilen önerge ile seçimlerin yenilenmesi istenmiştir (1 Nisan 1923). Önergede; "*Memleketin savunması için toplanan TBMM bu görevi övgüye değer bir şekilde, onurla yerine getirdiği belirtilerek memleketin şimdi sulha kavuşturulması ve ekonomik ilerlemeyi sağlamak gibi iki önemli ve ulvi sorunu bulunduğu*" belirtilmiştir.²⁷⁷ TBMM seçimlerin yenilenmesi konusunda verilen teklifi kabul etmiştir.²⁷⁸

4.2. Seçim Kanununun Değişmesi ve Seçimler

TBMM seçimleri yenileme kararını almasının ardından, "*İntihabı Mebusan Kanunu Muvakkatinin Bazı Mevaddu-u Muadil Kanunu*"nu kabul etmiştir.²⁷⁹ Kanunun ilk maddesine göre; 20.000 erkek nüfusu bir mebus seçecektir. Diğer mebus sayıları ise şu şekildedir:

-30.001 ila 50.000 kişiden oluşan nüfusa: 2 vekil,

---

²⁷⁴ Ertan vd., age, s.158.

²⁷⁵ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927*, TBMM Yayınları, C. I, s. 3.

²⁷⁶ Cengiz Şavkılı, *Atatürk Dönemi Parlamento Faaliyetleri (1920-1938)*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Doktora Tezi), Ankara, 2011, s.64.

²⁷⁷ Öztürk, age, C.I, s.3.

²⁷⁸ Ertan vd., age, s.165.

²⁷⁹ Öztürk, age, C.I, s.4.

- 50.001 ila 70.000 kişiden oluşan nüfusa: 3 vekil,
- 70.001 ila 90.000 kişiden oluşan nüfusa: 4 vekil.²⁸⁰

Seçim kanununda dikkat çeken diğer karar; 18 yaşını tamamlayan her erkeğin oy kullanabilecek olması ve Komutan ve Kumandanların, memuriyet yerinin bulunduğu seçim bölgesinden seçilmeyecekti olmasıdır.²⁸¹ Belirlenen seçim kanunun ardından, Mustafa Kemal Paşa, "*Dokuz Umde*" olarak adlandırılan seçim bildirgesini yayımlamıştır (8 Nisan 1923). Bildirgenin ilk maddesinde "*Egemenlik kayıtsız, şartsız milletindir*" ifadesi yer almaktadır.²⁸² Dokuz Umde'nin yayımlanmasının ardından Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları seçimlere hazırlık için bir seçim bürosu kurmuşlardır. Seçimler sonucunda, Dokuz Umde'yi kabul eden üyelerin çoğunlukta olduğu²⁸³ II. TBMM oluşmuştur. II. TBMM; Lozan Barışını onaylamış, Cumhuriyeti ilan etmiştir.²⁸⁴ II. TBMM'ye 72 seçim bölgesinden 286 üye seçilmiştir. Çeşitli nedenlerle boşalan 47 vekillik için seçimler yenilenmiş ve sayı 333'e yükselmiştir. Dönem içinde 20 üye istifa etmiş, 2 üye vekilliğini yitirmiş, 25 üye ise vefat etmiştir.²⁸⁵

4.3. İkinci Meclis'in Açılması ve Kurulan Hükümetler

Seçimlerin tamamlanmasıyla, saat 13.36'da en yaşlı üye İstanbul Milletvekili Abdurrahman Şeref Bey'in konuşması ile ikinci meclis açılacaktır (11 Ağustos 1923).²⁸⁶ Şeref Bey'in açış konuşması özetle şöyledir:

*Meclis küşadolundu. Türkiye Büyük Millet Meclisinin İkinci Devre-i İntihabiyesi küşadolundu. Meclisi alinizi küşadetmek şerefi acizlerine teveccüh ettiğinden dolayı Cenabı Hakka hamdu sena dilerim. (...) Şerefimiz olan Birinci Meclis vatanın halaskarı oldu. (...) Cenabı Hak cümlemize yüz aklığın ihsan buyursun. Cümlemizi muvaffak bilhayır etsin (Amin sadaları, alkışlar).*²⁸⁷

Meclisin açılışının ardından Mustafa Kemal, Meclis Başkanlığına seçilmiştir (13 Ağustos 1923). Mustafa Kemal; İkinci Dönem Birinci Yasama yılı açış konuşmasında

---

²⁸⁰ Şavkılı, agt, s.65.

²⁸¹ Öztürk, age, C.I, s.4-5.

²⁸² Atatürk'ün Anlatımıyla Türk Kurtuluş Savaşı Nutuk, s.499.

²⁸³ Şavkılı, agt, s.66

²⁸⁴ Öztürk, age, C.I, s.9.

²⁸⁵ Şavkılı, agt, s.68.

²⁸⁶ Öztürk, age., C.I, s.9.

²⁸⁷ Age, s.9.

verilen mücadelenin evrelerini açıklamış, bu konuşma mebusları derinden etkilemiştir.²⁸⁸

II. Dönem TBMM'de, 5 Hükümet görev yapacaktır. Bu Hükümetlerin Başvekilleri ve görev süreleri şu şekildedir:

Başvekil Ali Fethi Bey, 1. Hükümet: 14.08.1923-27.10.1923 (2 ay 13 gün)

Başvekil İsmet Paşa, 2. Hükümet:30.10.1923-6.03.1924(4 ay 6 gün)

Başvekil İsmet Paşa , 3. Hükümet: 06.03.1924-22.11.1924 (Yaklaşık 9 ay)

Başvekil Ali Fethi Bey, 4. Hükümet: 22.11.1924-03.03.1925 (3 ay 11 gün)

Başvekil İsmet Paşa, 5. Hükümet: 04.03.1925-01.11.1927(2 yıl 9 ay)²⁸⁹

5. II. TBMM DÖNEMİ'NDE ALINAN ÖNEMLİ KARARLAR VE YAPILAN DÜZENLEMELER

5.1. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Kuruluşu (9 Eylül 1923)

Mustafa Kemal Paşa, halkçılık ilkesine dayanan ve Halk Partisi adını taşıyan bir parti kurmak niyetindedir (7 Aralık 1922). "Dokuz Umde" adı verilen bir program ilan etmiştir (8 Nisan 1923).²⁹⁰ Bu düşüncesini gerçekleştirmeden önce yurt gezisine çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa Başkanlığında 7 Ağustos 1923 tarihinde toplanan Meclis, çalışmalara başlamasının ardından *Halk Fırkası* adında mecliste yeni bir parti kurulacaktır (9 Eylül 1923). Aynı gün mecliste bir gurup olarak bulunan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Halk Fırkası'na dönüştüğünü ilan etmiştir. Fırkanın; Genel Başkanı, Gazi Mustafa Kemal, Genel Başkan Vekili; İsmet Paşa ve Genel Sekreter; Recep Bey 'dir.²⁹¹ Mustafa Kemal partinin ilk kongresinde; Halk Fırkası'nın kuruluşunun, Sivas Kongresi'ne dayandığını belirtmiştir. Halk Fırkasının başına cumhuriyet kelimesi, 10 Kasım 1924 tarihinde eklenecektir. Cumhuriyet Halk Fırkası, 9 Mayıs 1935 tarihinde *Cumhuriyet Halk Partisi* adını alacaktır.²⁹²

---

²⁸⁸ Şavklı, agt, s.67.

²⁸⁹ Age, s.69.

²⁹⁰ Atatürk'ün Anlatımıyla Türk Kurtuluş Savaşı Nutuk, s.498.

²⁹¹ Yalçın vd., age, s.420.

²⁹² Yalçın vd., age, s.419.

5.2. Ankara'nın Başkent Olması (13 Ekim 1923)

Ankara ilk TBMM'nin merkezi konumunda idi. Kurtuluş Savaşı'nın önemli kararları bu şehirde alınmıştı. Daha sonra, yeni Türk Devleti'nin başkentinin neresi olacağı üzerine TBMM'de tartışmalar başlamıştır. Ankara'nın, Milli Mücadele'nin merkezi ve coğrafi açıdan güvenli bir konumda bulunması, başkent seçilmesinde önemli olmuştur.²⁹³ Ankara'nın başkent olması konusunda İsmet Paşa, 14 arkadaşının imzası bulunan kanun teklifini meclise sunmuştur (9 Ekim 1923). Uzun tartışmaların ardından, teklif kabul edilmiştir (13 Ekim 1923). Anayasa'ya; "*Türkiye Devleti'nin İdare Merkezi Ankara şehridir*" maddesi eklenmiştir.²⁹⁴

5.3. Cumhuriyetin İlanı (29 Ekim 1923)

Cumhuriyet; Yeni Osmanlı düşünce sisteminde, 1860'lı yıllardan itibaren tartışılmaya başlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa ise, Türkiye'nin kurtuluşu için, meşrutimonarşi tarzında bir yönetimin yeterli olmayacağını düşünmekteydi. Erzurum Kongresi toplanmadan önce bu fikrini yakın arkadaşlarıyla paylaştığı bilinmektedir.²⁹⁵

TBMM'nin açılması ile kurulan Yeni Türk Devleti'nde egemenlik kayıtsız şartsız millete verilmiştir. Bu nedenle, devletin doğal olarak devletin adı cumhuriyet olmalıydı.²⁹⁶ Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kurulması, Ankara'nın başkent ilan edilmesi ve II. TBMM'nin açılmasının ardından, Mustafa Kemal Paşa Cumhuriyetin kurulması için çalışmalarla başlayacaktır. Cumhuriyetin ilanında Fethi Bey Hükümeti'nin istifası ve yeni kabinenin oluşmaması etkili olmuştur (27 Ekim 1923).²⁹⁷ Ankara'da çıkan Yeni Gün Gazetesi, "*Yakında Cumhuriyet İlan Edilecektir*" başlığı ile bir makale yayınlayacaktır (9 Ekim 1923).²⁹⁸

Bu gelişmelerin ardından, Mustafa Kemal Paşa cumhuriyetin ilan edilmesine karar vermiştir. İsmet Paşa, Fethi Okyar, Kazım Özalp, Kemalettin Sami Paşa, Halit Paşa, Rize Vekili Fuat Bey ve Afyon Vekili Ruşen Eşref Bey'i Çankaya'ya davet etmiştir (28 Ekim 1923). Mustafa Kemal Paşa yapılan toplantıda "*Yarın cumhuriyeti ilan edeceğiz*" demiştir. Bu düşünce, misafirler arasında olumlu karşılanmıştır. Ertesi gün, Mecliste "*Yaşasın Cumhuriyet!*" nidaları eşliğinde Cumhuriyet ilan edilmiştir (29 Ekim 1923).²⁹⁹ 1921 Anayasası'nın ilkmaddesine; "*Türkiye Devleti'nin şekli Hükümeti*

---

²⁹³ Ertan vd., age, s.167.

²⁹⁴ Atatürk'ün Anlatımıyla Türk Kurtuluş Savaşı Nutuk , s.553.

²⁹⁵ Yalçın vd., age, s.421-422.

²⁹⁶ Atatürk'ün Anlatımıyla Türk Kurtuluş Savaşı Nutuk, s.549.

²⁹⁷ Şavkılı, agt, s. 78.

²⁹⁸ Atatürk'ün Anlatımıyla Türk Kurtuluş Savaşı Nutuk , age, s.549.

²⁹⁹ Ertan., age, s.168.

Cumhuriyettir" ifadesi eklenmiştir.³⁰⁰ 158 oy ile Mustafa Kemal, ilk Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Mustafa Kemal, ilk Cumhuriyet Hükümeti'ni kurma görevini, İsmet Paşa'ya vermiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk TBMM Başkanı Fethi Bey olmuştur. Cumhuriyetin ilanı ile rejimin ve devlet başkanlığının adı konmuştur. Ayrıca, Kabine Sistemine geçilmiştir.³⁰¹

5.4. Halifeliğin Kaldırılması (3 Mart 1924)

TBMM, hilafet ve saltanatı birbirinden ayırarak saltanatı kaldırmıştı (1 Kasım 1922). Mustafa Kemal Paşa, II. Dönem TBMM'nin açış konuşmasında, İslam Dini'nin siyasi sahadan uzaklaşmasını ve yüceltilmesini savunmuştur.³⁰² Mustafa Kemal Paşa basına verdiği bir demeçte; halifeliğin tüm dünya üzerine hakim olması fikrinin kitaplarda kaldığını ve yeterince Halifelik makamını koruduklarını belirtmiştir.³⁰³ *Urfa Milletvekili Saffet Kemalettin Bey* ile arkadaşlarının çalışmasıyla bir kanun teklifi hazırlanmıştır. Teklif mecliste onaylanmış; *Halifelik, Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti* kaldırılmış yerine *Diyanet İşleri Başkanlığı* kurulmuştur (3 Mart 1924). Son Osmanlı Halifesi Abdülmecit Efendi'nin görevine son verilmiştir (4 Mart 1924).³⁰⁴

5.5. Tevhidi Tedrisat Kanunu (3 Mart 1924)

Yeni Türk Devleti, Osmanlı Devleti'nden devralınan, ikili (*mektep ve medrese*) eğitimini bir süre korumuştur. Bunun sonucu olarak, kültür farklılıkları doğmuş ve dünya görüşleri farklı vatandaşlar yetişmiştir. Türkiye Cumhuriyeti hedefte; laik, milli ve çağdaş bir toplum yaratmayı amaç edinmiştir.³⁰⁵ Mustafa Kemal, katıldığı her toplantıda eğitimin önemini vurgulamıştır. Bursa'da öğretmenlere; "*Cumhurbaşkanı olmasaydım Milli Eğitim Bakanı olmak isterdim*" diyerek, eğitime verdiği önemi açıkça belirtmektedir.³⁰⁶ Mustafa Kemal, İkinci TBMM'nin açış konuşmasında, Türkiye'de eğitim ve öğretimin ulusal olması gerektiğini vurgulamış ve ikili sistemin sakıncalarını belirtmiştir (1 Mart 1924). Bu konuşmanın ardından, *Manisa Vekili Vastıf Bey* ve 57 arkadaşının imzaladığı önerge meclise sunulmuştur. *Tevhidi Tedrisat* yani *Eğitim ve Öğretimin Birleştirilmesi Kanunu* kabul edilmiştir (3 Mart 1924).³⁰⁷ Bu

³⁰⁰ Şavklı, agt, s.78.

³⁰¹ Atatürk'ün Anlatımıyla Türk Kurtuluş Savaşı Nutuk, s.549.

³⁰² Şavklı, agt, s.79.

³⁰³ Atatürk'ün Anlatımıyla Türk Kurtuluş Savaşı Nutuk, s. 587.

³⁰⁴ Ertan vd., age, s.171-172.

³⁰⁵ Atatürk'ün Anlatımıyla Türk Kurtuluş Savaşı Nutuk, s.569.

³⁰⁶ Ertan vd., age, s.197.

³⁰⁷ Atatürk'ün Anlatımıyla Türk Kurtuluş Savaşı Nutuk, s.568.

düzenlemeyle; Türkiye'deki bütün eğitim ve öğretim kurumları, *Maarif(Eğitim) Bakanlığı'na* bağlanmıştır.

5.6. 1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu (20 Nisan 1924)

1921 Anayasası olağanüstü koşullarda hazırlanmış bir metindir. Olağanüstü dönem başarı ile sonuçlandıktan sonra,³⁰⁸ yeni bir anayasa hazırlamak, II. TBMM'nin görevi olacaktır.³⁰⁹ 1921 Anayasası'nın; kamu özgürlükleri, yargı gücünü düzenleyen hükümleri ve il yönetimi maddeleri, yeni yapılacak anayasada tekrardan gözden geçirilecektir.³¹⁰ Meclis Encümeni tasarıyı hazırlayarak, meclise sunmuştur.³¹¹ *Kastamonu Mebusu Halit Bey* ve arkadaşları bir önerge vererek, Teşkilatı Esasiye tasarısının görüşülmesi için 1 ay izin istemiştir.³¹² Görüşmeler sonucunda, yeni anayasa kabul edilmiştir (20 Nisan 1924). *1924 Teşkilatı Esasiye Kanunları; 4 yıllık hızlı değişimin birikimleri, anayasal gelişmeleri* esas alınarak oluşturulmuştur. Amaç; "*kuvvetli bir devlet*" düzeni oluşturmak ve demokratik bir rejim yaratmaktır.³¹³

6 bölüm ve 105 maddeden oluşan 1924 Anayasası; ihtiyaçların ifadesi, tarihi ve toplumsal gelişmelerin bir sonucudur.³¹⁴ Anayasanın ilk maddesi "*Türkiye Devleti Bir Cumhuriyettir*" şeklindedir. İkinci maddesinde; "*Türkiye Devletinin dini, din-i İslam'dır*" hükmü yer almaktadır.³¹⁵ 1924 Anayasası'nın temel yapısı: *1921 Anayasasının temel ilkeleri aynen benimsenmiştir. İnkılapçı bir karakterdedir. Egemenlik kayıtsız şartsız millete aittir. Bu hakkı yalnız ve ancak TBMM kullanabilir. Meclis üstünlüğü tartışmasızdır. TBMM'yi denetleyecek hiçbir makam ve merci yoktur. Kuvvetler Birliği esasına göre böyle bir imkan mevcut olamaz.*³¹⁶

5.7. Şapka Kanunu (25 Kasım 1925)

Osmanlı Devleti'nde, kılık kıyafet dini cemaatlere göre oluşturulmuştu. İlk defa Padişah II. Mahmut fesi; asker ve memurlar için zorunlu hale getirmiştir. Halk ise sarık, külah, kalpak gibi baş örtülerini kullanmıştır. Milli Mücadele Dönemi'nde kalpak bir

---

³⁰⁸ Tanör, age, s.290.

³⁰⁹ *Atatürk'ün Anlatımıyla Türk Kurtuluş Savaşı Nutuk*, s. 573.

³¹⁰ Öztürk, age, C.I, s.407.

³¹¹ Tanör, age, 290.

³¹² Öztürk, age, C.I, s.407.

³¹³ Tanör, age, s.292.

³¹⁴ Ertan vd., age, 191.

³¹⁵ Tanör, age, s. 294.

³¹⁶ Öztürk, age, C.I, s. 410.

sembol haline gelmiştir.³¹⁷ Mustafa Kemal, her alanda çağdaş bir toplum yaratmak isteyip,³¹⁸ halkın şapkaya olan ön yargısını kırmaya çalışmıştır. Kastamonu'ya yaptığı bir gezide, şapkayı halka tanıtmıştır (Ağustos 1925). Ankara'ya dönmesi ile birlikte, "*Şapka İhtisası Hakkında Kanun*" TBMM tarafından kabul edilmiştir (25 Kasım 1925). 1924 Anayasası'na; "*Türkiye halkının umumi serpuşu şapkadır*" hükmü eklenmiştir.³¹⁹

5.8. Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması (30 Kasım 1925)

Halifeliğin kaldırılmasıyla Şerriye ve Evkaf Nezareti de kaldırılmış, Tekke ve Zaviyeler ise Diyanet İşleri'ne bağlanmıştır.³²⁰ Mustafa Kemal Paşa, Kastamonu'da yaptığı konuşmada Tekke ve Zaviyelerin kapatılacağına dair sözler söylemişti (30 Ağustos 1925). Bu konuşma ve gelişmelerden güç alan *Konya Vekili Refik Bey* ve arkadaşları *Tekke ve Zaviyelerin kapatılması* hakkında kanun teklifi hazırlamış ve TBMM'ye sunmuşlardır. Yapılan görüşmelerin ardından Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Kanunu kabul edilmiştir (30 Kasım 1925).³²¹

5.9. Türk Medeni Kanun'u (17 Şubat 1926)

1924 Anayasasının kabulünden sonra, modern hukuk sistemi geliştirmek ve hukukçu yetiştirmek adına, *Ankara Hukuk Mektebi* açılmıştır (5 Kasım 1925). Bu dönemde diğer bir gelişme, Medeni Kanunu'nun hazırlanmasıdır. Medeni Kanun; insan ve toplum ilişkileri, kişi hakları, evlenme, boşanma, borç, ceza ve miras işlemleri gibi birçok konuyu düzenlemektedir. Türk tarihinin ilk Medeni Kanunu, "*1876 Mecelle*" dir.³²²

II. TBMM'de Medeni Kanun ve onun bir bölümü olan Borçlar Kanunu tasarılarının hazırlanması için 2 komisyon kurulmuştur. Komisyon çalışmalarında; İsviçre Medeni Kanun'u ve Borçlar Kanunu'nun çevirileri temel alınmıştır.³²³ İsviçre Medeni Kanunu'nun örnek alınmasının nedenleri; Avrupa'da hazırlanan son medeni kanun olması ve laik, çağdaş bir yapıda bulunup, anlaşılır bir dille yazılmış olmasıdır.³²⁴ Hukukçu milletvekilleri, yargıç ve avukatlardan oluşan 26 kişilik komisyonun hazırladığı Medeni Kanun, oy birliği ile kabul edilmiştir (17 Şubat

³¹⁷ Öztürk, age, C.II, s.61.

³¹⁸ *Atatürk'ün Anlatımıyla Türk Kurtuluş Savaşı Nutuk*, s. 626.

³¹⁹ Age, s.626.

³²⁰ Ertan vd., age, s.211.

³²¹ Şavkılı, agt, s.123-124.

³²² Ertan vd., age, s. 192.

³²³ *Atatürk'ün Anlatımıyla Türk Kurtuluş Savaşı Nutuk*, s.621.

³²⁴ Ertan vd., age, s. 192-193.

1926).*Türk Medeni Kanun'u*;4 bölüm ve 937 maddeden oluşmaktadır. Evlilik ve boşanma devlet denetimine alınmıştır. Kadına boşanma hakkı verilmiştir. Miras konusunda kız-erkek çocuk ayrımı gözetilmemiştir. Toplum pek çok konuda, çağdaş bir yapıya kavuşturulmuştur. Türk Medeni Kanunu'nun ardından, 8 Mayıs 1926'da *Borçlar Hukuku*, 1 Mart 1926'da *Ceza Kanunu*, 10 Mayıs 1926'da *Ticaret Kanunu* mecliste kabul edilmiştir. Böylece Türk hukuk sistemi, çağdaş bir yapıya kavuşmuştur.³²⁵

6. DEMOKRASİ KAVRAMI VE ATATÜRK

6.1. Demokrasinin Tanımı ve Tarihi

Demokrasi kelimesi;Yunanca *demos* (halk) ve *kretos* (yönetim-iktidar) sözcüklerinden gelmektedir. Genel olarak halkın iktidarı anlamında kullanılmaktadır.³²⁶ Türkçe sözlüklerde; "*halkın egemenliği temelinde dayanan yönetim biçimi, el erki, demokrati*" şeklinde tanımlanmaktadır.³²⁷ Halkın egemenliğine vurgu yapan bu tanımlar, demokrasilerde halkın ön planda olduğunu göstermektedir.Demokrasi, geçmişten günümüze kadar farklı şekillerde uygulanmış ve yorumlanmıştır. Siyasi kararların çoğunluk kararına göre, doğrudan doğruya halk tarafından alındığı demokrasilere, *Doğrudan Demokrasi* denir. Halkın seçtikleri temsilcilerin aracılığı ile siyasi haklarını kullanmasına;*Temsili Demokrasi* denir.³²⁸

Günümüz çoğulcu demokrasi anlayışı, XVII. yüzyıldan sonra *İngiltere (1648)*, *Amerika(1786)*, *Fransa (1789)* gibi ülkelerdeki toplumsal hareketler sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu hareketlerle beraber; halk egemenliği, özgürlük, insan hakları, seçimler ve parlamento kavramlar ortaya çıkmış ve Batı demokrasisinin temelini oluşturmuştur.³²⁹ Tüm bunların yanında halkın iradesini esas alan modern hükümetlerin ilk olarak, ABD'de ortaya çıktığını savunan görüşlerde mevcuttur.³³⁰

Demokrasinin Türkiye'deki gelişimi Batılı ülkelere farklıdır. Modern demokrasinin oluşumu, batıya göre oldukça gecikmiştir. XIX. yüzyılda görülen,(1839) *Tanzimat*,(1856) *Islahat Fermanı* ve(1876) *Meşrutiyet* hareketlere, demokrasi öncesi gelişmeler denilebilir. Bu hareketler daha çok içeride devleti kurtarma çabalarının bir sonucudur.³³¹I. Meşrutiyet'in ilanı ile Osmanlı Devleti ilk defa parlamenter yönetime geçmiştir (1876). Yine bu dönemde, Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası Kanuni Esasi

³²⁵ Ertan vd., age, s.193.

³²⁶ *Anna Britannica*, C.7, s.10.

³²⁷ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, Yazar Yayınları, 2011, s.899.

³²⁸ Temuçin Faik Ertan, "*Atatürk'ün Demokrasi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme*", Atatürk Haftası Armağanı, ATASE Yayınları, Ankara, 2012, s.1.

³²⁹ Agm, s.2.

³³⁰ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2012, s.17.

³³¹ Ülman, age, s. 95.

yürürlüğe konmuştur. Birinci Dünya Savaşı'na doğru sürüklenen Osmanlı Devleti'nde, demokratikleşme ile ilgili atılan adımlar yavaşlayacaktır.³³²

6.2. Atatürk ve Demokrasi

Atatürk'ün düşünce yapısının gelişmesinde, eğitim yıllarındaki öğretmenlerinin etkisi büyüktür. Bu öğretmenlerden biri; *Selanik Askeri Rüştüyesi'ndeki Fransızca Öğretmeni, Nakiyüddin Yücekök'tür*. Yücekök; Atatürk'e sadece Fransızcanın ilk bilgilerini öğretmemiş, ülkenin ve toplumun geleceği hakkında da bilgiler vermiştir.³³³

Atatürk, tarihsel bir dönemde dünyaya gelmiştir. Bu tarihsel dönemde, iki önemli olgu dikkat çekmektedir. Biricisi; Fransız Devrimi, ikincisi; Osmanlı Devleti'nin parçalanmasıdır. Bu iki olgu Mustafa Kemal Atatürk'ün düşünce yapısını büyük ölçüde etkilemiştir. Atatürk, öğrencilik yıllarında, Fransız Devrimi üzerine kitaplar okumuştur. Sonraki yıllarda söylediği; "*Baylar, bizim Asya'yı ayaklanmaya ve savaşımaya sürükleyişimiz, Fransız ulusunu kahramanca hareketlere sürükleyen nedenlerden daha az kuvvetli ve daha az mantıklı değildir*" sözleri, Atatürk'ün özgürlük ve bağımsızlık anlayışında Fransız Devrimi'nin etkisinin olduğunu göstermektedir.³³⁴ Atatürk'ün, Fransız Devrimi'nin düşünsel hazırlayıcıları arasında bulunan, J.J. Rousseau'nun kitaplarını okuduğu bilinmektedir. Atatürk'ün özgürlük hakkındaki şu sözleri dikkat çekicidir; "*Özgürlük insanın düşündüğü ve dilediğini mutlak olarak yapabilmesidir. Bu tanım, özgürlük sözcüğünün en geniş anlamıdır. İnsanlar bu anlamda özgürlüğe hiçbir zaman sahip olmamışlardır ve olamazlar. Anlaşıyor ki salt bir kişisel özgürlük olamaz. Başkasının hak ve özgürlüğü ve ulusun ortak yararı kişisel özgürlüğü sınırlar.*"³³⁵ Atatürk'ün yaşadığı dönem, etkilendiği olaylar ve düşünürler, Onu; çökmekte olan Osmanlı Devleti'nin yerine, ulusal ve çağdaş değerlere dayanan yeni bir devlet kurmayayönelmiştir. Sonrasında oluşacak Atatürkçü Düşünce Sistemi'nin de mayasını oluşturmuştur.³³⁶ Atatürkçü Düşünce Sistemi; milli, laik ve çağdaş bir devlet kurmaya yönelmiştir.³³⁷

Kurtuluş Savaşı'nın ilk günlerinde, demokratikleşme ve halk egemenliği adımları atılmıştır.³³⁸ Erzurum ve Sivas'ta toplanan kongrelere çeşitli görüşlerden ve çeşitli sınıflardan delegelerin katılması, bu konudaki ilk adımlar olarak dikkat çekmektedir.

³³² Ertan, agm, s.2.

³³³ Agm, s. 3-4.

³³⁴ Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, TTK Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1999, s.10.

³³⁵ Age, s.13-15.

³³⁶ *Atatürkçü Düşünce El Kitabı I*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s.161.

³³⁷ Age, s.3.

³³⁸ Ertan, agm, s.3.

TBMM'nin açılması ve egemenliğin kayıtsız halka verilmesi, Atatürk'ün en bunalımlı günlerde, demokrasiye verdiği önemi ortaya koymaktadır. Kurtuluş Savaşı sonrasında, monarşik yönetimin temsilcisi olan saltanatı kaldırması, bu yolda attığı önemli adımlardan biridir. Saltanın kaldırılmasının ardından ilan edilen Cumhuriyet, demokrasinin en büyük adımıdır. Çünkü; halkın kendi kendini yönetmesi anlamına gelen cumhuriyet yönetimi yeni Türkiye'nin siyasi rejimi olmuştur.³³⁹ Atatürk, demokrasiyi gerçek ve geleneksel anlamda, hürriyetçi demokrasiyi ifade etmek için kullanmıştır. Atatürk demokrasiyi şu şekilde tanımlamıştır; "*Demokrasi esas itibariyle siyasi mahiyettir. Demokrasi bir sosyal yardım veya bir iktisadi teşkilat sistemi değildir. Demokrasi maddi refah meselesi de değildir. Bizim bildiğimiz demokrasi, bilhassa siyasidir; onun hedefi, milleti idare edenler üzerindeki murakabesi sayesinde siyasi hürriyeti temin etmektir.*"³⁴⁰

Cumhuriyetin ilanından sonrada demokratikleşmeden ödün vermeyen Atatürk, TBMM'yi hiçbir zaman devre dışı bırakmamıştır. Çok partili sistemi için denemelerde bulunmuştur.³⁴¹ Atatürk, çok partili sistem hakkındaşunları söylemiştir; "*Milli Egemenlik esasına dayanan ve özellikle cumhuriyet idaresine malik bulunan memleketlerde siyasi partilerin varlığı tabidir. Türkiye Cumhuriyeti'nde de birbirini denetleyen partilerin doğacağına şüphe yoktur*"(11 Aralık 1924).³⁴² 1924 yılında Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası ve 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Bu çok parti denemeleri sonuçsuz kalmış ve partiler kısa süre sonra kapanmıştır. Atatürk'ün en büyük isteklerinden olançok partili hayata tam geçiş; 1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulmasıyla gerçekleşecektir.

Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı öncesinde ve sonrasında, bütün görevlere seçimle gelmiştir.³⁴³ Demokrasilerin olmazsa olmazı anayasa konusunda da çeşitli adımlar atan Atatürk, Cumhuriyetin kurulmasından sonra, 1924 yılında yeni bir anayasa yürürlüğe koymuştur. 1924 Anayasası demokratik bir ruha sahiptir. Bu anayasa, çoğunlukçu ve bütünlükçü anlayışa sahiptir. Ulusal irade olarak adlandırılan bu anlayışta; çoğunluk iradesi, yanılmaz niteliktedir.³⁴⁴ 1924 Anayasası'nın 7. maddesinde yer alan, meclis hükümeti her an denetleyebilir ve düşürebilir³⁴⁵ ibaresi parlamenter rejimin yerleşmesi yolunda önemli bir katkıdır.³⁴⁶

Atatürk önderliğinde kurulan, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde, Avrupa'da iki savaş arası dönem 1918-1939 yaşanmaktaydı. Bu dönemde dünyada, büyük ekonomik ve toplumsal bunalımlar yaşanmıştır. Bu durumdan kurtulmak isteyen

³³⁹ Agm, s.3.

³⁴⁰ Atatürkçü Düşünce El Kitabı I, s. 163.

³⁴¹ Ertan, agm, s.3.

³⁴² Atatürkçü Düşünce El Kitabı I, s.166.

³⁴³ Ertan, agm, s.3.

³⁴⁴ Bülent Tanör, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, 15. Baskı, İstanbul, 2006, s.328.

³⁴⁵ Age, s.296.

³⁴⁶ Ertan, agm, s.4.

devletler, otoriter rejimlere yönelmiştir. Demokrasi geleneği olan birçok ÷lkede diktatörlükler kurulmuştur. Atatürk önderliğinde kurulan Türkiye, modern demokrasi adına pek çok kavramla bu dönemde tanışmıştır.³⁴⁷ Atatürk; katıldığı toplantılarda, gazetelere verdiği demeçlerde demokrasinin önemini vurgulamıştır. Gerçekleştirdiği inkılapların özünde, demokratik ve çağdaş bir devlet kurma isteği yatmaktadır. Atatürk hiç bir dönemde demokratik teamüllerden ödün vermemiştir.

---

³⁴⁷ Agm, s.8.

III. BÖLÜM

TBMM'NİN II. DÖNEMİ'NDE URFA MİLLETVEKİLLERİ

1. URFA MİLLETVEKİLLERİNİN ÖZGEÇMİŞLERİ

1.2. Yahya Kemal Bey (BEYATLI)

Yahya Kemal Bey; 1884 yılında Üsküp'te doğmuştur. Babası, İbrahim Naci Bey'dir. Yahya Kemal Bey'in TBMM Tercüme-i Hal Kağıdında şu şekildedir.³⁴⁸

Numero:

641

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne İkinci devre-i intihâbiyede a'zâ intihâb olunan zevât-ı kirâma mahsûs muhtasar tercüme-i hâl varakasıdır.

Hüviyet

Dâ'ire-i intihâbiyesi	Urfa	İntihâbdan evvel son memuriyeti	İstanbul Dârü'l-fünûnu edebiyat medresesinde Türk edebiyat tarihi müderrisi
İsmi	Yahya Kemal	Memur değilse intihâb-ı evvel son vaz'iyeti	"
Pederinin ismi	İbrahim Naci Bey	Mazbata-i intihâbiye tarihi	Fi 21 Temmuz sene [1]339
Tarih-i tevellüdü	1300	Kaç re'y ile mebûs intihâb olduğu	329
Mahal-i tevellüdü	Üsküb	Mazbatasının meclis heyet-i umûmiyesince tarih-i tasdiki (*)	Altıncı ictimâ'ın birinci celsesinde 19/8/[13]39
Mesleği	Dârü'l-fünûn müderrisliği	Meclise tarih-i iltihâkı	Fi 11 Eylül sene [1]339

(*) Muhtasar tercüme-i hâl

1300'de Üsküb'de doğdum. İlk ve orta tahsilimi Üsküb'de, mali tahsilimi Paris'te ulûm-ı siyâsiye mektebinde siyâsiyât-ı resmiyesinde ve mevcut Fârü'l-fünûnunun edebiyat medresesinin ulûm-ı târihiye şubelerinde gördüm. 1328'de memlekete avdet ve Dârü's-şafaka tarih ve edebiyat yine mezkûr medresede açılan Türk edebiyatı tarihi)müderrisliğine intihâb edildim. Muntazaman ta'kib ettiğim müderrislik mesleğihâricinde hiçbir memuriyette bulunmadım. Yalnız Ma'arif Nezâretinin teşkil ettiğikomisyonlarda a'zâ sıfatıyla çalıştım. İlk defa olarak Anadolu ve Rumeli Müdâfa'a-iHukûk Cemiyeti'nin nâmzedi olarak Urfa'dan meb'ûs intihâb edildim. Hiçbir vazife-isiyâsiyede bulunmadım.

Yahya Kemal Bey'in Annesi, Nakiye Hanım'dır.³⁴⁹ Yahya Kemal Bey'in babası, Üsküp Belediye Başkanlığı yapmıştır. Annesi ise, Divan Şairi Galip'in yeğenidir. Yahya Kemal Bey, ilköğrenimini Üsküp'te Mektebi Edep'te tamamlamıştır. Yahya Kemal Bey okula başlayışını şu şekilde anlatmaktadır; *"Çarşıdan bana salavatlı bir divit, boyundan geçirilir bir sırmalı cüzdanlık alınmıştı. Gani Efendi kalemi açtı, divitin mürekkebine batırdı bir rabbi yessir yazdı sonra üstüne şeker döktüler, bana o yazının mürekkebinin"*

³⁴⁸ TBMM Arşivi, 641 Sicil Numaralı Tercüme-i Hal Kağıdı. (Belgenin orijinal metni, EK-7' de verilmiştir)

³⁴⁹ Öztürk, age, C. III, s. 767.

şekerli şekerli yalattular.³⁵⁰ Yahya Kemal Bey, orta öğrenimi için 1892 yılında, Üsküp İdadisi'ne girmiştir. Bu dönemde eş zamanlı olarak İshak Bey Camisi Medresesi'nde, Arapça ve Farsça dersler almıştır. 1897 Türk-Yunan savaşı nedeniyle ailesi, Selanik'e taşınmış ve idadi eğitimini burada sürdürmüştür. 1902 tarihinde ailesi, O'nu İstanbul'a göndermiştir. Yarım kalan orta öğrenimini Vefa İdadisi'nde tamamlamıştır.³⁵¹

Avrupa'da bulunan Jön Türkler ile temas kuran Yahya Kemal Bey, ailesinden izin almadan, 1903 yılında Fransa'ya gitmiştir. Jön Türkleri Fransa'da destekleyen; Mustafa Fazıl Paşazade, Prens Sabahattin, Abdullah Reşat Anday gibi Jön Türk hareketinin önde gelenleriyle görüşmüş, toplantılara katılmıştır.³⁵² Fransızcasını ilerleterek, Paris Siyasal Bilgiler Okulu'nun Dış Siyaset Bölümüne kaydolmuştur. 1912'de yurda dönen³⁵³ Yahya Kemal Bey, Darüşşafaka'da Tarih ve Edebiyat Öğretmenliğine getirilmiştir.³⁵⁴ Bu görevi 1923 yılına kadar sürdürmüştür. Bu dönemde, "Dergah" adlı dergiyi çıkarmıştır. Bu dergide, Milli Mücadele'yi destekleyen yazılar kaleme almıştır.³⁵⁵ Yahya Kemal Bey, Mustafa Kemal Paşa ile 1922 yılında Bursa'da karşılaşmıştır. Bursa'nın düşman işgalinden kurtulmasıyla, Mustafa Kemal Paşa'nın Bursa'ya geleceğini duyan Yahya Kemal Bey, öğrencileri ile beraber Gazi'yi ziyaret etmiştir.³⁵⁶

1922 tarihinde Lozan Barış Konferansı'na danışman olarak atanmıştır.³⁵⁷ İlk defa siyasete girişi, TBMM'nin II. Dönem seçimleri ile olmuştur. TBMM'nin oluşturulması için yapılan seçimlerde, 329 oy alarak, Urfa milletvekili seçilmiştir (21 Temmuz 1923). Yahya Kemal Bey; 11 Ağustos 1923 tarihinde meclise katılmış³⁵⁸ ve 19 Ağustos 1923 tarihinde mazbatasını onaylanmıştır.³⁵⁹ İrşad, Maarif, Kütüphane ve Hariciye Komisyonlarında çalışmıştır. Genel Kurul'da, Lozan Barış Antlaşması'nın görüşmeleri sırasında söz almıştır.³⁶⁰ 1925 tarihinde Türkiye- Suriye sınırının belirlenmesi için yapılan görüşmelere, delege olarak katılmıştır. Varşova Elçiliği'ne atanınca, 23 Mayıs 1926 tarihinde Urfa Milletvekilliğinden istifa etmiştir.³⁶¹ 1929'da Madrid Orta Elçiliği yapmıştır.³⁶²

³⁵⁰ Yahya Kemal Beyatlı, *Çocukluğum, Gençliğim Siyasi ve Edebi Hatıralarım*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1999, s. 1.

³⁵¹ Öztürk, age, C.III, s.767.

³⁵² Kemal Berk, *Yahya Kemal Beyatlı "Yaşamı ve Yapıtlarını Okuma Kılavuzu"*, Tarih ve Özne, İstanbul, 2001, s. 25.

³⁵³ Öztürk, age, C. III, s. 767.

³⁵⁴ TBMM Albümü, C.I, s. 121.

³⁵⁵ Öztürk, age, C.III, s.768.

³⁵⁶ Meral Tozluyurt, *Yahya Kemal Beyatlı'nın Siyasi Portresi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 41-42.

³⁵⁷ TBMM Albümü, C. I, s.121.

³⁵⁸ Öztürk, age, C.III, s.768.

³⁵⁹ TBMM Arşivi, Yahya Kemal (BEYATLI) Seçim Mazbatası.

³⁶⁰ TBMM Z.C., D: I, C.III, s.233-234.

³⁶¹ TBMM Albümü, C.I, s.121.

³⁶² Öztürk, age, C. III, s.768.

IV. dönem Yozgat, V. ve VI. dönem Tekirdağ, VII. dönem ise, İstanbul'dan milletvekili seçilmiştir.1948 tarihinde Pakistan Büyük Elçisiolduktan sonra, 1949 tarihinde emekli olmuştur.³⁶³ 1 Kasım 1958'de vefat eden Yahya Kemal Bey,³⁶⁴ şairliği, sanatçılığı ve yazarlığı ile arkasında birçok eser bırakmıştır. Yahya Kemal Bey'in şiir türündeki eserleri şunlardır; "Kendi Gök Kubbemiz (1961)", "Eski Şiirin Rüzgarıyla (1962)", "Bitmemiş Şiirler (1963)", "Rubailer ve Hayyam (1963)", "Rubailerin Türkçe Söylenişi (1963)", Düz Yazı türündeki eserleri şunlardır;"Aziz İstanbul (1964)", "Eğil Dağlar (1966)", "Siyasi ve Edebi Portreler (1968)", "Tarih Müsahabeleri (1975)", "Edebiyata Dair (1972)", "Gençliğim, Siyasi ve Edebi Hatıralarım (1972)", "Mektuplar Makaleler (1977)", "Pek Sevgili Babacığım (1998)". Yahya Kemal Bey'in en sevilen şiirlerinden oldukça uzun olan "Süleymaniye'de Bayram Sabahı" şiirinden bir kesit aşağıda verilmiştir³⁶⁵

Artarak gönlümün aydınlığı her saniyede
Bir mehâbetli sabah oldu Süleymâniye'de
Kendi gök kubbemiz altında bu bayram saati,
Dokuz asrında bütün halkı, bütün memleketi
Yer yer aksettiriyor mavileşen manzaradan,
Kalkıyor tozlu zaman perdesi her an aradan.
Gecenin bitmeye yüz tuttuğu andan beridir,
Duyulan gökte kanat, yerde ayak sesleridir.
Bir geliş var!.. Ne mübârek, ne garîb âlem bu!..
Hava boydan boya binlerce hayâletle dolu...
Her ufuktan bu geliş eski seferlerdendir;
O seferlerle açılmış nice yerlerdendir.
Bu sükûnette karışıkça karanlıkla ışık
Yürüyor, durmadan, insan ve hayâlet karışık;
Kimi gökten, kimi yerden üşüşüp her kapıya,
Giriyor, birbiri ardınca, ilâhî yapıya.
Tanrının mâbedi her bir tarafından doluyor,
Bu saatlerde Süleymâniye târih oluyor.
Ordu-milletlerin en çok döğüşen, en sarpı
Adanmış sevdiği Allah`ına bir böyle yapı.
En güzel mâbedi olsun diye en son dînin
Budur öz şekli hayâl ettiği mîmârînin.
Görebilsin diye sonsuzluğu her yerden iyi,
Seçmiş İstanbul'un ufkunda bu kudsî tepeyi;
Taşınmış harcını gâzileri, serdârıyla,
Taşı yenmiş nice bin işçisi, mîmârıyla.
Hür ve engin vatanın hem gece, hem gündüzüne,
Uhrevî bir kapı açmış buradan gökyüzüne,
Taa ki geçsin ezeli rahmete ruh orduları..
Bir neferdir, bu zafer mâbedinin mîmârı.
Ulu mâbed! Seni ancak bu sabah anlıyorum;
Ben de bir vârisin olmakla bugün mağrûrum;
Bir zaman hendeseden âbide zannettimdi;
Kubben altında bu cumhûra bakarken şimdi,
Senelerden beri rüyâda görüp özlediğim
Cedlerin mağfîret iklimine girmiş gibiyim...

³⁶³ Age, C.III, s.768.

³⁶⁴ *TBMM Albümü*, C.I, s.121.

³⁶⁵ [http:// www.siiiparki.com/yahya6.html](http://www.siiiparki.com/yahya6.html) (Erişim tarihi 07 Mart 2018)

1.3. Ali Fuat Bey(BUCAK)

Ali Fuat Bey; 1876 tarihinde Siverek'te doğmuştur. Babası,Eyüp Efendi'dir. Annesi,Huriye Hanım'dır.Ali Fuat Bey'in TBMM Tercüme-i Hal Kağıdında şu bilgiler bulunmaktadır.³⁶⁶

Numero: 637/16

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne İkinci devre-i intihâbiyede a'zâ intihâb olunan zevat-ı kirâma mahsûs muhtasar tercüme-i hâl varakasıdır.

Hüviyet

Dâ'ire-i intihâbiyesi	Urfa	İntihâbdan evvel son memuriyeti	Yoktur
İsmi	Ali Fuad	Memur değilse intihâb-ı evvel son vaz'iyeti	Zirâ'atle iştigâl
Pederinin ismi	Eyüb Efendi	Mazbata-i intihâbiye tarihi	21 Temmuz 1339
Tarih-i tevellüdü	1292	Kaç re'y ile mebûs intihâb olduğu	330 re'yle
Mahal-i tevellüdü	Siverek	Mazbatasının meclis heyet-i umûmiyesince tarih-i tasdiki (*)	9/9/[13]39 16/1
Mesleği	Çiftçi	Meclise tarih-i iltihâkı	6 Eylül [1]339

(*) Muhtasar tercüme-i hâl

Esâsen Siverek ahalisinden yirmi iki seneden beri Urfa'da tavattun ettim. İbtidâ'i Rüşdi tahsilimi Siverek'te ikmâl eyledim. Teşkilât-ı adliyeden evvel Siverek Mahkemesi a'zâsından bulundum ise de tarihini tesbit etmek şimdilik mümkün değildir. [1]335 senesi devre-i ictimâ'iyesinde Urfa mebûsu sıfatıyla meclis-i millide bulundum. Başka siyâsi vazifelerim yoktur. Da'imi mesleğim zirâ'atle iştigâldir.

Ali Fuat Bey'in Sakıp, Eyüp Sabri, Pakize, Kemal ve Nihal isimlerinde 5 çocuğu vardır.³⁶⁷ Tercüme-i Hal kağıdından da anlaşıldığına göre; İlkokul ve Rüştiyeyi Siverek'te bitirmiştir.³⁶⁸ Mesleği Çiftçiliktir.³⁶⁹ Siverek Mahkemesi üyeliğinde bulunan Ali Fuat Bey, 1906 tarihinde Urfa Belediye Başkanlığı görevine getirilmiştir. 1919 tarihinde IV. dönem Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde, Urfa mebusluğu yapmıştır.³⁷⁰

II. dönem TBMM seçimlerine katılan Ali Fuat Bey, 21 Temmuz 1923 tarihinde yapılan seçimlerde 330 oy alarak, Urfa Milletvekili seçilmiş ve 6 Eylül 1923 tarihinde meclise katılmıştır.³⁷¹ Mazbatası 9 Eylül 1923 tarihinde onaylanmıştır.³⁷²

³⁶⁶ TBMM Arşivi, 637 Sicil Numaralı Tercüme-i Hal Kağıdı.(Belgenin orijinal metni, EK-9' da verilmiştir)

³⁶⁷ Öztürk, age, C.III, s.770. Kazım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi Kitabının III. cildinde çocuk sayısını 5 olarak belirtmiştir. Fakat bu sayı TBMM Albümü I. cildinde 6 olarak belirtilmiştir.

³⁶⁸ TBMM Arşivi, 637 Sicil Numaralı Tercüme-i Hal Kağıdı.

³⁶⁹ TBMM Arşivi, 637 Sicil Numaralı Tercüme-i Hal Kağıdı.

³⁷⁰ TBMM Albümü, C.I, s.121.

³⁷¹ Öztürk, age, C.III, s.770.

³⁷² TBMM Arşivi, Ali Fuat (BUCAK) Seçim Mazbatası.

Umuru Tasarrufiye, Posta ve Telgraf, Nafia, Ziraat ve İrşad Komisyonlarında çalışmış³⁷³ ve Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu'nun 14. maddesinin tadili hakkında kanun teklifi vermiştir.³⁷⁴ Urfa Sanayi Mektebi'nin ıslahı³⁷⁵ ve Urfa'da tütün zeriye memnuniyeti hakkında, 2 önergesi vardır.³⁷⁶Parlamentodan sonra tarımla uğraşan Ali Fuat Bey, 12 Nisan 1941 tarihinde Ankara'da vefat etmiştir.³⁷⁷

1.4. Hüsrev Bey (GEREDE)

Hüsrev Bey; 1884 tarihinde Edirne'de doğmuştur. Rıdvan Hüsrev Bey olarak da bilinmektedir. Babası, Rıdvan Beyzade Ferik (Korgeneral) Mehmet Ali Paşa'dır. Hüsrev Bey'in TBMM Tercüme-i Hal Kâğıdından şu bilgiler bulunmaktadır:³⁷⁸

Numero: 414/II/231

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne İkinci devre-i intihâbiyede a'zâ intihâb olunan devlet-i kirâma mahsûs muhtasar tercüme-i hâl varakasıdır.

Hüviyet

Dâ'ire-i intihâbiyesi	Urfa	İntihâbdan evvel son memuriyeti	
İsmi	Rıdvan Bey oğlu Hüsrev	Memur değilse intihâb-ı evvel son vaz'iyeti	Trabzon Mebûsu
Pederinin ismi	Merhûm Ferik Mehmed Ali Paşa	Mazbata-i intihâbiye tarihi	21 Temmuz sene [1]339
Tarih-i tevellüdü	1301 senevisi	Kaç re'y ile mebûs intihâb olduğu	323
Mahal-i tevellüdü	Edirne'nin Karaağaç karyesi	Mazbatasının meclis heyet-i umûmiyesince tarih-i tasdiki (*)	19/8/[13]39 6/1
Mesleği	Erkân-ı Harbiye Binbaşılığına müstafî	Meclise tarih-i iltihâkı	

³⁷³ Öztürk, age, C.III, s.770.

³⁷⁴ TBMM Z.C., D: II, C.I, s.647.

³⁷⁵ TBMM Z.C., D: II, C.I, s.181.

³⁷⁶ TBMM Z.C., D: II, C.I, s.387.

³⁷⁷ Öztürk, age, C.III, s.770.

³⁷⁸ TBMM Arşivi, 414 Numaralı Tercüme-i Hal Kağıdı. (Belgenin orijinal metni, EK-11' de verilmiştir)

(*) Muhtasar tercüme-i hâl

[1]324'te Erkân-ı Harbiye Yüzbaşılığına Erkân-ı Harbiye mektebinden neş'et ettim. İki sene üzere ve sıfat-ı selâsede stayer yaptım Adana vak'asında bidâyette bölük kumandanı olarak, bi'l-âhere polis müdiriyeti cemiyetine hizmet ettim. (...) evvel bir müddet Erkân-ı Harbiye-i Umûmiyeye hizmet ettim. (...) Kırıkkilise'deki yedinci fırka Erkân-ı harbi oldum. Harbi bu fırka erkân-ı harbliği yaptım. Harbden sonra birinci kolordu erkân-ı harbiyesine memur oldum. Ba'dehu Atina Sefaretini ateşemiliteri olarak seferberliğe kadar Yunanistan'da siyâsi hizmette bulundum. Harb-ı Umûmi'den bir müddet Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye İstihbârât Şubesi matbû'ât kısmı amirliği yaptım. Ba'dehu üçüncü orduya memur oldum. Mezkûr orduda kolordu Erkân-ı Harbiyesi ordu harekât-ı seferiyesi müdirliğine birinci Kafkas Kolordusu erkân-ı harbiyede bulundum. Ertesi sene Ruslarla mütârekeye Trabzon'da Kafkas Cumhuriyeti'yle müsâlahaya (Rauf Bey'in rozeti altındaki heyetine) memur edildim. Mütâreke Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin erkân-ı harbiyesinde Anadolu'ya geldim. Erzurum, Sivas kongrelerinde, İstanbul meclisi Trabzon a'zâlığında, Büyük Millet Meclisi Trabzon a'zâlıklarında bulundum. Harekât-ı isnâdiyeme Sivas ve havalisi müfettişliği vazifesi ile memurin (..) a'za eline (..) yirmi gün mahbus kaldım. Bekir Sami Bey heyette Londra Konferansı'na iştirâk ettim.

Hüsrev Bey'in Annesi, Fatma Mahinur Hanım'dır. Evli ve 2 çocuk babasıdır.³⁷⁹ Yukarıdaki Tercüme-i Hal Kağıdındaki bilgilere göre; İlk ve orta öğrenimini tamamlayan Hüsrev Bey, 1902 yılında Harp Okulu'na girmiş, 13 Temmuz 1903 tarihinde, Piyade Teğmen Rütbesi ile mezun olmuştur. Hüsrev Bey, sonrasında Erkanı Harbiye (Kurma) sınıfına ayrılmıştır. Okuluna devam ederken, 1904 yılında Üst Teğmenlik görevine yükselmiştir. 1908 yılında, Harp Akademisi'ni Yüzbaşı olarak bitirmiş ve 2. Ordu emrine verilmiştir. 1910 yılında, Genel Kurmay 2. şubesine atanmıştır. 24 Nisan 1911 tarihinde, 7. Fırka Kurmaylığı'na nakledilen Hüsrev Bey, 1912 yılında gerçekleşen Balkan Savaşları'na katılmıştır. 1913 yılında, Bulgaristan ile yeni sınırların belirlenmesindeki komisyonda yer almıştır. 1914 yılında ise; Atina Elçiliği Askeri Ataşeliği'ne tayin edilmiştir.³⁸⁰

Birinci Dünya Savaşı'nda çeşitli görevlerde bulunan Hüsrev Bey, Mondros Mütarekesi'nin ardından, Genel Karargah Kurmayına alınmıştır. Bu görevi sırasında sağlık sorunla sebebiyle izin alan Hüsrev Bey İstanbul'a gelmiş ve Mustafa Kemal Paşa ile tanışmıştır. Hüsrev Bey, Mustafa Kemal Paşa ile tanışmasını şu şekilde anlatmaktadır;

Birinci Dünya Harbi sonunda, yani Mütareke esnasında Kafkas Cephesi'nde Kâzım Karabekir'in Erkân-ı Harbiye Reisi iken, tedavi için İstanbul'a gelmiştim. Bir gün, Mustafa Kemal Paşa'nın beni görmek istediğini söylediler. Üçüncü Ordu Müfettişliği ile Şarka gideceğimi duymuştum. Fakat o ana kadar kendisini tanıımıyordum. Mütareke günlerinin İstanbul'unda sivil gezmekten başka çare yoktu. Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın davetine icabet ederken üniformamı

³⁷⁹TBMM Albümü, C.I, s.121.

³⁸⁰Çoker, age, C.III, s.934.

giydim. Şişli'deki – Şimdi Atatürk Müzesi olan- evinde gittim.O da beni ilk defa görüyordu. Buna rağmen munis bakışları karşısında hiç yabancılık hissetmedim, emirlerini sordum. Müfettişliğe tayin edilmiş olduğunu söyleyerek:

-Sizi Erkân-ı Harbiyeme almak isterim... dedi.

Derhal muvafakat ederek, düşman işgali altındaki İstanbul'da ancak kendilerini ziyaret için üniformamı giyeceğimi söyledim.

-Şimdi ne işle meşgulsün? diye sordu. Cevap verdim:

-Milli sahada vatandaşlarımızı ikaz etmek üzere arkadaşlarımla çalışıyorum. Aynı zamanda "Memleket" gazetesine nâm-ı müstearla yine vatani ve milli mevzularda yazılar yazıyorum...

Dedi ki:

-Düşman süngüsü altında milli birlik olmaz. Ancak hür vatan topraklarında hamiyetli, fedakâr arkadaşlar el ele vererek memleketin istiklali ve milletin hürriyeti için çalışabilirler. Ben de zaten onun için gidiyorum.O anda İstanbul'a çöken kâbustan sıyrılmış gibi, ruhumun bir ümit ışığı ile birdenbire aydınlanmış olduğumu hissettim.Yarıdan itibaren emrinizdeyim Paşam!...dedim ve tarif edilemez bir heyecanla evime giderek çantamı hazırlamaya başladım.³⁸¹

Sonrasında Mustafa Kemal Paşa'nın başında bulunduğu, 9. Ordu Müfettişliği'ne tayin edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın yanında ve emrinde yer alan Hüsrev Bey, Milli Mücadele Dönemi'nde, Sivas ve Erzurum Kongreleri'ne katılmıştır. Temsil Heyeti'nin de Başkanlığı'ni yapmıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Trabzon vekili olarak katılan Hüsrev Bey, meclisin dağılmasından sonra TBMM'nin açılış çalışmalarına katılmıştır.³⁸²

Bolu ayaklanmasının bastırılmasında görevlendirilmiş, 19 Ağustos-11 Eylül 1920 tarihleri arasında, Ankara Mevkii Komutanlığı'na atanmış ve izinli sayılmıştır.³⁸³

II. Dönem TBMM seçimlerine katılan Hüsrev Bey, 328 oy alarak Urfa'dan milletvekili seçilmiştir.³⁸⁴ 11 Ağustos 1923 tarihinde meclise katılmış ve 19 Ağustos 1923 tarihinde mazbatasını onaylanmıştır.³⁸⁵ Urfa milletvekili Hüsrev Bey'in, 15 Mayıs 1919'dan itibaren isyanların bastırılmasında hizmet vermiş subayların ödüllendirilmesi

³⁸¹ Fethi Tevetoğlu, *Atatürk ile Samsun'a Çıkanlar*, Atatürk ve Çevresi Yayınları, İstanbul, 1971, s. 185.

³⁸² Çoker, age, C.III, s.935.

³⁸³ *TBMM Albümü*, C.I, s.121.

³⁸⁴ Öztürk, age, C.III, s. 771.

³⁸⁵ TBMM Arşivi, Hüsrev (GEREDE) Seçim Mazbatası.

hakkında kanun teklifi vardır.³⁸⁶ 7 Mayıs 1924 tarihinde Budapeşte Elçisi olması sebebiyle, Urfa vekilliğinden istifa etmiştir.³⁸⁷

1926 yılında Sofya Elçiliği, 1930 yılında Tahran Büyük Elçiliği, 1936 yılında Tokyo Büyük Elçiliği, 1919 yılında Büyük Elçiliği, 1942 yılında Rio De Janeiro Büyük Elçiliği yapmıştır. Ayrıca TBMM'nin V. döneminde, Sivas Vekilliği de yapmıştır. 1949 yılında emekliye ayrılmıştır. Hüsrev Bey'e GEREDE soyadı, Atatürk tarafından verilmiştir. Milli Mücadele'de, cephelerde ve mecliste gösterdiği fedakarlıklardan dolayı kendisine Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası verilmiştir.³⁸⁸ Hüsrev Bey; 20 Mart 1962'de vefat etmiştir.³⁸⁹ Hüsrev Bey'in "Bolu İsyanı ve Harekatı" adlı yazısı şöyledir:

30 Nisan 1919'da 9'uncu Ordu Müfettişi tayin olunan Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul'da bugünkü Halaskârgazi Caddesinde o zaman kira ile oturduğu ufak evdeki mülakatımı müteâkib 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan hareketle Kurtuluş Savaşı'nın ve İnkılâbımızın başlangıcı olan 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak basan Büyük Kumandanın karargâhında Matbuat ve Propaganda ve Siyasi İşler Bürosu Şefliği vazifesi ile bu mübarek ayağın izi üzerinde yürüyerek sırasıyla Havza'da (İzmir Şehidleri ruhuna) (30 Mayıs 1919) ve Amasya'daki (20 Haziran 1919) mevlid ve mitingler, Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlah Cemiyeti Teşekkülü, Erzurum Milli Kongresi (23 Temmuz 1919) Heyet-i Temsiliyesi'ni içine alan Sivas Milli Umumi Kongresi (4 Eylül 1919) Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin teşekkülü, Umum Heyet-i Temsiliye ile Sivas'dan Ankara'ya (27 Aralık 1919) gelerek dünyanın üç ülkesinde, üç kıtasında zafer takları kuran Şanlı, kuvvetli, necib ırkımızın medeniyete hizmetini, Asya kadar eski tarihinden çıkararak, güzel dilimizi yabancılıktan sıyırarak, yazımızı güçlükten kurtaran, bugün ki varlığımızı kendisine borçlu olduğumuz bu büyük dâhinin yanında çalışmak tarihi tâlihine mazhar olmuş ve 14 Ocak 1920'de milletin taziyeki ile açtırılan, fakat düşman süngüleri altında toplanmak mecburiyetinde kalan son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ına Anadolu'dan Trabzon Mebusu olarak Heyet-i Temsiliye'nin tevdi eylediği Sivas Kongre'sinin tespit eylemiş olduğu Misak-ı Milli'yi hamilen gönderilmiş, esasen 13 Kasım 1918'den beri düşman donanmalarının topları altındaki İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından tamamen askerî işgal altına alınarak nihayet medeni tarihin lanetle yâd edeceği elim siyasi bir facia teşkil eden Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının İngilizler tarafından askerle basılarak

³⁸⁶TBMM Z.C., D: II, C. I, s.618.

³⁸⁷TBMM Albümü, C.I, s.121.

³⁸⁸Çoker, age, C.III, s. 936.

³⁸⁹TBMM Albümü, C.I, s.121.

dağıtılması ve ele geçirdikleri vatanperver arkadaşlarımızı tevkif ve Malta'ya sürmeleri (16 Mart 1920) üzerine, Anadolu'ya geçmeğe muvaffak olarak 19 Mart 1920'de toplanmağa davet olunan Birinci Büyük Millet Meclisine aynı sıfatla iltihak etmişim. Meclisin açılma günü (23 Nisan 1920) Bolu ve havalisi müfettiş ve kumandanı olarak gönderildiğim Gerede'de arkadaşlarım Bolu Mebusları Genç Osman Beylerle asilerin pususuna düşerek bir müddet Gerede ve Düzce'de zindanda ve hapisanede kalmış, nihayet kurtularak Ankara'ya avdetle mebusluklarla beraber Ankara Kumandanlığı vazifesini de yapmışım.³⁹⁰

Hüsrev Bey'in; "Siyasi Hatıralarım I İran (1930-1934)", "Türk-Nippon Dostluğunun Sonsuz Hatırasıdır (1937)", "Siyasi Hasıra: Ertuğrul (1937)", "Mübarek Ertuğrul Şehitlerimiz Muhteşem Anıtları (1956)" isimlerinde eserleri bulunmaktadır.³⁹¹

---

³⁹⁰ Tevetoğlu, age, s. 161-162.

³⁹¹ Çoker, age, C.III, s.936.

1.5. Mustafa Saffet Kemalettin Bey (YETKİN) " Şeyh Safvet Efendi"

Mustafa Saffet Kemalettin Bey; 1866 yılında, Urfa'da doğmuştur. Diğer adı Şeyh Safvet Efendi'dir. Babası, Şeyh Abdülkadir Efendi'dir. Saffet Kemalettin Bey'in Tercüme-i Hal Kağıdı şu şekildedir.³⁹²

Numero: 640/179

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne İkinci devre-i intihâbiyede a'zâ intihâb olunan zevât-ı kirâma mahsûs muhtasar tercüme-i hâl varakasıdır.

Hüviyet

Dâ'ire-i intihâbiyesi	Urfa	İntihâbdan evvel son memuriyeti	
İsmi	Şeyh Safvet	Memur değilse intihâb-ı evvel son vaz'iyeti	Urfa'da Hulusi dergah-ı şerifinde meşbehât ve tedris meguliyetleri
Pederinin ismi	Şeyh Abdülkadir Efendi	Mazbata-i intihâbiye tarihi	Fi 21 Temmuz sene [1]339
Tarih-i tevellüdü	1282	Kaç re'y ile mebûs intihâb olduğu	316 re'y ile
Mahal-i tevellüdü	Urfa	Mazbatasının meclis heyet-i umûmiyesince tarih-i tasdiki (*)	12'nci ictimâ'ın birinci celsesi Fi 12 Ağustos sene [1]339
Mesleği	İlmiyeden	Meclise tarih-i iltihâkı	11 Ağustos sene [1]339

(*) Muhtasar tercüme-i hâl

Resmî tercüme-i hâl cüzdanında mufassalan mukayyed bulunduğu üzere Kahire şehrinin camiyü'l-Ezherende tahsil-i ulûm ile iştigâl etmiş ve ulûm-ı ileyh ve aliyye nesih ma'rûfesini ba'de'l-ikmâl icâzetname almış idim Urfa'da tedris ve i'dadi mektebinde ta'lim ile meşgul iken i'lan-ı meşrutiyetin birinci, ikinci, üçüncü devrelerinde Urfa mebusu idim. Üçüncü devrede de merhum Musa Kazım Efendi'nin zaman-ı müşeyyihinde müceddeden teşkil edilen meclis-i meşâyid riyâsetine ta'yin edilmekle meb'ûsluktan isti'fâ eylemiştim. Mütâreke'den sonra Ferid'in şeyhü'l-islâmı Sabri Hoca'nın makâm-ı müşeyyihine tasallutu hengâmesinde fi 9 Mart sene [1]335 tarihinde meclis-i meşâyih riyâsetinden azl olundum. Mu'ahharan Ali Rıza Paşa kabinesinde makâm-ı müşeyyihine gelen Haydarizâde İbrahim Efendi zamanında fi 12 Teşrin-i sâni sene [1]335 tarihinde tedkik-i musahif-i şerife ve mü'ellifât-ı şer'iyye meclisi riyâsetine ta'yin edildim. Sabri Hoca'nın ikinci defa makama tasallutunda meclis-i mezkûr riyâsetinden dahi 20 Eylül sene [1]336 tarihinde azl olundum. Müte'âkiben Şeyhü'l-islâm Nuri Efendi zamanında fi 27 Teşrin-i evvel sene [1]336 tarihinde memuriyet-i sâbıkama tekrar avdet eyledim. 23 Temmuz sene [1]338 tarihinde mülgâ dârü'l-mahkemetü'l-İslamiye a'zâlığına naklen ta'yin edilmiş ve 31 Temmuz sene [1]338 tarihinde mecburi me'zûniyeti sevk olunmuş idim. Hâkimiyet-i milliye idâre-i meşrû'asının ikinci devre-i intihâbiyesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi a'zâlığına intihâb olununcaya kadar Urfa'da Halveti dergâh-ı şerifinde vezâ'if-i diniye ve milliyenin ifâsıyla iştigâl etmekte idim. E'âzım-i ricâl-i ümmetin hayisından himem-i âliyyeleriyle hürriyet ve istiklâlin hissiyat-ı cedidesine mazhar buyurulan vatan ve milletin daima sa'âdetine bütün rüfekâ ve kirâm ile beraber çalışmak ve milletimizi beyne'l-milel bütün manasıyla birinci derecede görmek vezâ'if ve netayic-i aliyyesine hüsn-i muvaffakiyeti eltâf-ı rabbaniyeden niyâz eylerim

³⁹² TBMM Arşivi, 640 Sicil Numaralı Tercüme-i Hal Kağıdı. (Belgenin orjinal metni, EK-13' te verilmiştir)

Saffet Kemalettin Bey'in TBMM Tercüme-i Hal Kağıdında şu bilgiler bulunmaktadır: Abdulkadir Efendi Ulemadan olup, Musul'un Erbil Kasabasından, Urfa'ya yerleşmiştir. Annesi, Zehra Hanım'dır. Mustafa Saffet Kemalettin Bey; Hafize Hanım ile evli olup, Zehra, Suut, Kemalettin ve Sıdka isimlerinde 4 çocuğu vardır.³⁹³

İlk öğrenimini Urfa'da tamamlamıştır. Kahire'de Camiül Ezher'de, 4 yıl Arapça eğitim aldıktan sonra, Urfa'ya dönmüştür.³⁹⁴ Türkçe, Arapça ve Fransızca'yı iyi derecede öğrenmiştir. "*Tasavvuf*" isimli bir dergi çıkarmıştır. 4 Kasım 1917'de, Urfa İdadisi'nde Farisi ve Ahlak Dersleri Öğretmeni olarak atanmıştır. 1908, 1912 ve 1913 yıllarında, Urfa'dan Mebusan Meclisi'ne seçilmiştir. 1918 yılında Meclisi Meşayih Başkanlığı'na atanmış ve mebusluktan istifa etmiştir. 1919 yılında Tetkik-i Musahıf-ı Şerif ve Müellifat-ı Şeriye Meclisi Başkanlığı, 1922 yılında ise; Dar-ül Hikmetil İslamiye üyeliğine getirilmiştir.³⁹⁵

TBMM II. Dönem Urfa Milletvekilliğine seçilene kadar, Urfa'da Halveti Dergahı Şerifinde dini görev yapmıştır.³⁹⁶ Temmuz 1923'te yapılan seçimlerde, 316 oy alarak Urfa Milletvekili seçilmiştir.³⁹⁷ 12 Ağustos 1923 tarihinde mazbatasını onaylanmıştır.³⁹⁸ Şeriye ve Evkaf, Nizamname-i Dahili, Umur-u Diyaniyeye, İrşad, Umur-u Tasarrufiyeye, Diyanet ve Evkaf ve Memurin Encümeni Mahsusu Komisyonlarında çalışmıştır.³⁹⁹

Hilafetin İlgasına ve Osmanlı Hanedanı'nın, Türkiye dışına çıkarılması dair⁴⁰⁰ önergeler başta olmak üzere, 17 konuda çeşitli önergesi ve Genel Kurul'da 17 konuşması vardır. 27 Kasım 1950'de; Ankara'da oğlu Suut Kemal Yetkin'in evinde vefat eden Mustafa Saffet Kemalettin Bey, Urfa'da torağa verilmiştir.⁴⁰¹

---

³⁹³ Öztürk, age, C.III, s. 776.

³⁹⁴ TBMM Arşivi, 640 Sicil Numaralı Tercüme-i Hal Kağıdı.

³⁹⁵ Öztürk, age, C.III, s. 777.

³⁹⁶ TBMM Arşivi, 640 Sicil Numaralı Tercüme-i Hal Kağıdı.

³⁹⁷ Öztürk, age, C.III, s.777.

³⁹⁸ TBMM Arşivi, Mustafa Saffet Kemalettin (Yetkin) Seçim Mazbatası.

³⁹⁹ Öztürk, age, C.III, s.777.

⁴⁰⁰ TBMM Z.C., D: II, C.I, s. 17,27,69.

⁴⁰¹ Ulaş Salih Özdemir, *Bir Siyasi Kişilik Olarak Urfa Mebusu Mustafa Kemalettin Yetkin (Şeyh Safvet Efendi)*, Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir, 2013, s.18.

1.6. Dr. Mehmet Refet Bey (TOPÇUOĞLU)

1872 yılında Hezargrat/Bulgaristan'da doğmuştur. Babası, Hasan Efendi'dir. Mehmet Refet Bey'in Tercüme-i Hal Kağıdı şu şekildedir: ⁴⁰²

Numero: 638

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne İkinci devre-i intihâbiyede a'zâ intihâb olunan zevât-ı kirâma mahsûs muhtasar tercüme-i hâl varakasıdır.

Hüviyet

Dâ'ire-i intihâbiyesi	Urfa	İntihâbdan evvel son memuriyeti	Cebel-i Bereket vâli-i esbaki
İsmi	Mehmed Refet	Memur değilse intihâb-ı evvel son vaz'iyeti	
Pederinin ismi	Hasan	Mazbata-i intihâbiye tarihi	21/12/[1]926
Tarih-i tevellüdü	Rumi 1288 Hicri 1289	Kaç re'y ile mebûs intihâb olduğu	0
Mahal-i tevellüdü	Hezargrad	Mazbatasımın meclis heyet-i umûmiyesince tarih-i tasdiki (*)	15/1/[1]927 İctima' 34 Celse 1
Mesleği	Tabib	Meclise tarih-i iltihâkı	10 Kânûn-ı sâni sene [1]927

(*) Muhtasar tercüme-i hâl

Tercüme-i hâlim Dâhiliye Vekâletinde müsta'celdir. Sicill numerosu 1247/122'dir. Mekteb-i tıbbiye-i askeriyede ikmâl-i tahsil ederek 7 Kânûn-ı evvel [1]313 tarih ve 1679 numarolu diplomayı aldım. Mekteb-i tıbbiyeden yüzbaşılıkla neş'eti müte'âkib İzmir askeri hastanesine ta'yin edildim. 13 Kânûn-ı evvel [1]317'de Avrupa'ya firar ettim. Devr-i meşrûtiyete kadar Tunus'tan iştigâl ederek te'mini ma'îşetdaniyem. (...) Türkiye'ye avdet ettim. 3 Ağustos [1]326'da Trablusgarp'ta Talhut kazası kâ'im-makâmılgına ta'yin edildim. Trablusgarp'ın işgalinden sonra İstanbul'a avdet ettim. 14 Şubat [1]328 tarihinde Basra Vilâyeti dâhilinde Kurna kazası kâ'im-makâmılgına ta'yin edildim. Burada iken Harb-i Umûmi baş gösterdi. Kurna'nın sukûtu üzerine ve Sovyet erkânıyla birlikte Ammare'ye gittim. 21 Mayıs [1]331 tarihinde Ammare'nin de sukûtu ile taht-ı esârette kalıp 10 Haziran [1]331 tarihinde firaren Köt ile Bade'ye azimetle bağda ve kralı ve kumandanı tarafından ale'l-garb kâ'im-makâmılgına i'zâm edildim. Ale'l-garb kazasının da sukutu üzerine Bağdat'a azimet edip 13 Ağustos [1]331 tarihinden 11 Ağustos sene [1]333 tarihine kadar Hilal-i Ahmer hastaneleri sertabâbetinde bulundum. 30 Temmuz [1]332'de Haznin kazası kâ'im-makâmılgına ve (...) tahliyesi üzerine me'zûnen İstanbul'a gelerek 18 Temmuz [1]333 tarihinde Mihaliççik kazası kâ'im-makâmılgına ta'yin edildim. Burada iken hareket-i milliye başladı. Ahaliden topladığım 70-80 nefer müsellah süvari ile Eskişehir civarına ondan Ali Fuad Paşa'ya iltihâk ettim. 1 Nisan [1]336'da Sivrihisar Kazası kâ'im-makâmılgına 9 Ağustos [1]336'da Isparta ve 23 Haziran [1]333'te Maraş Mutasarrıflığına ta'yin edildim. Maraş'ta 13 Eylül sene [1]338 tarihinde Cebel-i Bereket Mutasarrıflığına naklen ta'yin edildim. Gaye-i Eylül [1]338'de buradan infikâk ettim ve bu tarihte son tebâbetle istinâd ettim. Harekât-ı milliyeye iştirâkım hakkındaki Başvekâlet vesikası sureti merbûttur.

Dr. Refet Bey'in Annesi, Raşide Hanım'dır. Dr. Refet Bey, evli ve 2 çocuk babasıdır. ⁴⁰³ 7 Aralık 1897 tarihinde, Askeri Tıbbiye'den yüzbaşı olarak mezun olmuştur. Türkçe, Arapça ve Fransızca'yı iyi derecede öğrenmiştir. Yukarıdaki Tercüme Hal Kağıdından anlaşıldığına göre; İzmir Hastanesi'ne atanan Dr. Refet Bey, İzmir'den

⁴⁰² TBMM Arşivi, 638 Sicil Numaralı Tercüme-i Hal Kağıdı. (Belgenin orijinal metni, EK-15' te verilmiştir)

⁴⁰³ TBMM Albümü, C.I, s.121.

Avrupa'ya kaçmıştır.⁴⁰⁴ Meşrutiyetin ilanından sonra yurda dönmüş ve İzmir Sınai Okulu Müdürlüğü'ne atanmıştır. Bu görevden sonra, çeşitli ilçelerde kaymakamlık görevinde bulunmuştur. Milli Mücadele Dönemi'nde, Mihaliççık Kaymakamlığı yapmıştır. Bu dönemde Ali Fuat Bey komutasında, Milli Mücadele'ye katılmıştır. Sivri Hisar Kaymakamlığı'nda bulunduktan sonra;⁴⁰⁵ Isparta, Maraş, Cebelibereket (Osmaniye) Mutasarrıflığı yapmıştır.⁴⁰⁶

II. Dönem TBMM'nin 21.12.1926'da yapılan ara seçimlerinde,⁴⁰⁷ 440 oy alarak Urfa Milletvekili seçilmiştir. Mazbatası 5.1.1927'de onaylanmıştır.⁴⁰⁸ Dr. Refet Bey, komisyonlarda çalışma fırsatı bulamadan, III. Dönem seçimlerine gidilmiştir. "Sıhhat Yolu", "Usulu Aşari veya Metre Sistemi", "Othello" isimlerinde eserleri vardır. III. ve IV. Dönemlerde de Urfa Vekilliği yapmıştır.⁴⁰⁹ 18 Şubat 1932 tarihinde vefat etmiştir.⁴¹⁰

1.7. Mehmet RefetBey (ÜLGEN)

1888 yılında, Urfa'da doğmuştur. Babası, Eyyup Efendi'dir. Mehmet Refet Bey'in Tercüme-i Hal Kağıdı şu şekildedir:⁴¹¹

Numero: 639

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne İkinci devre-i intihâbiyede a'zâ intihâb olunan zevât-ı kirâma mahsûs muhtasar tercüme-i hâl varakasıdır.

Hüviyet

Dâ'ire-i intihâbiyesi	Urfa	İntihâbdan evvel son memuriyeti	Ma'ârif Vekâleti ilk tedrisât müdir-i umûmisi
İsmi	Mehmed Refet	Memur değilse intihâb-ı evvel son vaz'iyeti	
Pederinin ismi	Eyüb	Mazbata-i intihâbiye tarihi	17/12/[13]40
Tarih-i tevellüdü	[1]304	Kaç re'y ile mebûs intihâb olduğu	327
Mahal-i tevellüdü	Urfa	Mazbatasının meclis heyet-i umûmiyesince tarih-i tasdiki (*)	17/1/[13]41 36/1
Mesleği		Meclise tarih-i iltihâkı	11 Kânûn-ı sâni sene [1]341

⁴⁰⁴ TBMM Arşivi, 640 Sicil Numaralı Tercüme-i Hal Kağıdı.

⁴⁰⁵ Öztürk, age, C.III, s.772.

⁴⁰⁶ TBMM Arşivi, 640 Sicil Numaralı Tercüme-i Hal Kağıdı. (Belgenin orijinal metni, EK-17' de verilmiştir)

⁴⁰⁷ Öztürk, age, C.III, s.772.

⁴⁰⁸ TBMM Arşivi, Mehmet Refet (TOPÇUOĞLU) Seçim Mazbatası.

⁴⁰⁹ Öztürk, age, C.III, s. 773.

⁴¹⁰ TBMM Albümü, C.I, s.121.

⁴¹¹ TBMM Arşivi, 639 Sicil Numaralı Tercüme-i Hal Kağıdı.

(*) Muhtasar tercüme-i hâl

Tahsilim: İbtidâ'i rüşdi ve beş senelik i'dâdi tahsilimi Urfa'da yaptım. Tali tahsilini İstanbul i'dâdisinde ikmal eyledim. Fi 15 Temmuz sene [1]318 ve fi 15 Eylül sene [1]323 tarihli iki kit'a ale'l-alâ şehâdetnâme aldım. Dârü'l-mu'allimin-i âliye fenn şubesini ikmal ettim. Dârü'l-fünûn riyâziye şubesinden Doktor imtihanları neticesinde ru'us ile çıktım. Dârü'l-mu'allimin-i aliyyeden fi 21 Nisan sene [1]325 tarihli tasdiknâme Dârü'l-fünûndan fi 19 Teşrin-i evvel sene [1]327 tarihli (ru'us) aldım. Maliye mekteb-i âlisinden de fi 22 Teşrin-i evvel sene [1]329 tarihli şehâdetnâme vardır. Eserlerim: Matbû' olarak üç cild yeni usûlde muharrer ilm-i hesâb ile bir cild hesap nazarı ve riyâziye eğlenceleri, dini müsamiyeler vardır. Der-dest-i tab' muhtelif mevzû' üzerine sekiz cild eserim vardır. Bulduğum vazifeler: 6 Teşrin-i evvel sene [1]335'den fi 7 Kânûn-ı evvel sene [1]329 tarihine kadar İstanbul'da zira'at bankası idâre-i merkeziyesi muhâsebe ve memuriye şubelerinde; fi 25 Kânûn-ı evvel sene [1]329'dan fi 23 Teşrin-i sâni sene [1]331 tarihine kadar Şam Sultanisi devre-i sâniye-i riyâziye mu'allimliğinde ve fi 24 Teşrin-i sâni sene [1]331'den fi 14 Teşrin-i sâni sene [1]333 tarihine kadar yine Şam Sultanisi müdir-i sani ve riyâziye mu'allimliğinde ve 14 Teşrin-i sâni sene [1]333'den gâye-i nisan sene [1]335 tarihine kadar yine Şam Sultanisi müdir-i evvelin ve mu'allimlikte; 30 Nisan sene [1]325'ten fi 22 Ağustos sene [1]336 tarihine kadar Balıkesiri Sultanisi müdirliğinde sandırgı ve Burhaniye kâ'im-makâm vekâletlerinde fi 12 Mart sene [1]337'den fi 9 Temmuz sene [1]337 tarihine kadar Aksaray ma'ârif müdirliğinde ve 10 Temmuz sene [1]337'den fi 15 Nisan sene [1]337 tarihine kadar Adana ma'ârif müdirliğinde fi 4 Mayıs sene [1]338'den fi 12 Kânûn-ı sâni sene [1]341 tarihine kadar ma'ârif vekâleti ilk tedrisât müdir-i umûmiliğinde bulundum. Bulduğum vazifelerimde hüsn-i hizmetim olduğuna dair mazbata ve takdîrnâmeler vardır.

Refet Bey'in annesi, Adle Hanım'dır. Feride Hanım ile evli olup; Münevver, Fatma Aliye, Celal Güntekin, Türkan Muazzez, Aytekin ve Mehmet Fethi isimlerinde, 6 çocuğu vardır.⁴¹²

Refet Bey'in tercüme-i Hal Kağıdından anlaşıldığına göre; Urfa ve İstanbul İdadi'lerini, Maliye Yüksek Okulunu çok iyi derecede bitirmiştir. Yüksek Öğretmen Okulunubitirdikten sonra, Fen Fakültesinde Matematik üzerine doktora yapmıştır. Fransızca bilmektedir. Devlet hizmetine; 1909 yılında Ziraat Bankası Merkez İdaresi Memur Kalem'i'nde başlamıştır. 1914 yılında Şam Sultanisi Matematik Öğretmenliği yapmıştır.⁴¹³ 1915-1917 yılları arasında ise; Şam Sultanisi Müdürlüğü ile birlikte Sanayi ve Matematik Öğretmenliği yapmıştır. 1919 yılında Balıkesir Lisesi Müdürlüğü, 1921 yılında Aksaray Maarif Müdürlüğü, 1921 yılında Adana Maarif Müdürlüğü, 1922 yılında Adana Lisesi Müdürlüğü yapmıştır. 14 Aralık 1923 tarihinde ise; Milli Eğitim Bakanlığı İlk Öğretim Genel Müdürlüğü'ne atanmıştır. Bu göreve devam ederken, TBMM II. Dönem seçimlerine katılmıştır.⁴¹⁴ 17 Aralık 1924' tarihinde gerçekleşen ara seçimlerde, 327 oy alarak Urfa vekilliğine seçilmiştir. 17 Ocak 1925 tarihinde mazbatasını onaylanmıştır.⁴¹⁵

Maarif ve Lahiya Komisyonlarında çalışmıştır.⁴¹⁶ Türkiye'de Türkçe konuşulması⁴¹⁷ ve İlk öğretimin Türk okullarında verilmesi⁴¹⁸ başta olmak üzere 13

⁴¹² Öztürk, age, C.III, s.774.

⁴¹³ TBMM Arşivi, 640 Sicil Numaralı Tercüme-i Hal Kağıdı.

⁴¹⁴ Age, s.775.

⁴¹⁵ TBMM Arşivi, Mehmet Refet Bey (ÜLGEN) Seçim Mazbatası.

⁴¹⁶ Öztürk, age, C.III, s.775.

⁴¹⁷ TBMM Z.C., D: II, C.I, s.83.

⁴¹⁸ TBMM Z.C., D: II, C.I, s.243.

kanun teklifi, 10 önergesi ve 8 Genel Kurul konuşması vardır. Urfa'dan III., IV., V. ve VI. dönemlerde de milletvekili seçilen Mehmet Refet (ÜLGEN) Bey'in; "Fenni Eğlence", "İçtimai Hasbihal", "İftira, Oynanan ve Oynatılmak İstenen Bir Acığın (Faciann) İç Yüzü (1947) ve "Cebir" isimli eserleri vardır.⁴¹⁹ 27 Kasım 1964 tarihinde vefat etmiştir.⁴²⁰

---

⁴¹⁹ Öztürk, age, C.III, s.775.

⁴²⁰ *TBMM Albümü*, C. I, s.121.

2.TBMM'NİN İKİNCİ DÖNEM URFA MİLLETVEKİLLERİNİN SİYASİ FAALİYETLERİ

Birinci TBMM, ülkenin kurtuluşu ve yeni Türk Devleti'nin kuruluşu gibi iki önemli görevi başarıyla tamamlamıştır. Aydın Mebusu Esad Efendi (İleri) ve 120 arkadaşı tarafından verilen 1 Nisan 1923 tarihli önergeyle;"*Memleketin savunması için toplanan TBMM bu görevi övgüye değer bir şekilde, onurla yerine getirdiği belirtilerek memleketin şimdi sulha kavuşturulması ve ekonomik ilerlemeyi sağlamak gibi iki önemli ve ulvi sorunu bulduğu*" belirtilmiş ve seçimlerin yenilenmesi istenmiştir. TBMM, verilen teklifi kabul etmiştir.⁴²¹ Seçimlerin yapılmasının ardından, cumhuriyeti ilan edecek meclis, 11 Ağustos 1923 günü saat 13.36'da en yaşlı üye İstanbul Vekili Abdurrahman Şeref Bey'in konuşması ile açılmıştır.⁴²² İkinci TBMM'ye, Urfa'yı temsilen 6 vekil katılmıştır. Yahya Kemal Bey (BEYATLI), Ali Fuat Bey (BUCAK), Hüsrev Bey(GEREDE), Mustafa Saffet Kemalettin Bey (YETKİN), Mehmet Refet Bey (TOPÇUĞLU) ve Mehmet Refet Bey (ÜLGEN), İkinci TBMM'de çeşitli konularda takrirler, kanun teklifleri vermiş ve genel kurulda söz almışlardır.

2.1 Yahya Kemal Bey (BEYATLI)

Meclis Konuşmaları

İkinci TBMM'nin, 21 Ağustos 1923 tarihindeki üçüncü oturumunda, Lozan Barış Antlaşması'nın kabulüne dair kanunlar münasebetiyle,Mersin Mebusu Niyazi Bey'in Suriye ile güney sınırlarının çizilmesine dair konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında; Suriye sınırının çizilmesinin ardından, Türkiye'nin güneyinde kalan Türklerin anavatanından ayrılmak istemediğini belirtmiştir. Bu konuşmadan sonraYahya Kemal Bey söz almış; Niyazi Bey'e hak vererek aynı durumun Yunanistan sınırın çizilmesinde de yaşandığını belirtmiştir. Yahya Kemal Bey 'in konuşması şu şekildedir;

Efendiler, ben de betahsis cemup hududumuzdan bahsedeceğim. Demin söz alan Mersin Mebusu Niyazi Bey vatanın, Cemup Türklerinin dertleriyle muztarip, bir âşık gibi okadar dürüdiraz bahsettiler ki bana, onu yalnız teyid etmek kalıyor. Muhtasaran bâzı şeyler söyleyeceğim. İki sene evvel Ankara İtilâf namesi akdedilirken eğer müzakerata akliselim rehber olsaydı derdim ki, şimdi ceriha gibi kanyan hudut çizilmezdi (Lâzkiye) nin cemubundan bir çizgi çizilirdi

⁴²¹ Öztürk, age, C.I, s.3.

⁴²² Age, s.9.

bu hudut Cebelisem'âna çıkardı ve Garpta o hudut Türklerle meskûn bir kıtayı Anavatana bırakırdı. O hudut Fırat'tan Cebeli Sem'âna kadar gelirdi. Fırat'ı takibederdi. Çünkü Lozan'da Rumeli hududumuzdaki daha küçük bir nehri bir seddi Çin gibi hududu tabîi addediyorlardır ve orada (600 000) Türk ikamet ediyordu o (600 000) Türkü Yunanistan'a elleri, kolları bağı teslim ettiler. Acaba Cemupta Fırat, Meriç kadar bir hududu tabîi teşkil edemez miydi? Evet efendiler, Fırat'ın bir tarafında kalan saha, o saha ki: Diyarbekir, Siverek, Urfa, Mardin, Siird ahalişi ağnamının meralarıdır, oralar bize kalırdı ve o salha da gayet büyük mikyasta bir aşair temevvücatı bulunurdu ve hudutta asayış- daima baki kalırdı. Fakat Suriye'nin Rum ve Ermeni, Katolikleri - ki daima burunlarını Şark meselesine sokarlar - onlar efkâr-ı umumiyeyi ihlâl ettiler, dediler ki, o sahada oturan ırk doğrudan doğruya Suriye ırkına mensuptur.⁴²³

Bu arada Mardin Mebusu Necip Bey'in; "Hayır Yalan Söylemişlerdir" diye araya girmesi üzerine, Yahya Kemal Bey devamla Antakya ve Hatay'ın anavatana bağlı kalması gerektiğini en iyi anlayacak olanların Fransız olduğunu belirtmiştir. Yahya Kemal Bey'in konuşması şu şekildedir:

Şimdi oradaki hudut yalnız ırk ve milliyet nazariyesi aleyhinde değil, tabiat aleyhinde de bir huduttur. O hududa karşı tabiat isyan ediyor. Binaenaleyh diplomatlar eserlerini ikmal ettiler; söyleyecek söz kalmadı gibi. Fakat ben diplomatlara değil Fransız milletinin vicdanına hitabediyorum. O Fransız milleti ki, iki büyük şiarından biri vatanperverliktir. Biri; akliselimdir. Fransızlar; (48) sene Alsas Loren için ağılyan Fransızlar, bizim kaç sene İskenderun ve Antakya için ağılyacağımızı belki her milletten daha fazla hissedebilirler ve yine Fransız akliselimine müracaat ediyorum. Ümidediyorum ki; Fransız akliselimi, Fransız Hükümetine Cenup hududuna daha salim ve daha samimî bir tarz ve istikamet gösterir ve oradaki ceriha kanamaz. Bir tarafta yurduna sığınmak isteyen bir millet müsterih olur ve diğer tarafta da Suriye ve Suriye'nin hâmisî olan devlet müsterih olur. Kürsüden inmeden evvel bir kelime daha söylemek istiyorum, bu anda Antakya ve İskenderun mühim bir saat yaşıyor bu iki şehir, zannetmesinler ki, onlar için bu saat hiçbir zaman veda saatleri değildir. Biz, o milletiz ki, Yunan topları Haymana'dan Polatlı'ya doğru patlarken biz, bütün o ateş hattının arkasında; İzmir'de, Bursa'da Edirne'de Türk bayraklarını görüyorduk. Ve o

⁴²³ TBMM Z.C., D: II, C.III, s.233.

*anda bizim mefkuremizi cinnet telâkki edenler vardı. Fakat bizim bu cinnetimiz onları şaşırtdı. O akılları durdurdu.*⁴²⁴

Yahya Kemal Bey'in bu sözlerini meclis şiddetli ve sürekli olarak alkışlamıştır.⁴²⁵ Yahya Kemal Bey, 1925 tarihinde Türkiye- Suriye sınırının belirlenmesi için yapılan görüşmelere delege olarak katılmıştır.⁴²⁶ Yahya Kemal Bey;1926 tarihinde Varşova Elçiliğine atanınca, Urfa Milletvekilliğinden istifa etmiştir (23 Mayıs 1926).⁴²⁷

2.2. Ali Fuat Bey (BUCAK)

2.2.1. Takrirler (Önergeler)

İkinci TBMM'nin 19 Eylül 1923 tarihinde gerçekleşen birinci oturumunda, Urfa Mebusu Ali Fuat Bey ve arkadaşları; "*Urfa Sanayi Mektebinin ıslahı hakkında temenni*"⁴²⁸ önergesini vermiştir. Urfa'da bulunan Sanayi Okulu'nun daha iyi duruma getirilmesi için verilen bu önerge, İcra Vekilleri Heyeti Riyasetine havale edilmiştir.⁴²⁹

İkinci TBMM'nin 14 Aralık 1923'te gerçekleşen üçüncü oturumunda ise Ali Fuat Bey ve arkadaşları; "*Urfa'da tütün zeri yatı memnuniyeti hakkındaki kararın refine dair*"⁴³⁰ önerge vermiştir. Urfa'da tütün ekim işlerinden memnun olduğu kararının kaldırılmasına dair verilen bu önerge, Kavanin-i Maliye Encümenine havale edilmiştir.⁴³¹

2.2.2. Kanun Teklifleri

İkinci TBMM'nin 15 Mart 1924 tarihinde gerçekleşen birinci oturumunda, Ali Fuat Bey ve 48 arkadaşı; "*Orta Tedrisat Muallimleri Kamununun 14. maddesinin tadili*"⁴³² hakkında kanun teklifi vermiştir. Orta Öğretim Öğretmenleri Kanununun, 14.

---

⁴²⁴TBMM Z.C., D: II, C.I, s.234.

⁴²⁵TBMM Z.C., D: II, C.I, s.234.

⁴²⁶ Öztürk, age, C.III, s.768.

⁴²⁷TBMM Albümü, C.I, s.121.

⁴²⁸TBMM Z.C., D: II, C.II, s.181.

⁴²⁹TBMM Z.C., D: II, C.II, s.181.

⁴³⁰TBMM Z.C., D: II, C.III, s.387.

⁴³¹TBMM Z.C., D: II, C.III, s.387.

⁴³²ON DÖRDÜNCÜ MADDE — Mevku muallimlerin aylıkları bin kuruştan başlayarak mülâzemet (staj) müddetinin sonunda bin iki yüz kuruşa çıkarılır ve sonra derece, derece iki bin üç yüz kuruşa kadar yükselir. On üçüncü madde ile maddede zikrolunandaimi mevku muallimler, (Artvin, Ardahan, Erzurum, Ergani, Bayezit, Bitlis, Hakkâri, Sürt, Süleymaniye, Kars, Kerkük, Genç, Muş, Musul, Van, Dersim ve Erzincan) vilâyeti erindeki orta tedrisat mekteplerine gönderildikleri ve o vilâyetlerin sakinlerinden

maddesinin düzeltilmesi yönündeki kanun teklifi, Lahiya Encümenine havale edilmiştir.
433

2.3. Hüsrev Bey (GEREDE)

2.3.1. Kanun Teklifleri

İkinci TBMM'nin 13 Ekim 1923 tarihli birinci oturumunda Hüsrev Bey; "15 Mayıs 1335 ten Milli Ordunun bidayet-i teşekkülüne kadar muhtelif cephelerde, isyanların itfasında bilfiil yararlıkları görülen ümera ve zâbitanın terfiine dair" kanun teklifi vermiştir. 15 Mayıs 1919'dan itibaren isyanların bastırılmasında hizmet vermiş subayların ödüllendirilmesi hakkında Hüsrev Bey'in vermiş olduğu bu kanun teklifi, Lahiya Encümenine havale edilmiştir.⁴³⁴

17 Ekim 1923 tarihli birinci oturumda ise Hüsrev Beyin; "15 Mayıs 1335 ten Millî Ordunun bidayet-i teşekkülüne kadar muhtelif cephelerde, isyanların itfasında bilfiil yararlıkları görülen ümera ve zâbitanın terfilerinin icrası hakkında teklif-i kanunîsinin (2/190) şayan-ı müzakere olduğuna dair Lâyiha Encümeni mazbatası" Müdafaa-i Milliye Encümenine havale edilmiştir.⁴³⁵

24 Ocak 1924 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda, Hüsrev Bey'in kanun teklifi, Lâyiha Encümeni Mazbatası ve Müdafaa-i Milliye Encümeni Mazbatası meclise sunulmuştur.⁴³⁶ Hüsrev Bey'in kanun teklifi şu şekildedir:

1. 15 Mayıs 1335 tarihinden Birinci İnönü Meydan Muharebesine (9 Kâmunusani 1337) ye kadar muhtelif millî cephelerde veya dahilî isyanların itfasında bilfiil hizmet ederek yararlıkları görülen ümera ve zâbitadan Cidali Millî nihayetine kadar (23 Ağustos 1339) terfi etmemiş olanlar sicilleri nazarı itibara alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere terfi ettirilirlir.

2. Bu kamunun icrasına Müdafaa-i Milliye Vekili memurdur.⁴³⁷

---

olmadıkları takdirde maaş ve fevkalâde tahsisatları mecmununun yarısı kadar zam alırlar. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200439.pdf (Erişim tarihi : 22.03.2018)

⁴³³TBMM Z.C., D: II, C.7, s.647.

⁴³⁴TBMM Z.C., D: II, C.II, s. 618.

⁴³⁵TBMM Z.C., D: II, C.II, s.708.

⁴³⁶TBMM Z.C., D: II, C.5, s.330-331.

⁴³⁷TBMM Z.C., D: II, C.5, s.330.

LâyihaEncümeni Mazbatası şu şekildedir:

Riyaseti Celileye

15.10. 1339

Cidali Millî nihayetine kadar devam eden muharebat ve dahilî isyanların itfasında bilfiil hizmet ederek yararlıkları görülüp terfi etmeyen ümera ve zabitanın sicillerine nazaran bir defaya mahsus olmak üzere terfileri hakkında Urfa Mebusu Hüsrev Beyin teklifi kanunîsi encümenimizce ledelmüzakere esas itibariyle şayan-ı müzakere görülmekle Heyet-i Umumiyyeye takdimine karar verildi.⁴³⁸

Müdafaa-i Milliye Encümeni Mazbatası şu şekildedir:

T. B. M. M. Riyaseti Celilesine

13.12. 1339

Millî cephelerde ve dahilî isyanların teskini hususunda yararlıkları görülen ve işbu hizmetlerinden dolayı terfi ettirilmemiş bulunanlar da bir defaya mahsus olmak üzere bir derece terfilerinin icrasına dair olup Heyet-i Umumiyyeden encümenimize tevdi buyurulan Urfa Mebusu Hüsrev Beyin teklif-i kanunîsi encümenimize müzakere ve tetkik edildi. İşbu taldifatın yalnız zâbitana tahsis edilmeyerek Millî kumandan ve rüesaya dahi teşmili ve ancak bir yanlışlığa meydan verilmemek için de o zamanki kıta ve mıntika veya fırka kumandanlarının raporiyle sabit olması esas itibariyle encümenimizce muvafık görülmüş ve taldifatın yalnız terfi ile değil, takdirname ve İstiklâl Madalyası itası suretiyle de tevsii tensip kılınmış olmakla tadilen tanzim kılman lâyiha-i kanuniye beray-ı tasdik Heyet-i Umumiyyeye arz olunur.⁴³⁹

Bununla ilgili Milli Mücadele'ye cephelerde ve iç isyanların bastırılmasında yararlılıkları görülenlerin terfi ettirilmesi yönünde birLâyiha sunulmuştur.Lâyihaşu şekildedir:

Mücadele-i Milliyeye iştirak ederek millî cephelerde ve dahilî isyanların itfasında fevkalâde yararlıkları ve şecaatleri sabit olanların terfi ve taltiflerine dair lâyiha-i kanuniye

Madde 1. — 15 Mayıs 1335 tarihinden itibaren Cidali Millîye iştirak edip muhtelif millî cephelerde veya dahilî isyanların itfasında bilfiil hizmet ederek fevkalâde yararlıkları ve şecaatleri o zamanki kıta ve mıntika veya fırka kumandanlarının muharebe

⁴³⁸TBMM Z.C., D: II, C.5, s.330.

⁴³⁹TBMM Z.C., D: II, C.5, s.330-331.

raporlariyle sabit olan berrî, bahrî ve jandarma muvazzaf, mütekaid, ihtiyat ümera ve zabıtanın Cidali Millî nihayetine kadar işbu hizmetlerinden dolayı terfi veya takdir-iamme ile taltif edilmemiş bulunanlar, sicilleri nazar-ı itibara alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere hizmetlerinin derecesine göre takdirname ile veya bir derece terfi suretiyle taltif edilirler. Bu şerait-i millî kumandan ve rüesaya dahi hizmeti vataniyelerine mukabil bir kuta İstiklâl Madalyası verilir:

Madde 2. İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

*Madde 3. — İşbu kanunun icrasına Erkânı Harbiye-i Umumiye ve Müdafaa-i Milliye Vekilleri memurdur.*⁴⁴⁰

Hüsrev Bey'in vermiş olduğu bu kanun teklifi üzerinde, müzakereler yapılmış ardından maddelerin oylanması sürecine geçilmiştir. Maddelerde ufak değişiklikler yapılarak⁴⁴¹ kanun 24 Ocak 1924 tarihinde gerçekleşen ikinci oturumda kabul edilmiştir.⁴⁴²

2.4. Mustafa Saffet Kemalettin Bey (YETKİN) " Şeyh Safvet Efendi"

2.4.1. Kanun Teklifleri

İkinci TBMM'nin 19 Eylül 1923 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Saffet Kemalettin Bey, "*Nizamnameler ve talimatnameler hakkında*" kanun teklifi vermiştir. Bu teklif, Kanuni Esasi Encümenine havale edilmiştir.⁴⁴³ Saffet Kemalettin Bey'in 22 Eylül 1923 tarihinde birinci oturumda, verdiği teklif ve Kanuni Esasi Encümeninin Mazbatasına ruznameye alınmıştır.⁴⁴⁴ Saffet Kemalettin Bey'in; 27 Aralık 1923 tarihinde birinci oturumda, nizamname ve talimatnameler hakkındaki kanun teklifi (2/172) ve Kanunu Esasi Encümeni mazbatasına okunmuştur ve şu şekildedir;

Teklif-i Kanuni

Büyük Millet Meclisi teşriî ve icra-i salâhiyetleri haiz bulunduğru cihetle hürriyeti mutlaka ile vaz ve tesbit eylediğri kanunların su veri tatbikiyelerine dair nizamname ile talimatnamelerin vekaletlerce tanzimi halinde kanunların ahkâmı muayyenesini tağyir ve tadil edebileceğri endişesiyle Teşkilât-ı Esasiyeye temas eden bu mesele-i mühimme hakkında bir kararı katî ittihaz edilmek üzere Kanun-u Esasi Encümenine havale buyurulmuş

⁴⁴⁰TBMM Z.C., D: II, C.5, s.331.

⁴⁴¹TBMM Z.C., D: II, C.5, s.331-345.

⁴⁴²TBMM Z.C., D: II, C.5, s.346.

⁴⁴³TBMM Z.C., D:II, C.28, s.179.

⁴⁴⁴TBMM Z.C., D:II, C.28, s.224.

olduğuna binaen nizamnamelerle talimatnameler hakkında ancak bir kanunu mahsusun vaz'ı teşrii suretiyle her türlü endişenin zail olacağı mülâhazasıyla usulü meriye ve hukuku esasiyeye tevfikân kaleme alınan beş maddeden mütevekkil lâyiha-i kamuniyeyi arz ve teklif ediyorum. Birinci madde kamunun, ikinci; nizamnamenin, üçüncü; talimatnamenin tarifleri ile aidiyetlerini mutazamın ve bunların üzerinde aletderecat Büyük Millet Meclisinin hâkimiyeti mutlakasını nâtık ve mübeyyindir.

Lâyiha-i Kamuniye

Madde 1. —Kamun : Türkiye Büyük Millet Meclisinin idare-i âmme hakkında takrir ve tesbit eylediği zavabit ve ahkâm-ı umumiyeye-yi muhtevi mevad-dı mahsusadır. Büyük Millet Meclisi bunların takrir ve tesbitinde hiçbir kayıt ile mukayyet değildir.

Madde 2. — Nizamname : Mevadd-ı kamuniyenin ahkâmı asliyesi dâhilinde deveran etmekle mukayyedolup yalnız suveri tatbikiyelerini gösteren maddelerdir. Bunların tanzimi Heyet-i Vekilenin cümle-i vazaifindendir. Ancak aidolduğu kamunun tamamıyla daire şümulünden bulunduğu Büyük Millet Meclisinden müntahap onbeş azadan teşekkül edecek Nizamât Encümeni canibinden tetkik ve tasdik edildikten sonra İrade-i Milliyeye iktiran etmekle mamulünbih olur.

Madde 3. — Talimatname: Herhangi bir mevad-dı kamuniye, nizamnamesi muciple suveri tatbikiyesinde ifa edilecek tarz-ı mesaiyi beyan eden maddelerden ibarettir. Bunların tertibi aidolduğu vekâletin tasdiki dahi Heyet-i Vekile Reisinin vazifeleri cümlesindedir.

Madde 4. — İşbu kamunun icrasına Heyet-i Vekile memurdur.

*Madde 5. — İşbu kamun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır.*⁴⁴⁵

Saffet Bey'in Kanun Teklifi, bir müddet müzakere edilmiş ve "kanun şeklinde düzenlenmek" üzere, Kanuni Esasi Encümenine havale edilmiştir.⁴⁴⁶

3 Mart 1924 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Saffet Kemalettin Bey ve 53 arkadaşı; "Hilafetin ilgasına ve Hanedanı Osmaninin Türkiye haricine çıkarılmasına dair" kanun teklifi vermiştir.⁴⁴⁷ Aynı gün gerçekleşen ikinci oturumda Saffet Kemalettin Bey ve 53 arkadaşının verdiği kanun müzakere edilmek üzere okunmuştur. Kanun Teklifi şu şekildedir:

⁴⁴⁵TBMM Z.C., D:II, C.4, s.513-514.

⁴⁴⁶TBMM Z.C., D:II, C.4, s.513-519.

⁴⁴⁷TBMM Z.C., D:II, C.7, s.17.

*Hilâfetin ilgasına ve Hanedan-ı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti
Memalik-i haricine çıkarılmasına dair Teklif-i Kanuni*

Madde 1. — Halife huledilmiştir. Hilâfet, Hükümet ve Cumhuriyet mâna ve mefhumunda esasen mündemicolduğundan hilâfet makamı mülgadır.

Madde 2. — Mahlû Halife ve Osmanlı saltanat münderisesi hanedanın erkek ve kadın bilcümle âzası ve damatlar Türkiye Cumhuriyeti memalik-i dâhilinde ikamet etmek hakkından ebediyen memmudurlar. Bu hanedana mensup kadınlardan mütevellit kimseler de Âli Osmani'den addedilirler.

Madde 3. — İkinci maddede mezkûr kimseler işbu kanunun ilân tarihinden itibaren âzami on gün zarfında Türkiye Cumhuriyeti arazisini terke mecburdurlar.

Madde 4. — İkinci maddede mezkûr kimselerin Türk vatandaşlık sıfatı ve hukuku nerfudur.

Madde 5. — Bundan böyle ikinci maddede mezkûr kimseler Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde emval-i gayrimenkuleye tasarruf edemezler. İlişiklerinin kat'ı için bir sene müddetle bilveکہâle mahakimi devlete müracaat edebilirler. Bu müddetin mürurundan sonra hiçbir mahkemeye hakkı müracaatları yoktur.

Madde 6. — İkinci madde mezkûr kimselere masarîf-i seferiyelerine mukabil bir defaya mahsus ve derece-i servetlerine göre mütefavidolmak üzere Hükümetçe tesbit edilecek mebalîğita olunacaktır.

Madde 7. — ikinci maddede mezkûr kimseler Türkiye Cumhuriyeti arazisi dahilindeki bilcümle emvali gayrimenkulelerini bir sene zarfında Hükümetin malûmat ve muvafakatiyle tasfiyeye mecburdurlar. Mezkûr emval-i gayrimenkuleyi tasfiye etmedikleri halde bunlar Hükümet marifetiyle tasfiye olunarak bedelleri kendilerine verilecektir.

Madde 8. — Osmanlı imparatorluğunda Padişahlık etmiş kimselerin Türkiye Cumhuriyeti arazisi dahilindeki tapuya merbut emval-i gayrimenkûleleri millete intikal etmiştir.

Madde 9. — Mülga Padişahlık sarayları ve kasırları ve emakin ve sairesi dahilindeki mefruşat, takımlar, tablolar, asar-ı nefise ve sair bilûmum emval-i menkule millete intikal etmiştir.

Madde 10. — Emlâk-i Hakaniye nâmı altında olup evvelce millete devredilen emlâk ile beraber mülga Padişahlığa ait bilcümle emlâk ve sabık Hazine-i Hümayun muhteviyatlarıyla birlikte saray ve kasırlar ve mebani ve arazi millete intikal etmiştir.

Madde 11. — Millete intikal eden emval-i menkule ve gayrimenkulenin tesbit ve muhafazası için bir nizamname tanzim edilecektir.

Madde 12. — işbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriülicradır.

*Madde 13. — işbu kanunun icrayı ahkâmına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.*⁴⁴⁸

Müzakere edilen ve oylamaya konulan kanun teklifi kabul edilmiştir.⁴⁴⁹ Böylelikle Halifelik kaldırılmış ve Osmanlı hanedanı ülke sınırları dışına çıkarılmıştır.

27 Ekim 1924 tarihinde gerçekleşen ikinci oturumda Saffet Kemalettin Bey, "*Türkiye memleketlerinin ihya ve ilâsına*" dair kanun teklifi vermiştir. Türkiye memleketlerinin yeniden düzenlenmesi gerektiğini savunan bu teklif, Lâyiha Encümenine havale edilmiştir.⁴⁵⁰

22 Aralık 1924 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Saffet Kemalettin Bey; "*İstanbul'da harikzedegân apartmanlarına*" dair kanun teklifi vermiştir. Mimar Kemalettin Bey'in tasarladığı; 1922 yılında inşa edilen Tayyare Apartmanları hakkındaki kanun teklifi Lâyiha Encümenine havale edilmiştir.⁴⁵¹

27 Aralık 1926 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Saffet Kemalettin Bey; "*Eğlence yerlerinden tayyare aidatı alınması hakkında*" vermiş olduğu kanun teklifi, Lâyiha Encümenine havale edilmiştir.⁴⁵² Saffet Kemalettin Bey, 13 Mart 1927 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda ise bu kanunun iadesi hakkında önerge vermiştir.⁴⁵³

2.4.2. Takrirler (Önergeler)

12 Eylül 1923 tarihinde gerçekleşen ikinci oturumda Saffet Kemalettin Bey, "*Muvazene-i umumiyyeden maaş alanların evlâtlarından leylî talebe olanlarından yüzde yirmibeş tenzilât icra edildiği misillû muvazene-i hususiye memurları evlâtlarının da aynı muameleye tabi tutulmasına*" dair önerge vermiştir. Genel bütçeden maaş alan kişilerin, yatılı okuyan çocuklarına yapılan yüzde yirmi beş indirimin, memur çocukları içinde geçerli olmasını istediği önerge, İcra Vekilleri Heyeti Riyasetine havale

⁴⁴⁸TBMM Z.C., D:II, C.7, s. 27-29.

⁴⁴⁹TBMM Z.C., D: II, C.7, s. 27-69.

⁴⁵⁰TBMM Z.C., D: II, C.9, s.55.

⁴⁵¹TBMM Z.C., D: II, C.10, s. 357.

⁴⁵²TBMM Z.C., D: II, C.28, s.143.

⁴⁵³TBMM Z.C., D: II, C.31, s.100.

edilmiştir.⁴⁵⁴ Aynı takriri 13 Eylül 1923 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda da vermiştir.⁴⁵⁵

29 Ekim 1923 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Saffet Kemalettin Bey; "*Ruznameninyedinci maddesini teşkil eden, memurin-i saire misillû idare-i hususiye memurlariyle mâzulîn ve mütekaidin evlâtlarının mektep ücretleri hakkında bir karar ittihazına dair olan ve müstacel ruznameye alınarak müstacelen müzakeresi*" hakkındaki önerge vermiştir. Memur çocuklarının okul ücretleri üzerine verilen önerge mecliste okunmuştur. Önerge şu şekildedir:

Riyaseti Celileye

*Bir mah-ı müteceviz zamandan beri ruzname-i müzakerata kabul buyurulmuş olan memurin evlâtlarının leylî mekâtîp ücretleri hakkında bir karar verilmesine dair takririn müstacelen ruznameye alınmasını ve ücretlerin taksit zamanları takarrubeylediğinden müstacelen müzakere buyurulmasını arz ve teklif eylerim.*⁴⁵⁶

Saffet Kemalettin Bey'in bu önergesinin, ruznameye alınması ve müzakeresine başlanması kabul edilmiştir.⁴⁵⁷ Yapılan müzakerenin ardından takrir kabul edilmiş, Muvazene-i Maliye Encümenine havale edilmiştir.⁴⁵⁸

30 Ekim 1923 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Saffet Kemalettin Bey ve arkadaşlarının; "*Affi umumi ilânına dair teklif-i kamuniyenin derhal müzakeresi*" hakkında önergesi, Adliye Encümenine havale edilmiştir. Genel Af için verilen kanunun acilen müzakere edilmesi önergesinin ardından,⁴⁵⁹ Saffet Kemalettin Bey ve arkadaşları şu teklifi vermişlerdir:

Riyaseti Celileye

Velâdet-i seniye-i nebeviyye müsadiף şehri hâl-i kamer-î eyyamı mübarekesinde vatan ve milletin saadet-i ebediyesini temin ve tebşir eyliyen zaferi azîmih tecelliyatı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin hâkimiyeti milliyeye tesbit edilen Teşkilât-ı Esasiye Kamununda Türkiye Devleti Cumhuriyeti unvanı mübeccelenin tasrihine dair mukarrerat-ı tarihiyemizin sahifelerini bihakkin şereflendirecek tesadüfat-ı hasenedendir. Pek mukaddes ve mübeccel böyle mesut günlerde tezahürat ve meserrat-ı milliye şerefine Heyet-i Celilede müzakeratı sebk eyliyen ve tevhidedilmek üzere Adliye Encümeninde bulunan affi umumiye müteâllik levaihi-yi kamuniyenin

⁴⁵⁴TBMM Z.C., D: II, C.II, s.39.

⁴⁵⁵TBMM Z.C., D: II, C.II, s.72.

⁴⁵⁶TBMM Z.C., D: II, C.III, s.81.

⁴⁵⁷TBMM Z.C., D: II, C.III, s.82.

⁴⁵⁸TBMM Z.C., D: II, C.III, s.83.

⁴⁵⁹TBMM Z.C., D: II, C.III, s.105.

*bugün encümende ikmâli ile Heyet-i Celileye takdimini ve müstacelen müzakeresini arz ve teklif ederiz.*⁴⁶⁰

Bu teklif, Müstacelen Encümenine gönderilmiştir.⁴⁶¹

11 Aralık 1923 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Saffet Kemalettin Bey; "*Kuva-yı Milliye hakkında ittihaz edilen mukarrerat ahkâmının Urfa halkına da teşmili*" hakkında önerge vermiştir. Kuvâ-yı Milliyehakkında alınan kararların ve kanunların Urfa halkı içinde geçerli olmasına dair bu önerge, Dahiliye Encümenine havale edilmiştir.⁴⁶²

5 Aralık 1923 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda, "*Urfa Mebusu Saffet Efendi ile rüfekasının affı umumiye mütaallik lâyhaların müstacelen müzakeresi hakkında takriri (4/112) ve Adliye Encümeni mazbatası*" ruznameye alınmıştır.⁴⁶³ 10 Aralık 1923 tarihinde gerçekleşen ikinci oturumda, "Genel Af" hakkındaki kanununun müzakerelerine başlanmıştır.⁴⁶⁴ Aynı oturumda, hükümetin teklifi ve Adliye Encümeninin tadili okunmuştur. Hükümetin teklifi şu şekildedir:

Madde 1. — Kanun-u Cezanın 162. maddesiyle zeyline tevfi kan mahkûm edilen erbab-ı şekavetle fil-i şeni maddesinden mahkûm bulunanlar müstesna olmak üzere, hükümleri kesbi katiyet etmiş olan mahkûmînin müddet-i cezaiyelerinin sülûsan-ı ikmal etmiş bulunanların bakiye-i müddeti cezaiyeleri affedilmiştir.

Madde 2. — Suret-i kafilede müebbet kürek ve kalebentlik ve nefye mahkûm bulunanların cezaları onbeş sene kürek ve kalebentlik ve nefye tahvil edilmiştir.

Madde 3. — İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

Madde 4. — İşbu kanunun icrasına Adliye Vekili memurdur.

Adliye Encümeninin düzeltilmesi şu şekildedir.⁴⁶⁵

Madde 1. — Aynen.

Madde-2. — Aynen.

Madde 3. — Altmış yaşını ikmal etmiş olan mahkûmînin birinci maddedeki istisnalar muteber olmak üzere bakiye-i müddet-i cezaiyeleri, sülûsanı müddet-i cezaiyelerini ikmal etmiş olsun olmasın affolunmuştur.

Madde 4. — İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

*Madde 5. — İşbu kanunun icrasına Adliye Vekili memurdur.*⁴⁶⁶

⁴⁶⁰TBMM Z. C., D: II, C. III, s. 106.

⁴⁶¹TBMM Z. C., D: II, C. III, s. 106.

⁴⁶²TBMM Z. C., D: II, C. III, s. 214.

⁴⁶³TBMM Z. C., D: II, C. 4, s. 46.

⁴⁶⁴TBMM Z. C., D: II, C. 4, s. 148.

⁴⁶⁵TBMM Z. C., D: II, C. 4, s. 149.

⁴⁶⁶TBMM Z. C., D: II, C. 4 s. 149.

10, 15, 17, 19, 22, 26 Aralık 1923 tarihlerinde gerçekleşen oturumlarda müzakere edilen Genel Af Kanunu'nun maddeleri kabul edilmiştir.⁴⁶⁷

1 Ocak 1924 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda, Saffet Kemalettin Bey'in; "*Kuva-yı Milliye mensubîni hakkında ittihaz edilen mukarreratın Urfa halkına da teşmiline dair*" verdiği önerge ile ilgili Adliye Encümeninin mazbatası okunmuştur. Mazbata şöyledir:

Riyaseti Celileye

5.1.1340

*Kuva-yı Milliye mensubîni hakkında ittihaz edilen mukarreratın Urfa halkına da teşmiline dair Dahiliye Encümeninden mahavvel, Urfa Mebusu Şeyh Saffet Efendi'nin takriri encümenimizce ledettezekkür; ahiren Kuva-yı Milliye efrat ve mensubîni hakkında Meclisi Âlice kabul buyurulan 372 numara ve 19 Teşrinisani 1339 tarihli Kanunun bilûmum Kuva-yı Milliye mensubînine şâmil olduğu nazarı dikkate alınarak bu hususta tâyini muameleye mahal olmadığıнын Heyet-i Umumiyyeye arzına karar verildi.*⁴⁶⁸

Adliye Encümeni mazbatasına yapılan oylama sonucunda kabul edilmiştir.⁴⁶⁹

3 Mart 1924 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Saffet Kemalettin Bey; "*Şubelerce Nizamname-i Dahilî Encümenine intihap edilecek azanın bir müddet daimi surette Nizamname-i Dahilî tadilât ve tanzimatiyle iştigal edebilecek zevattanintihabı*" hakkında önerge vermiştir. İç tüzük komisyonuna seçilecek kişiler hakkındaki önerge şu şekildedir:⁴⁷⁰

Riyaseti Celileye

İdare-i Cumhuriyetin Teşkilâtı Esasiesini mübeyyin kanunu Esasiyeye göre nizamname-i dahil-i fusul-ü mütenevviyasının mükemmelen ve müceddeden tanzim-i lüzum-u katiyesine binaen sene-i cedide-i hâliye iptidasından intihabedecek encümen azasının bir müddet daimi surette Nizamname-i Dahilî tadilât ve tanzimatiyle iştigal edebilecek zevattan şubelerce intihabedilirken bilhassa hususat-ı mezkûreye itina buyurmaları lüzumu zarurisini Heyet-i Umumiyyeye arz eylerim.

⁴⁶⁷TBMM Z.C., D: II, C.4, s.473.

⁴⁶⁸TBMM Z.C., D: II, C.4, s.702.

⁴⁶⁹TBMM Z.C., D: II, C.4, s.702.

⁴⁷⁰TBMM Z.C., D: II, C.7, s.20.

Bu takrire, Reis Bey; "*Efendim şubelerce bugün Nizamname-i Dahili Encümenine yapılan intihabatta bu husus nazarı dikkate alınmış ve ona göre intihabedilmiştir*" cevabını vermiştir.⁴⁷¹

18 Nisan 1925 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Saffet Kemalettin Bey; "*Urfa'da Ticaret Vekâletince bir demirhane tesisi temenniyatına dair*", "*Urfa Vilâyeti dahilinde cereyan etmekte olan Fırat nehrinden irva ve iska ameliyesi icra edilmesi temenniyatına dair temenni*" ve "*Urfa-Birecik yolunun turuk-u umumiye meyanına ithali temenniyatınadair*" önergeler vermiştir. Urfa'da; demirhane kurulması, Fırat Nehri'ndensulama yapılmaya devam edilmesi ve Urfa-Birecik yolunun onarılmasına dair verilen önergeler, Başvekalete havale edilmiştir.⁴⁷²

2 Ocak 1926 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Saffet Kemalettin Bey'in; "*Urfa Vilâyeti merkezine mülhak Karaköprü Köyünün bağ ve bahçe ve arazisinin alım ve satım muamelâtında, kâtib-i adillikce musaddak senedatın, vekâlet-i devriye mahiyetinde telâkkisi temenniyatına dair*" önergesi, Başvekalete havale edilmiştir. Aynı oturumda Saffet Kemalettin Bey; "*Kanunlarda sade türkçe unvanlı ve ihtisas erbabından müntehap bir encümen teşkili*" hakkında önerge vermiştir. Kanunlarda Türkçe isimli ve uzman kişilerden seçilmiş birinin encümen olmasına dair önerge, Nizamname-i Dahili Encümenine verilmiştir.⁴⁷³

31 Mart 1926 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Saffet Kemalettin Bey ve Antalya Mebusu Ahmet Saki Bey; "*Düvel-i ecnebiye parlamentoları azasının tatil zamanlarında Türkiye'yi ziyaretleri ve Büyük Millet Meclisi azasının da Avrupa'da seyahatlerinin teminatındaki*" önergesini verişlerdir. Yabancı ülke parlamento üyelerinin tatilde Türkiye'ye gelmesi, aynı şekilde TBMM üyelerinin de tatillerde yabancı ülke ziyaretlerinde bulunmasına dair bu önerge, Başvekalete havale edilmiştir.⁴⁷⁴

10 Şubat 1927 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Saffet Kemalettin Bey'in; "*Evkafl hakkında tanzim edilecek Tatbikat Kanununun bu sene ki teklif-i kanunisinin iadesine*" dair önergesi, Başvekalete havale edilmiştir.⁴⁷⁵ 13 Nisan 1927 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Saffet Kemalettin Bey'in; "*Eğlence yerlerinden tayyare aidatı alınmasına dair olan teklif-i kanunisinin iadesi*" hakkındaki önergesi okunmuştur. Önerge şu şekildedir:⁴⁷⁶

Riyaseti Celileye

27.12. 1926 tarih ve (3/606) numara ile Kavanin-i Maliye Encümeninde bulunan eğlence yerlerinden tayyare aidatı alınmasına

⁴⁷¹TBMM Z.C., D: II, C.7, s.20.

⁴⁷²TBMM Z.C., D: II, C.18, s.116.

⁴⁷³TBMM Z.C., D: II, C.22, s103.

⁴⁷⁴TBMM Z.C., D: II, C.23, s.410.

⁴⁷⁵TBMM Z.C., D: II, C.29, s.36.

⁴⁷⁶TBMM Z.C., D: II, C.31, s.100-101.

dair tarafı aciziden Heyet-i Celileye takdim kılınmış olan teklifi kanununun iade buyurulmasını temenni eylerim efendim.

12.4.1926

2.4.3. Meclis Konuşmaları

Saffet Kemalettin Bey; 17 Eylül 1923 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda; "Mütareke bidayetinde vatanın müdafası maksadiyle ika edilen ceraiime dair kanun lâyihası ile Maraş sabık Mebusu Hasib Bey'in, vatanın müdafası maksadiyle alınmış olan mukut ve emvale mütaallik dâvaların ademi istimalına dair kanun teklifi münasebetiyle" söz almıştır. Genel Af Kanunu'nun, vatan uğruna savaşanlar için ilan edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca; Adana'da Fransızlara karşı mücadele edenlerin affedildikleri gibi, Maraş, Antep ve Urfa'da mücadele edenlerinde affedilmesini istemiştir. Saffet Kemalettin Bey'in konuşması şu şekildedir;

Efendiler, mevkii müzakerede bulunan bu Affi Umumi Kanunu, Türkiye Büyük Millet Meclisinin idare-i memleket nokta-i nazarından ilân edeceği kanunların mühimlerindenidir. Malûmuâlileridir ki, Hükümet-i Milliye-i hazıramızın tarzı teşekkülü âdeta bir mucize-i İlâhiye ve bir hârika-i kevnîyedir. Tarihi beşeriyette bir misline daha tesadüf edilmez. Biz bu hâdisenin içinde bulunduğumuzdan dolayıdır ki; belki takdir edemeyiz. Fakat tarihi müstakbel bunu mufassalan yazacak, ensal-i âtiyemiz bunu hakkıyla ve etrafiyle takdir edecektir. Hâkimiyet-i Milliye Hükümetinin alâmeti farikası, sabık hükümetlerin hiçbirisine benzemeyişindedir. Bunun ittihaz ettiği alâmeti farika bütün, umum makasidinde daima millî, vatanî ve mukaddes gayeleri bir hedef ittihaz etmesindedir. Osmanlı tarihleri tettebbu edilir; meselâ; bir padişahın sulbünden dünyaya bir çocuğun veyahut böyle bir çocuğun sünnet olması veyahut bir sultanın kocaya varması vesilesiyle birçok affi umumîlerin ilân edildiği görülmür. Bunlar ne aklen ve ne de şer'an, siyâseten, idareten hiçbir kıymeti haiz değildir. Affi umumîlerin kıymeti, ancak millî gayelerin ölçüsüyle takdirolunur, işte Hükümet-i Milliyemiz; sabık hükümetlerin fevkinde olduğundan dolayıdır ki, ilân etmek istediği affi umumînin esbab-ı asliyesi affedilmek istenilen ceraimin, mübarek vatanımızı istihlâsa çalışanlar tarafından ika edilmiş olmasıdır. Fakat bir maddeden ibaret olan kanunun birinci maddesi birtakım kuyut ve şurut ile takyit, ve âdeta maddenin hükmü teşviş edilmiştir, öyle teşviş edilmiştir ki, Vatanın kazandığı şan ve şerefle mütenasip değildir.

Evvelâ vatanın istilâsı gayesiyle ika edilen hâdisat, hiçbir vakit cürüm mahiyetinde değildir. Ve cürüm addolunamaz. Vesaite verilecek hükümler daima makasıda göredir. Meselâ: Cihad-ı mukaddes ilânında bir neferimiz, bir düşman öldürdüğü vakitte gazi, düşman tarafından öldürüldüğü vakit şehid oluyor. Fakat aynı gazi sulh zamanında öldürürse o zaman katil olur. Bunun için istihlâs-ı vatana çalışanların ika ettikleri hâdisata cürüm denilmez. İstihlâs-ı vatan gayesiyle ika edilen cürümler, affedilmek lâzımdır. Şu halde vatanın halâsı ebedîsi namına bir affı umumî ilân edilmek lâzımdır. Şu halde vatanın halâsı ebedîsi namına bir affı umumî ilân edilmek icab ediyor ki, bu da bir şükranı umumîdir; şükranı millîdir. Bu affı umumînin mercii açıkta kalmış oluyor. Bunun en münasibi, zaferi millî nihai ile tetevvüceden Harekât-ı Milliye hangi arazide cereyan etmiş ise, o arazide ika edilmiş olan bilcümle ceraimin affedilmeğidir. Kuva-yı Milliye'nin teşekkülünde öyle buhranlı zamanlar geçmiştir ki, cereyan eylediği arazide âdeta anarşi vaziyetlere bile tesadüf edilmiştir. Bu da bugün affı umumî için bir mazerettir. Bunlardan mâada selefimiz olan Meclisi Âli tarafından; Fransızlarla itilâf edildikten sonra bir affı umumî ilân edilmişti. İşte o affı umumînin sureti budur.

«Fransızlar tarafından işgal edilip 20 Teşrinievvel 1337 tarihli itilâfname mucibince tahliye edilen arazide irtikalbedilmiş olan bilcümle ceraim mürtekipleri hakkında affı umumî ilân edilmiştir.»

Vakia bir affı umumî ilân edildi. Fakat bu affı umumî, yalnız Adana mintkasına münhasıran kaldı. Fransızların işgal ettikleri arazi yalnız Adana değildi. Maraş, Gaziantep, Urfa, sancakları da hep Fransızlar tarafından işgal edilmişti. Fakat Fransızlar gerek Urfa'dan, gerek Maraş'tan ahali tarafından icra edilen ve Türklere has olan harekât-ı hamiyetkârane ile, Harekât-ı Milliye ile cebren ve kahren çıkarıldılar ve araziye tahliye ettiler. Bu affı Umumî Kamumunda, itilâfname mucibince «Fransızlar tarafından tahliye edilmiş» deniliyor. Fransızlar Adana'dan itilâfname mucibince çekildiler. İşte bu kayıt üzerine Maraş gibi, Urfa gibi son derece fedakârlık edenler hariçte kaldılar ve Af Kamumundan istifade edemediler bu affı umumî o zaman mütareke tarihinden itilâf tarihine kadar bilhassa Ermeniler tarafından Müslümanlar hakkında yapılan ve tüyler ürpertecek derecede fecî olan ceraim mürtekiplerine aittir ve Ermenilere yaramıştır. Müslümanlar hariçte kaldı Müslümanlar istifade edemedi. Şimdi Müslümanları da bu vesile ile bu affı umumîden istifade ettirecek ve onların tesirlerini izale edecek bir zamanda ve vaziyette bulunuyoruz. İşte şu esbaba mebni (35) otuzbeş

İmzalı bir tavrile bu kanunun tacili müzakere ve intacı Heyet-i Muhteremeye teklif edildi.

Bu teklifimizde hiyanet-i vataniye ve şekavet cürümlerini istisna ediyoruz. Çünkü hiyanet-i vataniye bizim nazarımızda kabili affolmayan bir cürmü siyasiyedir. Şekavetin de bizi ve vatanımızı ne felâketlere sürüklediği görülüyor. Bunun için bu ikisinden maada harekâtı harbiye nerelerde cereyan eylemiş ise, o arazide alelittlak vâki olan bilcümle ceraimin; şu muzafferiyet-i azîme üzerine bir şükranı milli olarak affedilmesi lüzumunu Heyet-i Muhtereminizden rica ediyor ve buna ait otuzbeş imzalı bir tavrile de Makam-ı Riyasete takdim ediyoruz. Kabulünü tekrar Heyet-i Muhteremeden istirham ederiz.⁴⁷⁷

Saffet Kemalettin Bey; 20 Ekim 1923 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda, "Bedelât-ı nakdiyesi hakkındaki üç kanun lâyihası münasebetiyle" söz almıştır. Yol vergisi hakkında konuşan Saffet Kemalettin Bey; Yol için alınan verginin, yollara harcanmasını belirtmiştir. Saffet Kemalettin Bey'in konuşması şu şekildedir;

Efendim bendeniz de Vehbi Bey arkadaşımızın mütalâasına iştirak ediyorum. Malûmuâlinizdir ki, memleketimiz, umum-i ilim ve irfanımızın ve iktisadiyatımızın inkişafına son derece muhtaçtır. Halbuki ilim ve irfanın umumîleşmesi, iktisadiyatımızın inkişafı, varidatı umumiyemizin tezayüdüne mütevakkıftır. Varidat-ı umumiyenin tezayüdünde bilhassa âmil olacak şey ise yollardır. Bunun ikisi birebirine tevakkuf ediyor. Para olmayınca yollarımız yapılmayacak, yollarımız yapılmayınca iktisadiyatımız inkişaf etmeyecektir. Eğer tarik bedel-i nakdîsi namına senelerden beri alınmış olan paralar doğrudan doğruya muvazaa lehine sarf edilmiş olsaydı hakikaten bugün iktisadiyatımız üzerinde birinci derecede âmil olan yollara karşı olan ihtiyacatımız kalmayacaktı. İşte bu tarik bedel-i nakdîsinin muvazaa lehine sarf olunmayıp da diğer kısımlara sarf olunması yüzünden yolsuz buluyoruz. Halbuki Dahiliye ve Nafia Encümenlerinin mütalâalarında nafia paralarının ve diğer varidatı mahalliye halkın zaruretinden dolayı tamamıyla tahsil edilemediği için bizzarure nafia paralarından diğer kısımlara sarf ediliyor deniliyor ve buna da çare olmak üzere bedeli nakdî varidatından yüzde yirmi beşi tedrisat-ı iptidaiye vergisine verilmesi teklif ediliyor. Halbuki paranın tahsil edilememesi yalnız halkın fakrından dolayı değildir. Biraz da halkın ahvali ruhiyesini nazarı dikkate almak lâzımgelir. Yolları yapılmak üzere halktan alman

⁴⁷⁷TBMM Z.C., D: II, C.II, s.713-714.

paralar başka yerlere sarf edilerek yollarının yapılmaması halkın ruhunda bir yeis bırakıyor. Binaenaleyh halk bu parayı vermemek istiyor. İşte bu paraların tamamıyla tahsil edilememesi halkın yeisinden ileri geliyor. Eğer biz tarik bedeli nakdîsinin yüzde yirmi beşi maarife verilecek, yüzde yetmiş beşi yollara sarf edilecek dersek ve yine tarik bedel-i nakdîsi namına bu para halktan tahsil edilecek olursa mavuzıa lehine sarf edilemeyeceğini daha ziyade hissedecekleri için halka yine bir yeis gelecektir ve paralar tahsil edilemeyecektir ve bu hal böyle gidecektir. Bunun en iyi çaresi mademki tedrisat-ı iptidaiye için tarik bedel-i nakdîsinden para almak icabediyor, bir hisse tefrik edilmek icabediyor; doğrudan doğruya tarik bedeli nakdîsinden tenzilât icra edilsin. Yüzde yirmi beş nibeinde Tedrisat Vergisine tahvil edilsin. Yani para her hangi mahalle sarf edilecekse doğrudan doğruya o nam için alınsın. Eğer böyle başka nam ile alınır da başka bir mahalle sarf edilirse halkın ye'si zail olmaz ve bu keşmekeş de böyle devam eder.⁴⁷⁸

29 Ekim 1923 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Saffet Kemalettin Bey; "Mâzulî ve mütekaidin evlâtlarının mektep denetleri hakkında bir karar ittihazına dair takrir münasebetiyle" verdiği önergeyi izah etmek için söz almıştır. Emeklilerin ve işten ayrılanların yatılı okullarda okuyan çocuklarının, okul ücretleri hakkında verdiği önergenin, görüşülmeye başlanmasını istemiştir. Saffet Kemalettin Bey'in konuşması şu şekildedir;

Maarif Vekâletinden bunun evvelki gibi bilûmum mâzulîn ve mütekaidine teşmili ile bir karar verilmesi hakkında bir ay evvel bir takrir vermiştim. Bir ayı mütecavizdir ruznameye dâhil olduğu halde müzakere edilmedi. Müstacelen müzakeresini teklif ediyorum. Zannedersem izahata hacet yoktur, sarihtir. 1335 senesinden beri leylî mekteplerde bulunan memurîn, mâzulîn ve mütekaidin çocukları ücretlerinden yüzde beş tenzilât yapıyordu. Bu sene-i dersiye iptidasında yalnız bilfiil memuriyette bulunanlara hasredilerek arz ettiğim tenzilât icra edilmiş. Binaenaleyh bu takririmi Heyeti Celileye arz ettim.⁴⁷⁹

Saffet Kemalettin Bey; 29 Ekim 1923 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda, "Teşkilât-ı Esasiye Kanununun bâzı mevaddının tavzihan tadiline dair kanun münasebetiyle" söz almıştır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun maddelerinin düzeltilmesi üzerine konuşmuştur. Devletin dini islam'dır maddesinin diğer maddeler ile uyumsuzluğunun kalmadığını belirtmiştir. Saffet Kemalettin Bey'in konuşması şu şekildedir;

⁴⁷⁸TBMM. Z.C., D: II, C.II, s.811-812.

⁴⁷⁹TBMM Z.C., D: II, C.III, s.81-82.

Efendiler! Fiilen ve hakikaten mevcudolduğu halde, Teşkilât-ı Esasiye Kanununda umutulmuş bir maddenin, sarahaten Kanun-i Esasi Encümeni tarafından teklif ve ilâve edildiğinden dolayı huzuru âlinizde Kanun-i Esasi Encümenine arzı şükran eylerim. İkinci maddede Türkiye Devletinin dini, Dini İslamdır deniyor, bu hakikat zaten mevcuttur. Diğer maddeleri tetkik edilirse hepsi de Dini İslâmın esasatı üzerine kurulmuş birtakım esaslardır. Bu 93 Kanun-u Esaside de sarahaten zikredilmişti. Fakat 93 Kanun-u Esasisinde diğer birkaç maddeler vardı ki, Dini İslâmın esasatına muhalif idi, ferdî saltanatı, takviye edecek birtakım hukuklar ilâve edilmişti. Onun mevad-ı sairesi dini islâm esasatına muhalif olduğu halde Devletin dini, dîni İslâmdır, deniyordu. Halbuki Teşkilât-ı Esasîyemiz tamamiyle dîni İslâmın esasatına muvafık olduğu halde her nasılsa Teşkilât-ı Esasiye Kanununun yapıldığı sırada yalnız zafer, yalnız düşmanı denize dökmek emeliyle selefiniz Meclis-i Âlinin efkârı meşgul idi ve bu sebepten bu cihet umutulmuş idi. Yoksa diğer maddeleri tetkik edilince hepsinin dîni İslama tamamen muvafık olduğu görülür. Biz bugün Teşkilât-ı Esasîyemizde Cumhuriyeti tasrih etmekle tamamiyle Hulefayı Raşidîn Efendilerimizin devrine rücu etmiş bulunuyoruz. Çünkü o zamanlar teşekkül eden Devlet-i İslâmiye (Cumhuriyeti uhuvviye) idi ondan dolayı teşekküratımı tekrar ediyorum.⁴⁸⁰

Saffet Kemalettin Bey; 13 Şubat 1924 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda, "*Müdafaâ-i memleket uğruna ika edilmiş olan efal ve harekâtın, cürüm addolunamayacağı hakkındaki kanunun birinci maddesinin, tefsirine dair Başvekâlet tezkeresi münasebetiyle*" söz almıştır. Milli Mücadele'de düşmana karşı verilen mücadelelerin suç sayılmaması gerektiğine dair kanun teklifinin ilk maddesi üzerine konuşmuştur. Affın uygulanacağı zaman diliminde, Lozan Antlaşması'nın esas alınmasına karşı çıkmıştır. Urfa, Maraş, Antep gibi şehirlerin, mücadelelerini daha önce tamamladığını belirtmiştir. Saffet Kemalettin Bey'in konuşması şu şekildedir;

Heyet-i Aliyenizin malûmuâlileridir ki, herhangi bir madde-i kamuniyenin tefsiri ibaresinin istihdaf edildiği mânây-ı maksudu daha sarîh daha açık kelâmat ile ifade etmek, yahut ibaresi muhtelif mânalara delâlet edebilecek derecede mücmel ve müphem ise bunları araştırıp tâyin etmektir. Licelittefsir Heyet-i Aliyenize takdim edilen bu kanunun birinci maddesinin, birinci şıkka göre, sarahate istihdaf eylediği mânây-ı maksudu herkesin anlayabileceği kelimelerle şerh, ve tefsir etmek mümkündür. Fakat muhtelif mânalarda delâleti itibariyle diğer usul-ü tatbikan tefsir etmek imkânı yoktur. Çünkü mana-yı maksud-u delâleti gayet sarîhtir. Müphem ve mücmel değildir. Adliye

⁴⁸⁰TBMM Z.C., D: II, C.III, s.96-97.

Encümmenin vâkıfane surette tanzim ettiği mazbata mucibince imâli zaruridir, yakın bir zamanda Heyet-i Aliyenize müzakeresi cereyan etmişti, ilk defa Heyet-i Aliyenize takdim edildiği zaman müdafaa-i memleket uğrunda ika edilen efal ve harekât denmişti. Halbuki bu cümle kabul edilmiş olsaydı, Kuva-yı Milliye mensubından olup da müdafaa-i memleket maksadının gayrında âdi, şahsi bir cürüm işliyenler, hariçte kalması icabederdi. Onun için Heyet-i Aliyeniz bunu kabul etmedi. Buradaki ibhamı, icmali izale etti. O vakit müdafaa-i memleket uğrunda teşekkül eden heyetler tarafından ika edilen efal ve harekât denildi. İşte bundan anlaşılıyor ki bu maddenin istihdaf ettiği gaye gayet sarihtir, gayet vâzıhtır. Tefsire bile ihtiyacı yoktur. Bu birinci maddeyi dördüncü madde ile karşılaştırıp da sarahatin tahammül etmeyeceği bir tefsire girişmenin imkânı da yoktur. Çünkü; birinci madde dikkat buyurulursa bir mükâfatı milliyedir. Dördüncü madde bir kefare-i zünup mahiyetindedir. Bunların en bariz misalleri mazbatada denildiği üzere Urfa, Maraş ve Gazianteb harekât-ı milliyesidir. Kuva-yı muntazama-i askeriyemiz Afyon, Eskişehir, Bursa ve İzmir gibi vilâyetlerimizin düşmanları mülevves vücutlarından tathir etmezden evvel, hattâ kuva-yı muntazama-i askeriyemiz teşekkül etmezden mukaddem Urfa, Gazianteb ve Maraş halkı ebediyen mensub oldukları Türk Milletine medarı iftihar olacak heyecanengiz bir halet-i ruhuyele kıyam ederek memleketlerini istilâeden düşmanlarını tart ve imha eylemişlerdir. İşte vatan-ı istihlâs ettikten sonra hizmetleri bitmişti. Zaten Harekât-ı Milliyeden maksat, gaye ecza-yı vatan-ı düşmanların istilâsından istihlâsetmekti. Bu vazife ifa edilince Harekât-ı Milliyenin hizmeti de hitam bulmuş demektir. Bunun en büyük delili ise buradaki yani birinci maddedeki efal ve harekâtın cürüm addedilemeyeceği Lozan Sulhumun tarihi tastikme kadar temdididir. Halbuki malûmuâlileridir ki Harekât-ı Milliye Lozan Sulhumun tarihi tastikından birçok zaman evvel hitama ermişti. Mücerret hitama ermekle hitama erdikten sonra hasbel beşeriye muayyen tarihler arasında bir cürüm vâki olmuş ise de bunu istisna etmek doğru olamaz. Bu arz ettiğim gibi birinci madde ile verilmiş bir mükâfat-ı milliyedir. Dördüncü madde ise kablel iltihak ika edilmiş olan bir cürüm Kuva-yı Milliye iltihak ettikten sonra takibatı kamuniyeden hariç tutulur. Bu ise bir kefare-i zünup mahiyetindedir. Hükümleri başka başkadır. Bunlar hükümlerine göre ayrıca tehir edilmiştir. Bunları karşılaştırıp da ikisinin arasından bu sarahatleri tahammülünü tefrik ederek tefsir etmek de doğru olamaz. Bu suretle bu mikyası sarihi kabul etmek, dinimiz Dinî İslâmın ulüvvü kadar ve kudsiyeti ve milletimiz Türk Milletinin asalet ve necabeti iktizasındandır. Malûmuâlileridir ki Ümmet-i İslâmiyenin en

*birincileri ashabıgüzîn hazaratıdır. Ashabıgüzîn arasında enbirinci tabakayı teşkilleden ehli bedirdir. Ehli Bedir, Bedir gazasında sebat ve kahramanlıklarıyla islâmiyetin payidar olmasına sebep olmuşlarsa Kuva-yi Milliye'nin harekâtı Milliyesi sayesinde muazzez vatanımız istihlâs ve milletimiz istikbaline nail bahtiyar olmuştur. (Bravo sesleri) Binaen alâhazihî işbu sarahatlere karşı Adliye Encümenimizin gayet vâkıfane bir surette tanzim eylediği mazbatayı Heyet-i Aliyenin kabul etmesini istirham eylerim.*⁴⁸¹

Saffet Kemalettin Bey'in (Devamla); "*Malûmuâlmiz, «bu kanunun hükmü Lozan Sulhunun tarihi tastikına kadar» diye madde sarihtir. Muahedenin Mecliste tastiki tarihine kadar efal-i cürüm addetmiyoruz. Harekât-ı Milliye Lozan Sulhünün Mecliste tasdik-i tarihine kadar devam etmiş midir? Buna cevap veriniz*" sorusuna, Adliye Vekili Seyit Bey; "*Devam etmiştir. Fakat mesele orada değil, Nisbeti kat'olunanlar, inkıtaa uğrayanlar hakkında tefsir lâzımdır. Bunu Meclisten soruyorum*" yanıtını vermiştir.⁴⁸²

19 Şubat 1924 tarihinde gerçekleşen ikinci oturumda Saffet Kemalettin Bey, "*Belediye Vergi ve resimleri hakkındaki kanun layihası münasebetiyle*" söz almıştır. Cami, mescit, dergah gibi ibadethanelerden vergi alınmamasına dair kanun teklifi maddelerinde düzeltme yapılmasını istemiştir. Saffet Kemalettin Bey'in konuşması şu şekildedir;

*Efendim; bendenizin mâruzâtım bu maddeye bu kelimenin ilâvesini tekliften ibarettir. Burada «Emakin-i emireye ve vakfiye bu resme tabidir» deniliyor, bu pek doğrudur. Gerek Emakin-i Emireye gerek Emakin-i Vakfiye bu resmi vermelidirler. Fakat bu tâbirde bilâhare tefsiri icabettirecek bir ipham var. Emakin ve Vakfiye deyince: Emakin Vakfiyede evami, mescit, medaris, tekâya da dâhildir. İrat getiren akarata vakfiyeden bunu almak doğrudur. Vermelidirler. Fakat bir camii şerif yahut bir mescit, bir dergâh ki, bunlar insanların Allah'a karşı ibadethaneleridir. Bunlardan alınmamak lâzımdır.*⁴⁸³

Karesi Vekili Vehbi Bey'in sözleri üzerine, Saffet Kemalettin Bey; "*Belediyelerin Teamülen aldıkları rüsüm ne gibi şeylerdir!*" sözleri ile karşılık vermiştir. Ardından Karesi Vekili Vehbi Bey; "*Arz ettim efendim. Onu zatiâlinize soracağım. Eski kanun aynen alınmıştır. Vaktiyle bu maddeyi beraber tanzim ettik*" demiştir. Saffet Kemalettin Bey ise; "*Eski ve yeni teamülât ne gibi şeylerdir?*" diye sormuştur. Bu soruya Karesi Vekili Vehbi Bey; "*Onu zatiâlinize sordum bendeniz size misal getiremeyeceğim. Hepimiz vilâyattan geliyoruz. Bizim memleketimizde bildiğim*

⁴⁸¹TBMM Z.C., D: II, C.5, s.808,809-816.

⁴⁸²TBMM Z.C., D: II, C.5, s.816.

⁴⁸³TBMM Z.C., D: II, C.6, s.140.

teamülât yoktur. Olan yerler varsa burada şekline göre mütalâa dermeyan etsinler dedim. Eğer Urfa'da yok ise alınmaz. Olan yerlerde alınır ve böyle yerlerde de bu gayrikabil tahammüldür, reddedilsin demek icabeder. Örf memlekete göre ölür zannederim. Bu beledî meseledir" cevabını vermiştir.⁴⁸⁴

Saffet Kemalettin Bey; 28 Ocak 1924 tarihinde gerçekleşen ikinci oturumda, "1924 (1340) senesi Mart ayına mahsus muvakkat bütçe hakkındaki layiha-i kamuniye münasebetiyle" söz almıştır. 1924 Bütçesi Kanunu'nun henüz yapılmadığı için, kanun maddesinde yer alan yapılan ifadesinin değişmesini istemiştir. Saffet Kemalettin Bey'in konuşması şu şekildedir;

*Efendim, bir kelime teklif edeceğim. Bizim bu bir aylık bütçeye alelacele karar vermekten maksadımız henüz 1340 bütçesinin çıkmamasından ve Muvazene-i Umumiye Kanununun yapılmamasındandır. Burada (yapılan) diyor. Halbuki daha yapılmamıştır. (Yapılacak) denirse ibham kalmaz. 1340 senesi Muvazene-i Umumiyesinde yapılacak tenkihat denilirse doğrudur. Yoksa yapılan demek doğru olmaz.*⁴⁸⁵

Devamında Antep Mebusu Ali Cenani Bey; "Encümence yapılan?" sorusuna, Saffet Kemalettin Bey; "Henüz Meclisçe yapılmamıştır. Yapılacak demeli" cevabını vermiştir.⁴⁸⁶

Saffet Kemalettin Bey; 3 Mart 1924 tarihinde gerçekleşen üçüncü oturumda, "Hilâfetin ilgasına ve Hanedan-ı Osmaninin Türkiye haricine çıkarılmasına dair 53 refikiyle birlikte vâki teklif-i kanunileri münasebetiyle" söz almıştır. Cumhuriyet rejiminde halifelik makamının yeri olmadığını, halifeliğin kaldırılmasına dair verdiği kanun teklifinin kabulünü istemiştir. Saffet Kemalettin Bey'in konuşması şu şekildedir;

İdare-i Cumhuriyet vazai-i asliyesinden biri ve en birincisi ahkâm Celile-i İslâmiyenin muhafazasıdır. Hulefa-i Raşidin Efendilerimizden sonra bu levri Cumhuriyete kadar islâmiyet nâmına leveran eden hilâfet meselesi hiçbir zaman ne tetkik edilmiş ne de mâkul ve mantıki bir hükmü sahiha iktiran etmiştir. Cumhuriyetin Türkiye halkında ispat eylediği rüşt ve kiyaset ve bize temin eylediği hürriyet ve adalet sayesinde hilâfet meselesinin mahiyetini artık bütün âlemiislâma karşı tahlil ve ilân edecek vaziyette bulunuyoruz. Din-i mümin-i islâmın her, veçhile ulviyyet ve nezahetini muhafaza etmek için hilâfetin mahiyetini tahlil ve ilân etmekte bir gün bile taahhur etmek caiz değildir. Öteden beri herhangi bir sülâlenin, bir şahsın makamı hükümdariye irsen musallat olabilmesiyle halife unvanını

⁴⁸⁴TBMM Z.C., D: II, C.6, s.143.

⁴⁸⁵TBMM Z.C., D: II, C.6, s.479.

⁴⁸⁶TBMM Z.C., D: II, C.6, s.479.

ihraz etmesi Din-i İslâmın muktaziyatından imiş gibi bundan evvel efkârı âmmede bir terakki vardı. Fakat hilâfetin ne demek olduğunu hakkiyle bilen hurafa-yı ümmet Din-i İslâmın hakayık-ı âliyesiyle halkın seviyesini mütaakıp bulamadıklarından zevahirin muhafazasıyla idare-i maslahat siyasetini takibetmişlerdi. Bugün mülkün her tarafında canı gönülden hüsn-ü telâkkiye iktiran eden Cumhuriyet, halk seviyesinin en âli derecelerde olduğunu ispat eylemiştir. İşte bu sayededir ki bugün bu meselenin hali ile işigal ediyoruz.

Efendiler Hazreti Davut Aleyhisselâm gibi Mürselin-i Kiram Hazeratından idare-i umur-u âmmeye memur olanlar Haktaalâ Hazretlerinin emreylediği adli ihsan ile her veçhile âmil olduklarından, Kurânı Kerim bu zevat-ı kirama halife unvanı mübeccilini ıtlak buyurmuştur. Adalet sıfatı ilâhiyededir. Bu sıfatı celileye mazhariyet yer yüzünde Cenab-ı Hakka hilâfet manasınadır. Haktaalâ Hazretleri Davut Aleyhisselâma hitaben (İnnâ cealnake fıldı halifetün) buyuruyor. Bunu mütaakıp (Fahkemü Beynannase bilhakki) diyor. Şu halde hilâfetin mâna-yı hakikisi yer yüzünde hak ve adil üzere beynennas icra-yı Hükümet olduğu anlaşılıyor. Rusul-i Kiram Hazeratı her türlü sagayir ve kebayirden masum ve her bir hareketlerinde âdil olduklarından yer yüzünde Allah'ın birer halifeleri idiler. Hatemünnebiyyin Peygamberimiz Efendimiz Hazretleri dahi Cenab-ı Hakkın en muazzam bir halifesidir. Peygamberimiz Efendimiz Hazretlerinden sonra cihanı yarı güzin hazeratına da bu unvanı celil verilmiş idi. Çünkü birer birer efdalinnaz bu dört zat-ümbeccel, eser-i celil-i nebeviye tamamıyla iktifa ve idare-i âmmede asrı saadette olduğu gibi âdil ve ihsanı bihakkin muhafaza buyurmuşlardı. Bir mucize-i nebeviye olarak «hilâfet yani âdil ve hak ile kaim bir Hükümet benden otuz seneye kadardır» buyurulmuştu. İmam Ali Efendimizin müddeti hilâfetleriyle otuz sene tamam olunca zulüm ve adaveti ile Emeviye Hükümeti zuhur etmiş ve hak ve adlin esasatı sarsılmaya başlamıştır. Bu hadisi şerif ile sabit oluyor ki dini islâm nazarından hilâfet hak ve âdil üzere icra-yı Hükümettir. Böyle bir Hükümet Peygamberimiz Efendimizden sonra ancak «30» sene devam edebilmiştir. Halbuki hanedan-ı risaleti Kerbelâ çöllerinde hak-i helake sern-i yezid ve Kurân-ı Kerimi mazallah yerlere çarpan İkinci Velid gibi hazleye halife deniliyordu. O zamanlar halkın seviyesi bu fecaatlere tahammül edebilirdi. Böyle bir lâfız-ı bimânanın Din-i İslama büyük iftira olduğu düşünüleliyordu. Bunlar sarahaten gösteriyor ki herhangi bir Hükümet-i İslâmiye âdil ve hak üzere umur-u âmme-yi idare ederse o Hükümet yer yüzünde Allahın halifesidir.

*Adil ve haktan inhiraf eden hükümetler o mübeccel sıfattan pek uzaktır. Mürur-u asar ile hadizat-ı künyede beşeriyetin bittecrübe bulunduğu bir hakikat vardır ki Rusul-i Kiram Hazeratından sonra adil ve hak üzere kaim bir Hükümetin ancak idare-i cumhuriyede bulunabilmesidir. Zaten Hulefa-yı Reşidin devirlerinde cumhur ashab-ı efkâr-ı umumiyesi hâkim idi. Binaenaleyh mademki bugün hak ve adil üzere icra-yı Hükümet ancak cumhuriyetle kaimdir ve idare-i hazıranız da hamdolsun bir idare-i cumhuriyedir. Hilâfetin mahiyeti aklen ve mantıkan Büyük Millet Meclisinin şahsı mânevisinde tamamiyle tecelli etmiş oluyor. Şu halde Din-i İslâmın kasdeylemiş olduğu hilâfetin hakikati bu Meclisi Muazzamın şahsı mânevisinde tecelli etmekte iken hilâfet sıfatı mübeccelesini Büyük Millet Meclisi haricinde hakaik-i islâmiye hilâfına bir lâfzı bimânadır ki sinne düşürmek Cumhuriyetle asla tevafuk etmiyecek bir haleti garibedir. Artık böyle bir garebete karşı her ne yapılmak lazımsa hilâfetin mâna-yı asliyesini haiz bulunan Heyet-i Celilenize aittir. Lâyiha-i kanuniyedeki birinci madde tamamiyle mâruzâtı âcizanemin bir neticesidir. Binaenaleyh kabulünü istirham ederim.*⁴⁸⁷

21 Şubat 1925 tarihinde gerçekleşen ikinci oturumda, "1925 (1341) senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu " münasebetiyle Eskişehir Mebusu Abdulkadir Azmi Bey⁴⁸⁸ ve Denizli Mebusu Mahzar Müfit Bey⁴⁸⁹ söz almıştır. Kuran'ın Türkçeye çevrilmesi üzerine yaptıkları konuşmaların ardından Saffet Kemalettin Bey söz almıştır. Kuran'ın Türkçeye çevrilmesi ve hutbelerin Türkçe okunmasının daha yararlı olacağını belirtmiştir. Saffet Kemalettin Bey'in konuşması şu şekildedir;

Efendim! Bendenizden evvel söz söyleyen rüfekay-ı kiram pek güzel söylediler. Bendenizce söylenecek, bir şey kalmamıştır. Yalnız iki noktaya işaret etmek isterim: Kur'an-ı Kerimin Türkçeye tercüme edilmesi ve hutbelerin Türkçe okunmasıdır. Kur'an-ı Kerimin Türkçeye tercüme edilmesi elzem ve ehem bir meseledir. Fakat bu da Abdullah Azmi Efendi arkadaşımızın dedikleri gibi, erbabı ihtisas tarafından yapılmalıdır ki, bunu her hangi bir müslüman okuduğu zaman itminanı kalb ile okusun. Yoksa Böyle münferiden yazılan ve kalbe itminan vermeyen, itimat edilmeyen tercümelerin okunması caiz değildir. İkincisi hutbelerin Türkçe okunmasıdır. Türkçe okunması hakikaten elzem ve ehemdir. Çünkü hutbe; cemaate karşı, ifası lâzım gelen bir takım evamiri ve terk edilmesi icapeden bir takım nevahiyi tebliğ etmekten ibarettir. Hatip, Arapça söyler ve cemaat Türk olursa anlamaz, şu halde bu, abes olur. Halbuki hutbenin keyfiyet-i esasiyesi,

⁴⁸⁷TBMM Z.C., D: II, C.7, s.34-35.

⁴⁸⁸TBMM Z.C., D: II, C.14, s. 210-213.

⁴⁸⁹TBMM Z.C., D: II, C.14, s. 216

cemaate tefhim etmek, telkin etmektir. Yalnız şu fark vardır ki, Diyanet İşleri Riyaseti bilûmum camilerde hutbelerin Türkçe okunması hakkında karar verir ve emir tamim ederse, bugün mevcut hatiplerimizi Türkçe hutbe okuyacak adamlara tebdil etmek kabil değildir. Camiler ve hatipler esasen muayyendir. Bazı hatipler vardır ki Türkçe hutbe okumasına imkân yoktur. Arapça okunan hutbelerin mecmuaları vardır. Bazıları Arapçayı da okuyamazlar. Ancak mecmualardan Arapça okuyorlar. Türkçeyi de böyle yapmalıyız. Abdullah Azmi Efendinin; buyurduğu gibi heyet-i ilmiye tahsisatı, Heyet-i Âliyenizce kabul buyurulur ve Diyanet İşlerinde bir heyet-i ilmiye teşekkül ederse, bu heyet-i ilmiye camilerde okunacak hutbelerin Türkçe bir mecmuasını tanzim eder ve etmelidir. Her hatip minbere çıktığı vakit o zamana ait münasip her ne ise ona göre mecmuayı açar ve onu bulur, Türkçe okur ve cemaate tebliğ eder. Yoksa bunları hatiplerin reyine bırakacak olursak - bunların içinde Türkçe hutbe okuyacak adamlarda bulunamaz - telkin edecekleri mesaili tayin edemezler. Binaenaleyh bir intizam dairesinde hutbelerin Türkçe okunması için her halde bir Heyet-i İlmiyenin teşkili ve sonra o heyet-i ilmiye tarafından Türkçe hutbelerin tanzimi icabeder. Maruzatım bundan ibarettir.⁴⁹⁰

4 Mart 1925 tarihinde gerçekleşen ikinci oturumda, "Harekât-ı Askeriye muntıkasında ve Ankara'da birer İstiklâl Mahkemesi teşkili hakkında Başvekâletten mevruz tezkere münasebetiyle" Saffet Kemalettin Bey söz almıştır. Dersim Vekili Feridun Bey'in verdiği önergeye imza atanların, mecliste bulunmasını isteyen Saffet Kemalettin Bey ve Feridun Fikri Bey 'in karşılıklı konuşma gerçekleşmiştir:

Saffet Kemalettin Bey — Efendim! Bu gayet sarih bir şüphedir. Bu mesele müzakere edilmezden evvel bir takrirden imzalan bulunan zevat gitmişlerdir. Burada mevcut değildir. Bendeniz. Feridun Fikri Beyden soruyorum: Onbeş imzalı bir takrir verilirse ve hepsi mevcut olduğu halde birisi «Ben rücu ettim» derse, o takririn artık hükmü kalır mı?⁴⁹¹ diyerek aralarındaki karşılıklı konuşmayı sürdürmüşlerdir.

Saffet Kemalettin Bey; 20 Mart 1925 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda, "Kocaeli Mebusu Saffet ve Konya Mebusu Refik Beylerin, Meclisin tatili hakkında takrirleri münasebetiyle" söz almıştır. Meclisin tatiline yine meclisin karar vermesi gerektiğini belirtmiştir. Saffet Kemalettin Bey'in konuşması şu şekildedir;

⁴⁹⁰TBMM Z.C., D: II, C.14, s. 217.

⁴⁹¹TBMM Z.C., D: II, C.15, s.153.

Efendim! Hakkı Tarık Bey arkadaşımız böyle bir karara lüzum yoktur dediler. Halbuki Meclis Teşkilât-ı Esasiye Kanunu mucibince tatil edebilir deniyor. Meclis ne yaparsa, Meclis şunu yapar, bunu yapar gibi Meclise ne kadar salâhiyet verilmiş ise, o mutlaka Meclisin kararı ile olur. Mademki bu salâhiyeti vardır, altı aydan ziyade içtima edemez ve bugün arkadaşlarımızdan bir iki zat bu kanunun, bu maddesine istinaden tatil takriri veriyorlar. O halde tatile mutlaka Meclisin karar vermesi lâzımdır⁴⁹²

Saffet Kemalettin Bey; 21 Nisan 1925 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda, "*Darülfünun Emanetinin 1925 (1341) senesi bütçesi hakkında kanun layihası münasebetiyle*" söz almıştır. Darülfünun bütçesinin kabulünde, kesin sonuca varmak için sabit bir teklif yapılmasını uygun gördüğünü belirtmiştir. Saffet Kemalettin Bey'in konuşması şu şekildedir;

Efendim! Dün gece celsenin tatiline kadar burada idim. Darülfünun bütçesi müzakeratını dinledim. Her mebusu herhangi bir bütçe hakkında suale, istizaha hakkı vardır. Beyanâtı mütevaliyede bulunmaya salâhiyattardır. Fakat bunun neticesi çıkmaza varacaktır. Vukubulan beyanat müspet bir neticeye varmak üzere olursa mufassal beyanatta bulunulur, vekili mesulü de cevabı verir. Fakat bunun müspet bir neticesi yoktur ve müspet neticeye varmaktan hariç olarak ilerlemektedir. Onun için Darülfünunun Islahı, bütçesinin kabul ve adem-i kabulü hakkında muayyen bir teklifte bulunulmasını, yani sabit bir teklif vukubulmak üzere beyanatta bulunulmasını arz ediyorum ki, müspet bir neticeye varılabilsin.⁴⁹³

Saffet Kemalettin Bey; 30 Aralık 1925 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda, "*KonyaMebusu Refik Bey ve rüfekasının; Tekke, zaviye ve türbeler hakkındaki kanun münasebetiyle*" söz almıştır. Tekke ve Zaviye Kanunu'nun ilk maddesinin düzeltilmesini isteyen Saffet Kemalettin Bey, şunları söylemiştir;

Birinci madde-i kanuniye hakikaten adaleti istihdaf ederek tanzimedilmiştir. Fakat burada bir cümle vardır. O cümle istihdaf ettiği adaletli sure-i sarihada beyan edemiyor. Bendeniz mühim gördüğüm için tasdihini teklif ediyorum. Birinci maddede deniliyor ki (sahiplerinin diğer şekilde hakkı temellük ve tasarrufları baki kalmak üzere) bundan maksat şudur: Tekâyâ İki kısma ayrılıyor. Bir kısmı mülktür, bir kısmı vakıftır. Vakıflar zaten seddolunduktan sonra emval-i umumiye sırasına geçer, mülke gelince: Mülkte sahibinin halkla tasarrufunun baki kalması lâzım gelir. Fakat vakıfta bir de

⁴⁹²TBMM Z.C., D: II, C.18, s.238.

⁴⁹³TBMM Z.C., D: II, C.18, s.303-304.

*tekkelerin şeyhlerime tahsis etmiş meban-i meşrutada vardır. Meban-i meşrutada madamülhayat bunların kalması zarurîdir. Bu fıkra onu istihdaf ediyor. Diğer şeklide hakkı tasarruf ve hakkı temellükün İbkası manasınadır. Fakat bu ibare bu maksadı ifade edemediği için bunu daha sarih ifade etmek zannedersem doğru olacaktır. Omun için bu cümle yerine sahiplerinin (meban-i meşrutalarında hakkı temellük ve tasarrufları baki kalmak üzere) (hayır sesleri) tekâyâ baki kalmaz, tekâyâ seddedilir. Fakat tekâyânın şeyhlere meşrut mebanisi vardır.*⁴⁹⁴

31 Mart 1926 da gerçekleşen birinci oturumda "Zaptı sâbık hulâsası münasebetiyle" Evkaf Encümeni Namına söz almıştır. Geçen tutanak özeti hakkında söz alan Saffet Bey, şunları söylemiştir;

*Efendim, hükümet tarafından evkaf hakkında esaslı bir kanun lâyihası teklif edileceği için tayini muameleye mahal yoktur, demek, ahkâm kabul edilmiştir demektir. Ekrem Beyefendi tashihini arzu buyurlarsa tevhidî muameleye dairdir, o suretle tashih edilsin.*⁴⁹⁵

Saffet Kemalettin Bey; 28 Nisan 1926 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda, "Sıtma mücadelesi Kanunu münasebetiyle" söz almıştır. Bütün suların kullanım hakkının, vakıflardan belediyelere geçmesi gerektiğini belirtmiştir. Saffet Kemalettin Bey'in konuşması şu şekildedir:

Efendim gerek vakıf olsun gerek olmasın bilumum suların belediyelere tevdi ve belediyelerce idaresi, hakikaten belediyelerin mükellef oldukları vezaiînin umdelerindedir. Burası pek doğrudur. Yalnız vakıf sulara tahsis edilmiş olan varidat-ı belediyelere devretmek lâzım gelir. Eğer sulara tahsis edilmiş olan varidatla beraber o varidatın menabi de tamamîyle belediyelere terk edilecek olursa o vakit, daha dün kabul ettiğimiz Kanun-u Medenî ile büyük bir taarruz teşkil eder. Meselâ: Öyle vakıflar vardırki yalnız suya münhasır değildir. Hem suya hem de camiînin tefrişatına tenviratına, hatibine, imamına tahsis edilmiştir. Eğer mücerret bu su dolayısı ile o varidatın menba-ı belediyelere terk ve devredilecek olursa o zaman diğer kısımlar, diğer vazifelere ait haklar teşevvüşata uğramış olur. Evkaf idareleri ile belediye idareleri arasında çıkmaz bir yola sapılmış olur. Yalnız suya ait olan, suya meşrut olan kısımları ayrılır da her sene onların varidat-ı evkaf idarelerinden belediyelere verilecek olursa o vakit maksat hâsıl olur. Hem de diğer vezaiife sekte verilmemiş olur. Bu ikinci maddenin tadili hakkında bir takrir

⁴⁹⁴TBMM Z.C., D: II, C.19, s.284.

⁴⁹⁵TBMM Z.C., D: II, C.23, s.408.

*veriyorum, okunduktan sonra kabulünü Heyet-i Celilenizden istirham ederim.*⁴⁹⁶

Saffet Kemalettin Bey; 19 Mayıs 1926 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda, "1926 senesi Muvazene-i Maliye Encümeni kanunu layihası münasebetiyle" söz almıştır. 1926 Bütçe Kanunu'nda Maliye Vekili ve kendisi arasında fikir ayrılığı bulunduğunu belirterek, bu sorunun çözülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Saffet Kemalettin Bey'in konuşması şu şekildedir;

Efendim, bendenizin kanaatini Maliye Vekili Beyefendinin kanaatine muhaliftir. Buradaki kazanç vergisi varidat-ı muhammenesi müstenit olduğu kanuna göre tahmin edilmiştir. Mademki Hasan Beyefendinin müstenit olduğu kanuna göre tahmin edilmiştir. Mademki Hasan Beyefendinin kanunun tarzi telâkkisine göre burada bir tahmini vardır ve o tahmine göre Heyet-i Umumiyenin tarzi telâkkisi başka türdür. O halde arada bir İhtilâf vardır. Evvelâ ihtilâfın halli lâzımdır.

*(Devamla) — Binaenaleyh emirde muhammen varidatın müstenit olduğu kanunun nasıl telakki edileceği lâzım geliyorsa ona göre tefsir edildikten sonra varidatın ona göre tahmin edilmesi lâzımdır. Bendeniz o kanaatteyim.*⁴⁹⁷

Saffet Kemalettin Bey; 5 Mayıs 1926 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda, "Evkaf Müdüriyet-i Umumiyesinin 1926 senesi bütçesi münasebetiyle" söz almıştır. Bütçenin 9. maddesinin düzeltilmesini istediğini belirtmiştir. Saffet Kemalettin Bey'in konuşması şu şekildedir:

Efendim, bu dokuzuncu maddenin ahkâmı Kanun-u Medenimizin tesisathakkındaki ahkâmına muvafıktır. Yalnız bir cihetunutulmuştur, o ciheti arz etmek istiyorum. Bu maddeninibaresine bakılınca, evlât ve ensabına meşrutolan bu gibiler hakkımda vakıfın şartına riayetkarolduğu görülüyor, bu doğrudur. Mademki evkafa vakfedilmiştir ve tevliyet de evlâda meşruttur, o halde en ziyade alâkadar evlâtta bekası pek doğrudur ve arz ettiğim gibi Kanun-u Medenimizin tesisat hakkındaki ahkâmına muvafık olur. Diğer kısımlara gelince, evkaflın envamına bakılırsa yalnız evlâda meşrut olup, olmayan kısımlara ayrılmaz. Bunun birçokenvai vardırki Kanun-u Medenin tatbikatına ait lâhiyada bu hususa dair ilave edilen bir maddede, evkafl hakkında ayrıca bir kanun tanzim edileceğini muhtevidirki bu pek doğrudur. Çünkü bizim evkaflımızpek

⁴⁹⁶TBMM Z.C., D: II, C.24, s.242.

⁴⁹⁷TBMM Z.C., D: II, C.25, s.292

muhtelif sekiler ve neviler göstermektedir. Bir tevliyet evlâda meşrut olur veyahut olmaz. Evlâdameşrut olmayan tevliyetler ya mukayyettir veyahutmutlaktır. Olâbilirki- çok emsali vardır- bir vâkıf vakfettiği akarata vakfiyeye tevliyeti bir makamımuayyene şart etmiştik. Meselâ bir caminin imamına camiye vakıfolulan evkafın tevliyeti şart ediliyor. Bu bir makamı muayyendir. Nasilki evlât vakıftanmenfaattar ise, tevliyetin de kendisinde ipkası lâzımgelir. O halde o caminin imamı da o camideimamolduğu halde evkafın muhafazasına daha ziyadealâkadar olduğu için ve menfaattar bulunduğuiçin onda da ipkası lâzım gelir. Yahut diğer bir misal olmak üzere meselâ birisi Darülfümuna birtakımakarata vakfeder de onun tevliyetini Darülfümununeminine şart eyler. O halde o bir makam-ı muayyendir. O makam-ı muayyen de tevliyetin ipkası lâzımgelir. Bir de vardır ki, bir makam-ı muayyene meşrutve mukayyet değildir de vâkıf benim şu vakfınaümmetten birisi müteveli olsun der. Onu birtakımeşhas tezkiye etmişlerdir. Bu zat hakkında hüsnüşehadetetmişlerdir. Emin ve müstakim adam demişlerdir. Mahkeme de onu müteveli olarak tanımıştır. Bunların ilgasında hiç bir beis yoktur. Çünkübunların evlâda olan vakıflar gibi, tevliyeti bir evlâdaveya makam-ı muayyene meşrut bulunanlar gibibu mütevelliler o kadar alâkadar bile değildirler. Bunlar ilga edilirseevkaf müdürü resmen bunun evkafı idare eder ve evkaf hakkında daha ziyade hayırlıohur. Binaenaleyh bendeniz buraya bir kaydınıilâvesini teklif ediyor, bir de takrir takdim ediyorum. Orada diyorum ki: «Vâkıfların evlât ve ensabınave bir makamı muayyene meşrut olanlardanmaada» bu kayıt ilâve edilirse evkaf hakkında dahahayırlı olur.⁴⁹⁸

2.5. Mehmet Refet Bey (Topçuoğlu)

II. Dönem TBMM'nin 21.12.1926'da yapılan ara seçimlerinde,⁴⁹⁹ 440 oy alarak Urfa Milletvekili seçilmiştir. Mazbatası 5.1.1927'de onaylanmıştır.⁵⁰⁰ Mehmet Refet (TOPÇUOĞLU) Bey komisyonlarda çalışma fırsatı bulamadan III. Dönem seçimlerine gidilmiştir.⁵⁰¹ II. Dönem TBMM Zabıt Ceridelerinde "Refet Bey" olarak geçen kişi Mehmet Refet Ülgen Bey'dir.

⁴⁹⁸ TBMM Z.C., D: II, C.25, s.491.

⁴⁹⁹ Öztürk, age, C.III, s.772.

⁵⁰⁰ TBMM Arşivi, Mehmet Refet (TOPÇUOĞLU) Seçim Mazbatası.

⁵⁰¹ Öztürk, age., C.III, s.773.

2.6. Mehmet Refet Bey(Ülgen)

2.6.1. Kanun Teklifleri

5 Aralık 1925 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Refet Bey'in; "*İlk mektep muallimleri kanununun birinci, ikinci ve sekizinci maddelerinin*" tadili hakkında verdiği kanun teklifi, Lahiya Encümenine havale edilmiştir. Aynı gün aynı oturumda Refet Bey'in; "*Orta tedrisat kanununun on ikinci ve on üçüncü maddelerinin*" tadili hakkında verdiği kanun teklifi, Layiha Encümenine havale edilmiştir.⁵⁰²

10 Aralık 1925 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Refet Bey ve Afyonkarahisar Mebusu İzzet Ulvi Bey'in; "*Türkiye Cumhuriyeti dahilinde Türk tebaasının Türk dilinden başka dillerle konuşmaması*" hakkındaki kanun teklifi, Layiha Encümenine havale edilmiştir.⁵⁰³

1 Ocak 1926 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Refet Bey'in; "*Tayyare ianesi ünvanlı*" kanun teklifi, Lahiya Encümenine havale edilmiştir.⁵⁰⁴

22 Nisan 1926 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Refet ve Afyonkarahisar Mebusu İzzet Ulvi Beylerin; "*Ankara'da Zincirli cami medresesinin Muallimler Birliği Umum-i Merkezine verilmesi*" hakkında kanun teklifi, Lahiya Encümenine havale edilmiştir.⁵⁰⁵ 19 Mart 1927 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda ise bu kanunun teklifine dair, Maarif Dahiliye ve Evkaf Encümenleri mazbatasını okunmuştur. Mazbatada bu teklifin imkansız olduğu belirtilmiştir.⁵⁰⁶

26 Nisan 1926 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Refet Bey; "*Lise ve âli mektep mezunu olup da iptidaî muallimliğinde hizmet edenlerin muallim hukuk ve imtiyazını haiz olmaları*" hakkındaki kanun teklifi vermiştir. Lise ve Yüksek okul mezunu olarak öğretmenlik yapanların, öğretmenlik haklarından faydalanması gerektiğini belirten bu kanun teklifi, Layiha Encümenine havale edilmiştir.⁵⁰⁷

5 Mayıs 1926 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Refet Bey; "*İlk tahsilin münhasıran Türk mekteplerinde verilmesi hakkında*" ve "*Lise ve orta mekteplere leyli meccani talebe kabulü hakkında*" kanun teklifleri vermiştir. İlk okulun Türk

---

⁵⁰²TBMM Z.C., D: II, C.20, s.28.

⁵⁰³TBMM Z.C., D: II, C.20, s.83.

⁵⁰⁴TBMM Z.C., D: II, C.21, s.56.

⁵⁰⁵TBMM Z.C., D: II, C.24, s.171.

⁵⁰⁶TBMM Z.C., D: II, C.30, s. 146-147.

⁵⁰⁷TBMM Z.C., D: II, C.24, s.214.

okullarında okutulması ve Lise, orta okullara yatılı öğrenci kabulünü konu edinen kanun teklifleri, Lahiya Encümenine havale edilmiştir.⁵⁰⁸

25 Aralık 1925 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Ret Bey; "*Hizmet-i maksureye tabi muallimlerin dokuz aylık vazife-i askeriyelerini iki sene zarfında ifa etmelerine dair*" kanun teklifi vermiştir. Hizmette bulunan öğretmenlerin dokuz aylık askerliklerini 2 sene zarfında yapmaları hakkındaki bu kanun teklifi, Lahiya Encümenine havale edilmiştir.⁵⁰⁹ Refet Bey; 13 Aralık 1926'da gerçekleşen birinci oturumda bu teklifi geri çekmiştir.⁵¹⁰

25 Kasım 1926 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Refet Bey'in; "*Maarif Memur ve Müdürlerine makam maaşı verilmesi*" hakkındaki kanun teklifi, Lahiya Encümenine havale edilmiştir.⁵¹¹ 18 Aralık 1926 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda ise, bu kanunun müzakere olduğuna dair Lahiya Encümeni mazbatası, Maarif ve Muvazene-i Maliye Encümenine havale edilmiştir.⁵¹²

3 Ocak 1927 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Refet Bey'in; "*Sporcuların şimendüfer ve vapurlarda üçte bir ücrete tabi tutulması hakkında*" verdiği kanun teklifi, Lahiya Encümenine havale edilmiştir.⁵¹³ 6 Ocak 1927 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda ise, bu kanun teklifinin müzakere edildiğine dair Lahiya Encümeni mazbatası, Nafia, Ticaret ve Muvazene-i Maliye Encümenine havale edilmiştir.⁵¹⁴

7 Ocak 1927 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Refet Bey'in; "*Maarif Teşkilâtına Mütedair Kanunun 16. maddesinin tadili hakkında numaralı teklifi kamunisinin şayan-ı müzakere olduğuna dair Lâyiha Encümeni Mazbatası*" Maarif Encümenine havale edilmiştir.⁵¹⁵ Refet Bey'in bu teklifi ve Maarif Encümeninin Mazbatası 26 Şubat 1927 tarihinde ruznameye alınmıştır.⁵¹⁶ 5 Mart 1927 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda okunan kanun teklifi, yapılan oylama sonucunda, Muvazene-i Maliye Encümenine havale edilmiştir.⁵¹⁷ 6 Haziran 1927 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda, Refet Bey'in teklifi, Maarif Encümeni Mazbatası ve Maarif Encümeninin tadili okunduktan sonra yapılan oylama sonucunda, kanun olarak kabul edilmiştir.⁵¹⁸

---

⁵⁰⁸TBMM Z.C., D: II, C.25, s.243.

⁵⁰⁹TBMM Z.C., D: II, C.19, s.212.

⁵¹⁰TBMM Z.C., D: II, C.28, s.49.

⁵¹¹TBMM Z.C., D: II, C.27, s.97.

⁵¹²TBMM Z.C., D: II, C.28, s.87.

⁵¹³TBMM Z.C., D: II, C.28, s.241.

⁵¹⁴TBMM Z.C., D: II, C.28, s.264-265.

⁵¹⁵TBMM Z.C., D: II, C.29, s.17.

⁵¹⁶TBMM Z.C., D: II, C.29, s.118.

⁵¹⁷TBMM Z.C., D: II, C.30, s.37-38.

⁵¹⁸TBMM Z.C., D: II, C.33, s. 498-500.

2.6.2. Takrirler (Önergeler)

22 Nisan 1925 tarihinde gerçekleşen ikinci oturumda Refet Bey; "*Cidd-i Milliye bütün varlığı ile iştirak eden Urfa Vilâyetinin şahsiyeti maneviyesine kırmızı kurdeleli İstiklâl Madalyası itasına dair*" önerge vermiştir. Refet Bey'in; Milli Mücadeleye bütün varlığı ile katılan Urfa'ya Kırmızı Kurdeleli İstiklal Madalyası verilmesi gerektiğini belirten önergesi Müdafaa-i Milliye Encümenine Havale edilmiştir.⁵¹⁹

25 Kasım 1925 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Refet Bey'in, "*İstanbul Kız Lisesi Binasında bulunan müftülük dairesiyle tahsil şubesinin başka bir daireye çıkarılmaları hakkındaki*" önergesi, Başvekalete havale edilmiştir.⁵²⁰

24 Aralık 1925 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Refet Bey; "*İlk tedrisat muallimlerine mesken bedeli verilmesi temenniye dair*" önerge vermiştir. İlk okul öğretmenlerine konut ücreti ödenmesi hakkındaki önerge başvekalete havale edilmiştir.⁵²¹

1 Ocak 1926 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Refet Bey'in; "*Hizmeti maksureye tabi muallimlerin dokuz aylık vazife-i askeriyelerini iki sene zarfında ifa etmelerine dair kanun teklifi ile Maarif Encümeni mazbatası ve reddine dair Müdafaa-i Milliye Encümeni mazbatasını*" okunmuştur. Bu hususta Refet Bey, "*Hizmeti maksureye tabi muallimlerin askerliği hakkındaki kanunun müstacelen müzakeresi*" önergesini vermiştir. Yapılan müzakereler sonucunda, Müdafaa-i Milliye Encümeni Mazbatası kabul edilmiştir.⁵²²

6 Mayıs 1926 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Refet Bey'in; "*Ruznamenin dokuzuncu maddesindeki Maarif Teşkilâtına dair Kanuna müzeyyel teklif-i kanunînin müstacelen müzakeresine dair*" önergesi okunmuştur. Bu önerge oylama sonucunda kabul edilmiştir.⁵²³

1 Haziran 1926 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Refet Bey; "*Ruznamenin 18 ve 19. maddelerindeki teklif ve kanun layihasının müstacelen ve tercihan müzakeresine dair*" önerge vermiş, kabul edilmiştir. Refet Bey'in önergesi şu şekildedir:

Riyaseti Celileye

*Ruznamenin 18.nci maddesindeki teklifi kamuni ile 19.ncu maddedeki kanun layihasının müstacelen ve tercihan müzakeresini arz ve teklif eylerim.*⁵²⁴

⁵¹⁹TBMM Z.C., D: II, C.18, s.393.

⁵²⁰TBMM Z.C., D: II, C.19, s.219.

⁵²¹TBMM Z.C., D: II, C.20, s.253.

⁵²²TBMM Z.C., D: II, C.36, s.34-38.

⁵²³TBMM Z.C., D: II, C.25, s.38.

⁵²⁴TBMM Z.C., D: II, C.26, s.8.

6 Aralık 1926 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Refet Bey'in; "*Samanpazarı - Cebeci yolunun tevsi ve küşadı hakkında*" önergesi, Başvekalete havale edilmiştir.⁵²⁵

13 Aralık 1926 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Refet Bey; "*Hizmeti maksureye tabi muallimlerin dokuz aylık vazife-i askeriyelerini iki senede ifa etmelerine dair*" olan kanun teklifinin, iadesi hakkındaki önergesi geri alınmıştır.⁵²⁶

9 Mart 1927 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Refet Bey; "*Sporculara vesait-i nakliyeden tenzilât yapılmasına dair*" olan kanun teklifinin iadesi hakkındaki, teklifi okunmuş ve geri alınmıştır.⁵²⁷

20 Haziran 1927 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda Refet Bey'in; "*Maarif teşkilâtına mütedair kanununun 16. maddesinin tadili hakkında olup Bütçe Encümeninde bulunan*" kanun teklifinin müddetti geçtiği için ruznameye alınmasına dair tavrı, kabul edilmiştir.⁵²⁸

2.6.3. Meclis Konuşmaları

Refet Bey; 5 Mart 1925 tarihinde gerçekleşen üçüncü oturumda; "*1341 senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu lâyihası münasebetiyle*" söz almıştır. Öğretmen Okullarının durumunun, vilayet bütçesinden genel bütçeye alınmasıyla daha iyi olacağını belirtmiştir. Refet Bey'in konuşması şu şekildedir:

Muallim mektepleri bundan iki sene evvel vilâyetlere aitti. Muhasebe-i hususiyeler idare ederdi. Hususî bütçelerin darlığı münasebetiyle Muallim mektepleri memleketimize, hayatı irfanımız hakiki muallim yetiştirmekten çok uzak idiler. Heyet-i talimiyesi ve Heyet-i idaresi itibariyle, talebesinin mevcudiyeti itibariyle hakikaten muallim yetiştirmekten çok uzak bulunuyorlardı. İkisene evvel Meclis-i Âlinin takriben 1338 senesinde vermiş olduğu kararlarının en müfitlerinden birisi de Muallim mekteplerinin Muvazene-i Umumiyeye alınması Muallim mektepleri, Muvaze-i Umumiyeye alındıktan sonra heyet-i talimiyesinde, heyet-i idaresinde yapılan ıslahat neticesinde bu günkü Muallim mekteplerimizin muallim ve müdürleri iki sene evvelki muallim ve müdürlerin vaziyetinden çok yüksektir. Gerek muallimleri ve gerek müdürleri tahsili âli görmüş, irfan ve malumat itibariyle çok yüksek arkadaşlarımızdır. Hususî bütçeler dahilinde bulunduğuzaman

⁵²⁵TBMM Z.C., D: II, C.28, s.22.

⁵²⁶TBMM Z.C., D: II, C.28, s.49.

⁵²⁷TBMM Z.C., D: II, C.30, s.85.

⁵²⁸TBMM Z.C., D: II, C.33 s.312-313.

takriben40 adet Kız ve Erkek Muallim mekteplerimiz vardı. Fakat kadroları noksandı. Meselâ Gümüşhane'de bir tek muallimli, bir müdürlü ve on üç talebeli bir Muallim mektebi bulunuyordu. Yozgat'ta da böyleydi. Ve diğer birçok yerlerde Muallim mektepleri bu şekilde idi. Bir muallim ve bir müdürden ibaret bir Muallim mektebi, İptida-î mekteplerimize kıymetli muallim yetiştirmek, buna imkân yoktur. Bu muallimler, ekseriyet itibariyle Darülmuallimin-i iptidaiyeden mezundu arkadaşlar...⁵²⁹

Bozok Mebusu Süleyman Sırrı Bey'in; "Yozgat'ınki müstesna idi. Çünkü müdürünü terfian Konya'ya gönderiyoruz" diyerek araya girmesi üzerine Refet Bey tekrar söz almıştır. Yozgat'taki öğretmen okulunda, bir müdür ve iki öğretmen haricinde kimsenin olmadığını belirtmiştir. Genel bütçeye alınan okullarda, öğrenci sayısının yükseldiğini ifade ederek, musiki okullarının önemini vurgulamıştır. Refet Bey'in konuşması şu şekildedir;

Bir müdür ve iki muallimden başka var mıydı? Yoktu, Halbuki Muallim mektepleri hakiki bir muallim evi olabilmek için bir müdür ve iki muallim kâfi değildir. Bir müdür ve iki muallimin, Muallim Mekteplerini ve tedrisatı idare etmek imkânı yoktu. İşte o vilâyet bütçelerinde bulunan Muallim mekteplerinin vaziyeti, birkaç müstesna olmak üzere, Heyet-i Umumiyesi itibariyle bu vaziyette idi. Bu kırk Muallim mektebinin talebe mevcudu takriben 700 ilâ 800 kadardı. Halbuki umumî bütçeye yani devlet bütçesine alındıktan sonra bugünkü vaziyeti, gerek heyet-i talimiyesi ve gerek heyet-i idariyesi ve gerek talebesinin mevcudu itibariyle kat kat artmıştır. Bugün beşbini mütecaviz talebesi vardır. Adeden eskisinden kat kat fazladır. Halbuki mektep adedi eskiden kırk mütecaviz iken şimdi (25) dir. Kardeşimiz buyurdular ki; müdürler içinde tahsili âli görmemişler vardır. Hayır arkadaşlar! İsterseniz birer birer çıktıkları mektepleri tadat edeyim: Erzurum muallim mektebi müdürü Cemal Gültekin Bey Darülfünun edebiyat şubesi mezundur. (Hacet yok sesleri) Binaenaleyh Darülmualliminlerin bugünkü vaziyeti Maarif Vekâletini, Hükümet-i Cumhuriyetimizi yükseltecek dereceye yükselmiştir. Arkadaşlar! Musiki mektebi, Musiki Darülmuallimindir. Musiki muallim mektebidir. Nasıl İptida-î mekteplerimize Muallim mektepleri muallim yetiştiriyorlarsa bu mektep de Musiki muallimi yetiştirecektir. Bu, programımızın içerisinde biliyorsunuz ki, Resim dersi vardır, Musiki dersi vardır. - Diğer dersler vardır. - Öyle Musiki muallimlerimiz vardır ki musikinin ne olduğunu anlamazlar. Fakat mevcutlar içerisinde iyisidirler. Başka bulmanın imkânı yoktur.

⁵²⁹TBMM Z.C., D: II, C.15, s.187.

*Çünkü şimdiye kadar bir Musiki Muallim mektebimiz yoktu. Musiki Muallim mektebi geçen sene bütçeye kondu. Ankara'daki Muallim mektebinin talebesi arasında istidat itibariyle musikiye daha ziyade müsait olanlar ayrılmış, oraya gönderilmiştir. Onların masrafıda, mekûlâtı da yine bütçeye ayrılmış paradandır. Musiki Muallim mekteplerine, diğer Muallim mektepleri kadar ve ondan daha ehemmiyetli bir surette kıymet vermek mecburiyetindeyiz. Bunun tahsisatı azdır. Çok değildir. Bendenizin bu husustaki maruzatım bu kadardır.*⁵³⁰

7 Mart 1925 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda, bu konuyla ilgili tekrar söz alan Refet Bey özetle;Eğitime ayrılan bütçeden bahsetmiştir. Çocukların iyi bir eğitim görmesinin herkesin isteği olduğunu fakat bu bütçenin artık yeterli olmadığını belirtmiştir. Türkiye'deki eğitim hayatına da değinen Refet Bey, Afyon'da Meşrutiyetten önce 19 mektep, 1.800 öğrenci olduğu bilgisini vermiştir. Sonrasında bu sayının 77 mektep ve 5.600 talebeye çıktığını belirtmiştir. Bütün Türkiye'de ise 3.261 ilk mektep, 32.000 kız ve 205.000 erkek talebe olduğunu belirtmiştir. Okul bulamayan öğrenci sayıları ve eğitime ayrılan bütçe hakkında bilgiler vermiştir.⁵³¹

Refet Bey; 12 Nisan 1925 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda,*Gaziantep Mebusu Ahmet Remzi Bey ve rüfekaşının; 28 Şubat 1340 tarihli Tedrisat-i İptidaiye Kanununun tefsiri hakkında takriri ile Kastamonu Mebusu Halit Bey'in aynı kanunun birinci maddesinin tadiline dair teklifi kanunisi*” münasebetiyle söz almıştır. İlkokulların maaş masrafının halktan alınması kararına, masrafların tahmini tutarının da eklenmesini istemiştir. Refet Bey'in konuşması şu şekildedir;

Efendim; bu maddede bir noksan vardır. Bu, 1289 tarihinden itibaren kabul edilmiş bir varidattır. 1289 tarihinde maarif-i iptidaiyenin inkişafı için öşrü serinin öşrü nisbetinde bir vergi alınırdı. 1300 tarihinde bu vergi doğrudan doğruya subu ve rubu nisbetinde tahsil edilmiştir. Son 1329 tarihindeki ilk tedrisat kararnamesine tevfikan orada da aşardan alınan hisse-i maarif, maarife devr olundu. Bu madde bu, çıkarılmıştır. Âşâr ilga edilirken, onun yerine ikame edilen arazi vergisi üzerine zammedilen sekiz misli bunun da sekizde ikisi alınmıştır. Dörtte üçü maarif ve dörtte biri de ziraat bankasına tahsis edilmiştir. Hâlbuki zannedersem bu iki milyon küsur lira kadar para tutuyor. Bunun burada doğrudan doğruya irat olarak gösterilmesi lâzımdır. Bu kamuna nazaran Maarif-i iptidaiyenin bilumum maaş ve masrafı ne kadar tutarsa halka tevzi edeceğimiz demektir. Hâlbuki şimdiye kadar masarif-i mecbure meselesi bize çok acıklı şekiller göstermiştir. 1289 Tarihinde yapılmış olan ilk tedrisat

⁵³⁰TBMM Z.C., D: II, C.15, s.187.

⁵³¹TBMM Z.C. D: II, C.15, s. 210-213.

kararnamesinin on beşinci maddesi ve bunu muaddil olan madde mucibince ki bu madde-i muaddileyi de Meclis-i Âli tekrar tadil etmiştir, ilk mekteplerin maaş ve masrafları doğrudan doğruya mektebin bulunduğu mahallin halkına masarifi mecbure olarak tevzi ediliyordu. Fakat birçok şikâyetler gelmiştir. 1338 Tarihinde gelen şikâyetler çoktur. Meclis-i Âliye de gelmiştir. Maarif Vekâletine de gelmiştir. Hülâsa herkes masarifi mecburenin ağırlığından şikâyet ediyor. Bu vergi bir nisbet dâhilinde tarh edilmiştir. Meselâ, beş haneli olanlara yüzde 25-30 suretinde kabul edilmiştir. Bundan fazla olanlara yüzde 50 - 60 esas kabul edilmiştir. Fakat bundan da doğrudan doğruya bir faide temin edilmedi. Şimdi yeni bir şekil geldi. Bu yeni şekilde biz aşardan müdevver iki milyon lirayı buradan ayırmışız. Yine diyoruz ki (ilk mekteplerin maaş masrafları doğrudan doğruya halktan alınsın) bendeniz bu maddenin yine bir faide temin etmeyeceğine kaniyim. İrat olarak iki milyon lirayı veyahut ne tutacaksa onu burada göstermek lâzım gelir.⁵³²

Refet Bey; 4 Ocak 1926 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda, "*Hizmet-i maksureye tabi muallimlerin dokuz aylık vazife-i askeriyelerini iki sene zarfında ifa etmelerine dair teklifi*" münasebetiyle söz almıştır. Ülkedeki öğretmen sıkıntısından dolayı, öğretmenlerin 9 aylık askerliklerini, 2 yılda dörder buçuk ayyapmalarına dair kanununun kabul edilmesini istemiştir. Refet Bey'in konuşması şu şekildedir;

Bizim bu kanunla istediğimiz şey, arz etmiş olduğum hakiki bir ihtiyacı temin içindir. Dokuz aydan ibaret olan hizmeti askeriyelerini, iki sene zarfında dörder buçuk ayda ifa etsinler. Yoksa askerliklerini yapmasınlar demiyoruz. Ümit ederiz ki Heyet-i Celileniz memleketin maarif ihtiyacını göz önüne getirerek bu teklif-i kanunîyi lütfen kabul etsin. Bu teklif kabul buyurulursa hizmeti maksure-i muallimler bedeli nakdi verenler gibi talimlerini görsünler. Buna hiç şüphesiz taraftarız. Bu kanunun kabulü memleketin maarifi namına zarurî ve elzemdir.⁵³³

Refet Bey; 20 Mart 1926 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda "*Maarif Teşkilatına, ilk mektep muallimleri kanununun 1, 2 ve 8. Orta Tedrisat Kanununun 12. ve 13. Maddelerinin tadiline mütedair layiha ve teklifler*" münasebetiyle söz almıştır. Okulu olmayan köylerde, okuma yazma öğrenmek amacıyla açılan köy yatı okullarının, bir aylık masraflarının sürekli okul kasasında bulunmasını istemiştir. Refet Bey'in konuşması şu şekildedir:

⁵³²TBMM Z.C. D: II, C.17, s.265.

⁵³³TBMM Z.C. D: II, C.21, s. 35.

*Efendim, hükümetin, Maarif ve Dâhiliye Encümeninin kabul ettiği bir fıkra buradan çıkarılmıştır. Bu fıkra köy yatı mekteplerine aittir ki; köy yatı mektepleri şüphesiz şehirden uzak olan yerlerde dir. Bunların ihtiyaçları kolay kolay tedarik edilemez. Binaenaleyh hükümetin teklif etmiş olduğu fıkranın buraya ilâvesini teklif ederim. O da, köy yatı mekteplerinin masrafları, alınacak avanslarla ihtiyacı mahalliye göre pazarlık suretiyle tedarik olunur. Bir köy yatı mektebinin bir aylık ihtiyacına kâfi meblâğın daima mektep kasasında bulunması lâzımdır.*⁵³⁴

Refet Bey; 8 Haziran 1926 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda; "*Lise ve orta mekteplerde leyli ve meccani talebe kabulü hakkındaki teklifi kamunisi*" münasebetiyle söz almıştır. Burslu ve parasız okuyan öğrencilerin ders çalışması ve sınıfı geçmesi gerektiğini, aksi halde sınıfta kalmasının doğru olamayacağına dair düşüncelerini beyan etmiştir.⁵³⁵

Refet Bey; 24 Ocak 1927 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda, "*Jandarma efrat ve küçük zabitanın tedrisat-ı iptidaiye vergisinden muaf tutulmalarına dair kanun layihası*" münasebetiyle söz almıştır. Askerliği meslek olarak değil de vatani görevini yapmakta olanlardan ilk öğretim vergisinin alınmaması gerektiğine dair, düşüncelerini dile getirmiştir. Refet Bey'in konuşması şu şekildedir;

*Efendim, bu kanun, Maarif ve Dâhiliye Vekâletlerinden gelen alâkadar zatların huzuru ile müzakere ve münakaşa edilmiştir. Mektep Vergisi Kanununun 4. maddesinin A fıkrasında: Hususi ve umumi bütçelerden maaş ve tahsisat alan memur ve müstahdeminin maaşlarından ve ücretlerinden % 1 kuruş kesilir, deniyor. Jandarmalar iki kısımdır: Birisi vazife-i askeriyelerini ifa için silâh altına alınan efrattan tefrik edilen kısımdır ki bunlar askerlik vazifelerini jandarmalıkta görüyorlar. Bunlar haddizatında muafırlar. Bunlardan almak zaten doğru değildir. Askerlik vazifesini ifa ettikten sonra terk-i tezkere ederek jandarmalığı bir meslek ve vazife olarak kabul edenler Mektep Vergisi Kanununun 4. maddesini kabul ettiği müstahdemin sırasındadırlar. Bunların istisnasını Maarif Encümeni muvafık görmemiştir. Dâhiliye ve Maarif Vekâletinden gelen zevat da bu şekli kabul etmişlerdir. Encümen de bu şekli tespit etmiştir. Şimdi Heyet-i Umumiyeye arz ediyorum.*⁵³⁶

Refet Bey; 5 Mart 1927 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda, "*Maarif Teşkilatına Mütedair Kanunun on altıncı maddesinin tadili hakkında teklif*"

⁵³⁴TBMM Z.C, D: II, C.23, s. 272.

⁵³⁵TBMM Z.C, D: II, C.26, s. 234.

⁵³⁶TBMM Z.C, D: II, C.28, s. 458.

münasebetiyle söz almıştır.Öğretmenlikten ayrılanların, geri dönmeleri halinde eski kıdemlerinde devam etmeleri gerektiğini belirtmiştir. Refet Bey'in konuşması şu şekildedir;

Efendim, Maarif Teşkilâtına dair Kamunun 16. maddesi iki fıkrayı ihtiva etmektedir. Maddenin birinci fıkrası esasen kabul edilmiştir ve kamunda olduğu gibi duruyor. Birinci fıkranın tadilini istemiyoruz. Tadili talep olunan ikinci fıkradır ki, (Muallimlikten çekilen ve bilâhare muallimliğe gelmek isteyen kimselerin eski kıdemleri nazarı dikkate alınmaz) denmektedir. İşte bu fıkranın, bir muallim muallimlikten çekilir ve tekrar muallimliğe avdet ederse eskiden maarıfte sebmeden hizmet-i nazarı dikkate alınarak kıdemine zam olunur, şeklinde tadilini istiyoruz.⁵³⁷

Refet Bey; 26 Mart 1927 tarihinde gerçekleşen birinci oturumda, "*Gedikli küçük zabıt menbaaları hakkında kamun layihası*" münasebetiyle söz almıştır. Sağlık durumu iyi olmayan, küçük zabıtlık görevlerinde bulunamayacak çocukların, başka okullara gönderilmesi gerektiğini belirtmiştir. Refet Bey'in konuşması şu şekildedir;

Efendim, mesele izam edildiği derecede değildir. Bir defa mekteplere devam ettiği müddet zarfında hastalıkla mahul olanları zaten almazlar. Meselâ veremli bir çocuk ister istemez alınmaz. Binaenaleyh bu gibi hastalıklarla malul oldukları halde mektepten çıkarılmış olanlar leylî mekteplere alınır demek değildir. Ahlâk-î vaziyet de yine bunun haricindedir. Fakat şimdi bir mektepte okuyan bir çocuğun (Askerî mektebinde) ahval-i sıhhiyesi, bunun asker olamayacağı derecede bozulmuş olabilir. Bu gibi çocuklar bittabi velileri varsa velilerine verilir. Yoksa yetim, kimsesiz iseler tabi bunlar sokağa atılamaz. Onun için, derece-i tahsiline göre ya şehir yatı mektebine, eğer on beş yaşından fazla ve ilk tahsilini ikmal etmiş ise liseye gider. Bunu şehir yatı mektebine göndermek onun hayatını çürütmektir. Bu da doğru değildir. Olabilir ki liseye girer, olabilir ki istidad-ı hasebiyle ziraat mektebine girer, olabilir ki mülkî mekteplerden birisine gider. Maksat budur, tadil teklifi doğrudur, binaenaleyh kabulünü rica ederim.⁵³⁸

⁵³⁷TBMM Z.C, D: II, C.30, s. 38.

⁵³⁸TBMM Z.C, D: II, C.30, s. 223.

SONUÇ

Ağır Şartlar altında geöen Birinci DÜnya SavaŐının sonunda, İtilaf Devletleri ve Osmanlı Devleti arasında, Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır (30 Ekim 1918). Bu antlaşma ile, İtilaf Devletleri; Osmanlı ülkesinde güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durumda ülkeyi işgal etme imkânı elde etmiştir (7. madde). Bu bağlamda Anadolu'nun her tarafı işgale açık hale gelmiştir. İtilaf Devletleri, çok geömeden işgallere başlayacaktır. İstanbul Hükümeti, işgaller karşısında üzerine dÜŞen geörevi yerine getirmemiŐtir. Bunun karşısında Anadolu halkı, Müdafa-i Hukuk Cemiyetleri'ni kurmaya başlayacaktır. Türk Milletinin kahramanca vatan savunması ile Anadolu'nun dört bir tarafında Kuva-yı Milliye gücü oluşturulmuş ve Anadolu halkı, Kuvay-i Milliye Birlikleri ile işgallere karşı direnmeye öalıŐmıŐtır.

Mustafa Kemal Paşa, işgal güçleri için; "*geldikleri gibi giderler*" diyecektir. Mustafa Kemal Paşa, vatani savunma konusunda arkadaşları ile toplantılar yapmış ve Anadolu'yu kurtarma gayretine giriŐmiŐ bu bağlamda kendisine teklif edilen 9. Ordu Müfettişliği geörevini, kabul etmiştir. Mustafa Kemal, kurtuluŐun Anadoluya geöerek işgal güçlerine karşı: militle bütünleŐip, milli bir mücadele vermekle mümkün olacağı kararını vermiştir. Bu bağlamda, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak basan Mustafa Kemal Paşa, kurtuluŐun ilk adımını atmıştır. Samsun'a öıkıŐının ardından, Havza ve Amasya Genelgeleri'ni yayımlamıŐ, Erzurum ve Sivas Kongrelerine katılmış ve başkanlık etmiştir. Bu kongre ve genelgelerde halkı, Milli Mücadele'de birlik olmaya öađırmıŐtır. Anadolu halkının bağımsızlık arzusunu geöeren Mustafa Kemal Paşa, Kuvay-i Milliye hareketlerini örgütleyerek, dÜŞmana karşı sivil savunma mücadelesi verecektir. Aynı zamanda milletin iradesinin egemenliğine ve geöerliliğine inanan Mustafa Kemal bir an önce meclisin yeniden açılmasını isteyecek ve Osmanlı Mebusan Meclisinin tekrar toplanmasını sağlayacaktır (12 Ocak 1920). Mustafa Kemal Paşa'nın taslağını hazırladığı Misak-ı Milli (Mili Yemin), Son Osmanlı Mebusan Meclisinde kabul edilecek, millet vatanın kurtuluşu için ölüm pahasına da olsa ülkesini savunmaya yemin edecektir. (28 Ocak 1920).

Mustafa Kemal Paşa ve Anadolu halkının bağımsızlık isteği karşısında, İtilaf Devletleri, İstanbul'u işgal etmiştir (16 Mart 1920). Misak-ı Milli'yi kabul ve ilan eden Son Osmanlı Mebusan Meclisi, İtilaf Devletleri tarafından dađıtılmıŐ, mebuslar tutuklanmıştır. Gelişen olaylar karşısında harekete geöen Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920 tarihinde yayınladığı genelgeyle, Ankara'da toplanacak yeni bir meclis için seöimlerin yapılmasını istenmiştir. TBMM, 23 Nisan 1920 tarihinde, açılmıştır. Eski İttihat ve Terakki binası TBMM'nin toplandığı ilk yer olacaktır. TBMM, hemen öalıŐmalara başlamış ve savaş yönetimini eline almıştır. Halkın her kesiminden kişilerin yer aldığı Meclis, Kurtuluş Savaşı'nı zaferle sonuölandırarak, yeni Türk Devleti'nin de temellerini atmıştır. Üzerine dÜŞen geörevleri başarıyla yerine getiren I. TBMM, savaşın ardından seöimlerin yenilenmesi kararını almıştır. Yapılan seöimlerle, 11 Ağustos 1923

tarihinde II. TBMM açılmıştır. 1923-1927 tarihleri arasında görev yapan bu mecliste 6 Urfa milletvekili yer almıştır. Bu milletvekilleri; Yahya Kemal Bey, Ali Fuat Bey, Hüsrev Bey, Saffet Kemalettin Bey, Mehmet Refet Bey (TOPÇUOĞLU) ve Mehmet Refet Bey (ÜLGEN)'dir.

Yeni Türk Devleti'nin yönetim şekli olarak Cumhuriyetin kabul edildiği İkinci TBMM'de görev yapan Urfa vekilleri, hiçbir fedakarlıktan kaçınmamıştır. Özellikle Saffet Kemalettin Bey'in, Hilafetin kaldırılması konusunda elini taşın altına koyarak verdiği kanun teklifi çok önemlidir. 17 konuda önergesi ve 17 Genel Kurul konuşması vardır. Yahya Kemal Bey; İrşad, Kütüphane ve Hariciye Komisyonlarında çalışmıştır. Genel Kurulda Lozan görüşmeleri sırasında söz almış, 1925 tarihinde, Türkiye-Suriye sınırının belirlenmesi için yapılan görüşmelere delege olarak katılmıştır. Ali Fuat Bey; Umur-u Tassarufiye, Posta, Telgraf, Nafia, Ziraat ve İrşad Komisyonlarında çalışmıştır. Urfa Sanayi Mektebinin ıslahı ve Urfa'da tütün zeriyesi memnuniyeti hakkında 2 önerge vermiştir. Hüsrev Bey, Milli Mücadele ve cephelelerde önemli başarılar kazanmıştır. Bu yüzden, kendisine Kırımızı-Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası verilmiştir. Hüsrev Bey; İsyânların bastırılmasında hizmet vermiş subayların ödüllendirilmesi hakkında kanun teklifi vermiştir. Mehmet Refet Bey (TOPÇUOĞLU), 21.12.1926'da yapılan ara seçimlerde Urfa milletvekili seçilmiştir. Mehmet Refet Bey mecliste çalışma imkanı bulamadan, III. Dönem seçimlerine gidilmiştir. Mehmet Refet (ÜLGEN) Bey; Cumhuriyet Dönemi eğitiminin ilerlemesi adına elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Öğretmenlerin ve Öğretmen okullarının sorunlarına çözümler üretmiştir. Maarif ve Lahiya Komisyonlarında görev almıştır. Türkiye'de Türkçe konuşulması ve İlk Öğretimin Türk Okullarında verilmesi başta olmak üzere 13 kanun teklifi, 10 önergesi ve 8 Genel kurul konuşması vardır.

II. TBMM, genel olarak; Tevhidi Tedrisat Kanunu, 1924 Anayasası, Türk Medeni Kanun'u gibi birçok önemli faaliyetleri gerçekleştirmiştir. Birinci Meclisin kurduğu temeller üzerine, Yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni inşa etmiştir. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin inşasında Urfa milletvekillerinin önemi katkıları bulunmaktadır. Bu dönemde mecliste bulunan Urfa Milletvekilleri aktif bir siyaset izleyerek her türlü fedakarlıkta bulunmuşlardır. II. TBMM'de yer alan Urfa milletvekilleri, Urfa'nın maddi ve manevi olarak kalkınması için çalışmışlardır. Yeni okulların yapılmasını, eski okulların onarılmasını sağlamışlardır. Bayındırlık alanında; yolların onarılmasını ve yenilerinin yapılmasını gündeme getirmişlerdir. Ziraat alanında; Fırat Nehri'nin tarımda sulama amaçlı kullanılması gibi konuları meclise taşımışlardır. Pek çok konuda söz alan Urfa milletvekilleri, görüşlerini açıkça dile getirmişlerdir. Vekillerin faaliyetleri göz önüne alındığında, önemli işlere imza attıkları ortaya çıkmaktadır. İkinci TBMM'de yer alan Urfa milletvekilleri, hem ülke için hem urfa şehri için üzerlerine düşen görev ve sorumluluğu layıkıyla yerine getirmeye çalışmışlardır. Bu tezin, bu alanda çalışma yapacak olan araştırmacılara yararlı olması ve kaynak oluşturması, tezin amaçları arasındadır.

KAYNAKÇA

A- ARŞİVLER:

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

II. Dönem Urfa Milletvekilleri Tecüme-i Hal Kağıtları

II. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri

II. Dönem TBMM Gizli Celse Zabıt Cerideleri

II. Dönem Urfa Seçim Mazbataları

B- HATIRALAR:

Atay, Falih Rıfki, *Çankaya*, Bateş Yayınları, İstanbul, 1984.

Okyar, Fethi, *Üç devirde Bir Adam*, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980.

Türkgeldi, Ali Fuat, *Görüp İyittiklerim*, TTK yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1951.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, *İlk Meclis*, Yeni Gün Haber Ajansı Basım Yayıncılık, 1999.

Karabekir, Kazım, *Günlükler (1906-1948)*, Yapı Kredi Yayınları, Çeviren: Budak Kayabek, İstanbul, 2009.

C- KİTAPLAR:

Akalın, Müslüm, *Urfa Mutasarrıfı Şehit Nusret Bey'in Nemrut Mustafa Paşa'nın Divan-ı Harbindeki Savunması*, Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı Yayınları, Ankara, 1922.

Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem Yayınları, İstanbul, 1976.

Akşin, Sina, *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1987.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Kitapevi, İstanbul, 2012.

- Atatürk, Kemal, *Nutuk*, Milli Eğitim Basımevi, 10. Baskı, C.II, İstanbul, 1970
- Atatürk, Mustafa Kemal, *Atatürk'ün Anlatımıyla Kurtuluş Savaşı Nutuk*, Hazırlayan: Abdullah Özkan, Boyut Yayınları, İstanbul, 2008.
- Atatürkçü Düşünce El Kitabı I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004.
- Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Derleyen: Nimet Arsan, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.
- Aulard, A., *Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi Demokrasinin ve Cumhuriyetin Kaynakları ve Gelişmesi 1789-1804*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Çeviren: Nazım Poroy, Ankara, 2011.
- Bayar, Celal, *Bende Yazdım*, Baha Matbaası, İstanbul, 1967.
- Belen, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Kültür Turizm Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1983.
- Berk, Kemal, *Yahya Kemal Beyatlı "Yaşamı ve Yapıtlarını Okuma Kılavuzu"*, Tarih ve Özne, İstanbul, 2011.
- Beyatlı, Yahya Kemal, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebi Hatıralarım*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1999.
- Bıyıkoglu, Tefvik, *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*, Kent Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 1981.
- C.H.F Nizamnamesi ve Programı*, TBMM Matbaası, Ankara, 1931.
- Çil, Yüksel, *Erzurum Kongresine Katılan Delegationların Biyografileri*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 2003.
- Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM Birinci Dönem 1919-1923*, TBMM Yayınları, Ankara, Basım Yılı Yok.
- Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1999.
- Doğan, Mehmet; Büyük Türkçe Sözlük, Yazar Yayınları, 2011.
- Doğan, Orhan, *Atatürk İlkeleri ve İnkıapları Tarihi*, Sözkese Matbaacılık, 2. Baskı, Ankara, 2010.
- Düstur, Üçüncü Tertip, Necmi İstikbal Matbaası, C.5, İstanbul, 1931.

Eraslan, Cezmi vd., Milli Mücadele'de Pozantı ve Pozantı Kongresi, Ankara Dizgiyevi, Pozantı, 2011.

Ertan, Temuçin Faik vd., *Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitapevi, 2. Baskı, Ankara, 2012.

Ertan, Temuçin Faik, *Atatürk'ün Demokrasi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme*, Atatürk Haftası Armağanı, ATASE Yayınları, Ankara, 2012.

Eyicil, Ahmet, *Siyasi Tarih 1789-1939*, Gün Yayınları, Ankara, 2005.

Giritli, İsmet, *Bir Ulusal Modernleşme İdeolojisi Olarak Atatürkçülük*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004.

Gül, Muhittin, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Platin Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 2006.

Güneş, İhsan, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, 1997.

Göbeklitepe, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sayı:35, Şanlıurfa, 2011.

Hacıkamiloğlu, M. Cemil, *Urfa'nın Kurtuluşu*, Dizgi Baskı, İstanbul, 1992.

Halaçoğlu, Yusuf vd., *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, Türk Tarih Kurumu Yayınları., 4. Baskı, Ankara, 2010.

Hanioğlu, Şükrü, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, İletişim Yayınları, C. I, İstanbul, 1985.

Hükümetler Programları Ve Genel Kurul Görüşmeleri, TBMM Yayınları, Hazırlayanlar: İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Ankara, 2013.

Jaeschke, Gothard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1970.

Karpat, Kemal H., *Osmanlıdan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

Karpat, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2012.

Kocatürk, Utkan, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2007.

Kurtuluşumuz 11 Nisan, Hazırlayan: Mehmet Atilla Maraş vd., Belediye Yayınları, Urfa, 1984.

Mücadehe-i Milliye ve İstiklal Harbi Fotoğraflı Albümü, 1932.

Özçelik, İsmail, *Milli Mücadele Anadolu Basınında Güney Cephesi (Adana, Antep, Maraş, Urfa) 1919-1921*, ATAM yayınları, Ankara, 2005.

Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927*, C.I, TBMM Yayınları.

Özkaya, Yücel vd., *Milli Mücadele*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C.I, Ankara, 2002.

Özkaya, Yücel, *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2007.

Sander, Oral, *İlk Çağlardan 1918'e Siyasi Tarih*, İmge Kitapevi, 27. Baskı, Ankara, 2014.

Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, Cem Yayınevi, 5. Baskı, İstanbul, 1973.

Şahin, İbrahim, "XVI-XVII. yüzyıllarda Urfa'nın Demokratik ve Sosyal Durumuna Dair", GAP Bölgesinde Kültür Varlıklarının Korunması, Yaşatılması ve Tanıtılması Sempozyumu, 1998 Şanlıurfa, Ankara, 2000.

Şerif, Mardin vd., *Osmanlı Mebusan Meclisi Halil Mentеше'nin Anıları*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.

T.G. Fraser, *Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2011.

Tanör, Bülent, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, 15. Baskı, İstanbul, 2006.

Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya*, Milli Eğitim Yayınları, Ankara, 1977.

Tevetoğlu, Fethi, *Atatürk ile Samsun'a Çıkanlar*, Atatürk ve Çevresi Yayınları, İstanbul, 1971.

TBMM Albümü 1920-2010, TBMM Yayınları, C. I 1920-1950, Ankara, 2010.

Toparlı, Recep, *Sivas Kongresi Belgeleri*, Sivas Vilayet Kitaplığı, TBMM Matbaası, Sivas, 2015.

Toparlı, Recep, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Sivas Vilayet Kitaplığı, TBMM Matbaası, Sivas, 2015.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, Hürriyet Vakfı yayınları, İstanbul, 1986.

Turan, Refik, "*İlk Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Girenlerin Özellikleri*", I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu 21-23 Eylül 1987, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1994.

Turan, Şerafettin, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşümler, Kitaplar*, TTK Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1999.

Ülman, A. Haluk, *I. Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş*, İmge Kitapevi, 2. Baskı, İstanbul, 2002.

Yalçın, Durmuş vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C.I., Ankara, 2012.

Yılmaz, Altuğ, *Türk İnkılap Tarihi*, İstanbul, 1985.

Yılmaz, Veli, *I. Dünya Harbinde Türk Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar*, Cem Ofset Matbaası, İstanbul, 1993.

D- MAKALELER:

Alptekin, Coşkun, "Erzurum Kongresi", *Atatürk Devrimleri Enstitü Dergisi*, Erzurum 1978.

Bostancı, Mustafa, "Millî Mücadele'de Erzurum Kongresi ve Kararları". *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2015, S.4. ss.184-203.

Anna Britannica, "Demokrasi" Cilt:7. s.10.

Cumhuriyet Ansiklopedisi, "Mecliste İktidar ve Muhalefet", *Yeni Türkiye Yayınları*, C. I, Editör: Celal Güzel, 1998.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. "TBMM'nin Kuruluşu ve Gelişimi". *İletişim Yayınları*, C.10, İstanbul 1983.

Diyanet İslam Ansiklopedisi; "Bugünkü Şanlıurfa", *TDV İslam Araştırmaları Merkezi*, İstanbul, 2010, C.38.

Diyanet İslam Ansiklopedisi; "Sivas Kongresi", *TDV İslam Araştırmaları Merkezi*, İstanbul, 2010, C.38.

Diyanet İslam Ansiklopedisi; “Şanlıurfa”, *TDV İslam Araştırmaları Merkezi*, İstanbul, 2010, C. 38.

Ekinci, Abdullah, “Urfa ve Çevresinde Türk Akınları (MÖ. VII- MS. XIV. YÜZYIL)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ, 2004, S: 1, C. 14, ss.260-273.

İlyas, Ahmet, “I. ve II. Dönem TBMM'de Siverek ve Urfa Milletvekilleri ile Faaliyetleri”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl: 8, S.XXIII, ss.347-361, Eylül 2015.

Kılıç, Selami, “Mustafa Kemal Atatürk ve Erzurum Kongresi”, *Atatürk Dergisi*, 1997 S. 1, ss. 77-97.

Kılıç, Pelin İskender, “Samsun ve Çevresinde Pontus Çetelerinin Faaliyetleri ve Hükümetin uygulamaları”, *Türkoloji Araştırmaları*, 2011, S. 6/2, ss. 486.

Sürmeli, Serpil, “Samsun Çevresinde Pontus Hareketi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Mayıs 1997, yıl:10, C.5.

Turan, Mustafa, “İstiklal Harbinde Müttefikler Arası Tahkik Heyeti Çalışmaları Raporu ve Tahkikat Neticesi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara 1991, C. II.

Unat, Faik Reşit, “Mustafa Kemal Paşa'ya Dokuzuncu Ordu Kıtaaatı Müfettişi Sıfatıyla Verilen Vazife ve Salahiyetlere Dair Bazı Vesikalar”, *Tarih Vesikaları Dergisi*, C. II., Sayı: 12, Nisan 1943.

Unat, Reşit, “Lozan Barış Antlaşmasının İmzasına Ait Bazı Vesikalar”, *Maarif Matbaası*, Tarih Vesikaları- Ayrı Basım, C.II, No.7, 1942.

Yılmaz, Evren., Süreyya Eroğlu, “Edessa'dan Urfa'ya: Urfa'da Kilise'den Camiye Dönüştürülmüş Yapılar”, *SDÜ Fen Edebiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, Isparta, 2013, S.30.

E-TEZLER:

Özdemir, Ulaş Salih, *Bir Siyasi Kişilik Olarak Urfa Mebusu Mustafa Kemalettin Yetkin (Şeyh Safvet Efendi)*, Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir, 2013.

Şavklı, Cengiz, *Atatürk Dönemi Parlamento Faaliyetleri (1920-1938)*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2011.

Tozluyurt, Meral, *Yahya Kemal Beyatlı'nın Siyasi Portresi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

F-GAZETELER

Resmi Gazete,Başbakanlık Yayınları, S.:18439, 22 Haziran 1984 Cuma.

Resmi Gazete, Başbakanlık Yayınları, S.: 29678, 8 Nisan 2016 Cuma.

G- İNTERNET KAYNAĞI

Türkiye İstatistik Kurumu, "Yıllara Göre İl Nüfusları", Kaynak:
<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2017).

[http:// www.siirparki.com/yahya6.html](http://www.siirparki.com/yahya6.html) (Erişim tarihi 07 Mart 2018)

<https://www.sanliurfa.bel.tr/galeri/38/kale> (Erişim tarihi 19 Şubat 2018)

<https://www.sanliurfa.bel.tr/galeri/37/balikligol> (Erişim tarihi 19 Şubat 2018)

<https://www.sanliurfa.bel.tr/galeri/40/gobeklitepe> (Erişim tarihi 19 Şubat 2018)

<https://www.sanliurfa.bel.tr/galeri/41/ayn-zeliha-golu> (Erişim tarihi 19 Şubat 2018)

<https://www.sanliurfa.bel.tr/galeri/44/harran> (Erişim tarihi 19 Şubat 2018)

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200439.pdf (Erişim tarihi : 22.03.2018)

EKLER

Yahya Kemal Bey (BEYATLI)

TBMM Albümü, TBMM Yayınları, C.I, Ankara, 2010, s.121

EK-1

Ali Fuat Bey (BUCAK)

TBMM Albümü, TBMM Yayınları, C.I, Ankara, 2010, s.121

EK-2

Hüsrev Bey (GEREDE)

TBMM Albümü, TBMM Yayınları, C.I, Ankara, 2010, s. 121

EK-3

Saffet Kemalettin Bey (YETKİN)

TBMM Albümü, TBMM Yayınları, C:I, Ankara, 2010, s.121

EK-4

Dr. Mehmet Refet Bey (TOPÇUOĞLU)

TBMM Albümü, TBMM Yayınları, C.I, Ankara, 2010, s.121

EK-5

Mehmet Refet Bey(ÜLGEN)

TBMM Albümü, TBMM Yayınları, C.I, Ankara, 2010, s.121

EK-6

Numero: 641

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne İkinci devre-i intihâbiyede a'zâ intihâb olunan zevât-ı kirâma mahsûs muhtasar tercüme-i hâl varakasıdır.

Hüviyet

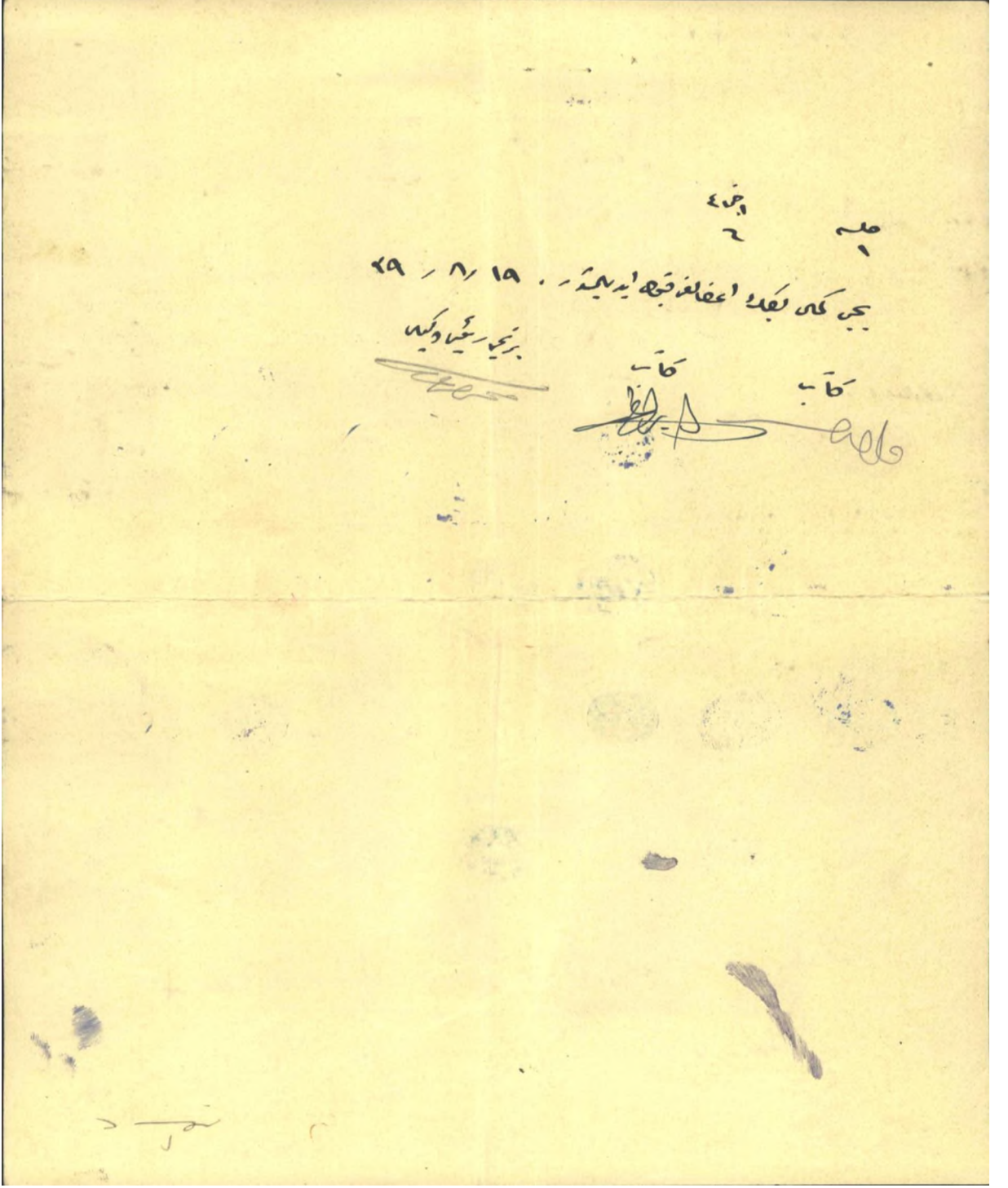
Dâ'ire-i intihâbiyesi	Urfa	İntihâbdan evvel son memuriyeti	İstanbul Dârü'l-fünûnu edebiyat medresesinde Türk edebiyat tarihi müderrisi
İsmi	Yahya Kemal	Memur değilse intihâb-ı evvel son vaz'iyeti	“
Pederinin ismi	İbrahim Naci Bey	Mazbata-i intihâbiye tarihi	Fi 21 Temmuz sene [1]339
Tarih-i tevellüdü	1300	Kaç re'y ile mebûs intihâb olduğu	329
Mahal-i tevellüdü	Üsküb	Mazbatasının meclis heyet-i umûmiyesince tarih-i tasdiki (*)	Altıncı ictimâ'in birinci celsesinde 19/8/[13]39
Mesleği	Dârü'l-fünûn müderrisliği	Meclise tarih-i iltihâkı	Fi 11 Eylül sene [1]339

(*) Muhtasar tercüme-i hâl

1300'de Üsküb'de doğdum. İlk ve orta tahsilimi Üsküb'de, mali tahsilimi Paris'te ulûm-ı siyâsiye mektebinde siyâsiyât-ı resmiyesinde ve mevcut Fârü'l-fünûnunun edebiyat medresesinin ulûm-ı târihiye şubelerinde gördüm. 1328'de memlekete avdet ve Dârü'sş-şafaka tarih ve edebiyat yine mezkûr medresede açılan Türk edebiyatı tarihi) müderrisliğine intihâb edildim. Muntazaman ta'kib ettiğim müderrislik mesleği hâricinde hiçbir memuriyette bulunmadım. Yalnız Ma'arif Nezâretinin teşkil ettiği komisyonlarda a'zâ sıfatıyla çalıştım. İlk defa olarak Anadolu ve Rumeli Müdâfa'a-i Hukûk Cemiyeti'nin nâmzedi olarak Urfa'dan meb'ûs intihâb edildim. Hiçbir vazife-i siyâsiyede bulunmadım.

EK-7

Yahya Kemal (BEYATLI) Seçim Mazbatası

TBMM Arşivi

EK-8(Devamı)

Urfa Sancağı Meb'ûsluğu için icrâ kılınan intihâbda Kemal Beyefendi'nin üç yüz yirmi dokuz re'y ile ihrâz-ı ekseriyet eylediği Heyet-i Teftişiye'den tanzim ve tevdi' olunan fi 21 Temmuz sene [1]339 tarihli mazbata müfâdından anlaşılmasıyla intihâb meb'ûsân kânûnunun elli beşinci maddesi mûcibince keyfiyeti mutazammın işbu mazbata bi't-tanzim Dâhiliye Nezâret-i Celilesine takdim kılındı.

Fi 21 Temmuz sene [1]339

İmzasız	Umûr-ı nafia me'muri Sultani müdürü (imza)	Tahrirat müdürü (imza)
Muhasebeci (imza)	Müftü (imza)	Nâib (imza)
Urfa Mutasarrıfı (imza)	Azâ	Aza (imza)
Aza (imza)	Aza (imza)	Aza (imza)
Aza	Sıhhiye müdürü (imza)	Ziraat memuru (imza)
Heyet-i Teftişiye a'zaları (imza)	(imza)	(imza)
	(imza)	(imza)
Heyet-i teftişiye reisi (imza)		
(imza)	(imza)	(imza)
(imza)	(imza)	

İşbu mazbata encümenimizce tedkik edilerek intihâb vâkı' usûl ve kânûna muvâfik görülmüştür.

Fi 19 Ağustos sene [1]339

Çanakale (imza)	İstanbul (imza)	Niğde (imza)	Burdur (imza)	Mardin (imza)
--------------------	--------------------	-----------------	------------------	------------------

Celse: 1 ictimâ':6

Yahya Kemal Bey'in a'zâlığı kabul edilmiştir.

19/8/[13]39

Kâtib (imza)	Kâtib (imza)	Birinci reis vekili (imza)
-----------------	-----------------	-------------------------------

EK- 8

Urfa Livâsı

Mebus namzedinin ismi	Memuriyet veya sanatı	Tarih ve muhtemel vilâdeti	Nüfusunun muhtemel kaydı	Her kazada aldığı rey miktarı Mecmû'an aldığı rey miktarı		Evvelki devre-i intihâbiyede memurin intihab olup olunmadığı olunmuş ise hangi tarihte intihab olunduğu	Meclis-i mebusan azalığına mâni' intihâb ahvali olup olmadığı ve olduğu takdirde tasrihi	Mülâhazât
Sivrekli Ali Efendi	Zürrâ'dan			Merkez kazası 130 Birecik kazası 61 Suruç kazası 62 Harran kazası 77 Mecmu'an aldığı rey 330		Kânûn-ı evvel sene [1]335	Hiçbir mâni' yoktur.	
Dârü'l-fünûn müderrislerinden Yahya Kemal Bey	Dârü'l-fünûn tarih müderrisi			Merkez kazası 126 Birecik kazası 61 Suruç kazası 65 Harran kazası 77 Mecmu'an aldığı rey 329	1			
Trabzon Mebusu Hüsrev Bey	Erkân-ı Harbiye Binbaşısı			Merkez kazası 120 Birecik kazası 61 Suruç kazası 65 Harran kazası 77 Mecmu'an aldığı rey 330				
Şeyh Safvet Efendi	Sâbık Meclis-i meşâyih reisi			Merkez kazası 114 Birecik kazası 61 Suruç kazası 64 Harran kazası 77		Mart sene [1]330		

				Mecmu'an aldığı rey 316				
Latife Hanım Gazi Mustafa Kemal Paşa				Merkez kazası 24 Birecik kazası Suruç kazası Harran kazası Mecmu'an aldığı rey 24				
Dilâzâde Abdülğani Bey	Balık mühendisi kâ'im-makâmı			Merkez kazası 3 Birecik kazası Suruç kazası 2 Harran kazası Mecmu'an aldığı rey 5				
Müftü Hasan Efendi	Müftü-i Urfa			Merkez kazası 3 Birecik kazası Suruç kazası Harran kazası Mecmu'an aldığı rey 3				
Ali Saib Bey	Sâbık Urfa mebusu			Merkez kazası 3 Birecik kazası Suruç kazası Harran kazası Mecmu'an aldığı rey 3				
Mehmed Refet Efendi	Mardin ceza reis-i sâbıkı			Merkez kazası 1 Birecik kazası Suruç kazası				

				Harran kazası Mecmu'an aldığı rey 1				
Müftüzâde Abdurrahman Efendi	Müdderrisinden			Merkez kazası 1 Birecik kazası Suruç kazası Harran kazası Mecmu'an aldığı rey 1				
Hacı Hüseyin Ağazâde Hasan Ağa	Zürre'dan			Merkez kazası 1 Birecik kazası Suruç kazası Harran kazası Mecmu'an aldığı rey 1				
Hocazâde Hacı Hasan Efendi	Umûr-ı siniden			Merkez kazası 1 Birecik kazası Suruç kazası Harran kazası Mecmu'an aldığı rey 1				

Urfa Sancağı mebusluğu için livâ-i mezkûra mülhak bi'l-cümle kazalarla merkez-i kazasında intihâb mebusan kanûnunun ta'yin ettiği usul ve şerâ'it-i kânûniye dairesinde icrâ kılınan intihâb-ı umûmiye netâyicini mübeyyin sâlifü'z-zikr kazalarla heyet-i teftişiyyelerinden vürûd eden mezâbitte münderic-i ârâ lede't-tasnif nâmzedlerden bâlâda muharrer esâmisi mezkûr zevâtın isimleri hizalarında murakkam mekâdirde re'y ile Urfa Sancağı mebusluğu için ihrâz-ı ekseriyet eyledikleri tahakkuk etmiş olmakla Necak mebusluğuna intihâb olunduklarını mübeyyin işbu mazbata tanzim ve tasdik kılındı.

Fi 19 Eylül sene [1]339

Belediye azası (imza)	Belediye azası (imza)	Belediye azası (imza)	Belediye azası (imza)
Belediye azası (imza)	Belediye azası (imza)	Belediye azası (imza)	Meclis-i idâre azası (imza)
Meclis-i idâre azası (imza)	Meclis-i idâre azası (imza)	Heyet-i teftişîyye ve belediye reisi (imza)	

Emr kılınan intihâbâtta esâmisi bâlâda muharrer zevâtın Urfa Sancağı mebusluğuna intihab edildiği tasdik olunur.

Fi 19 Eylül sene [1]339

[intihâb mebusân kânûnunun elli dördüncü maddesi mücebince]

Sihhiye ve mu'âvenet-i ictimâ'îyye Müdürü (imza)	Ziraat memuru (imza)	Nafia mühendisi	Umûr-ı ma'ârife memur Sultani memuru (imza)
Tahrirât müdürü (imza)	Muhasebeci (imza)	Müftü (imza)	Kadı (imza)
Mutasarrıf-ı liva (imza)			

EK- 8

Numero: 637/16

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne İkinci devre-i intihâbiyede a'zâ intihâb olunan zevat-ı kirâma mahsûs muhtasar tercüme-i hâl varakasıdır.

Hürriyet

Dâ'ire-i intihâbiyesi	Urfa	İntihâbdan evvel son memuriyeti	Yoktur
İsmi	Ali Fuad	Memur değilse intihâb-ı evvel son vaz'iyeti	Zirâ'atle iştigâl
Pederinin ismi	Eyüb Efendi	Mazbata-i intihâbiye tarihi	21 Temmuz 1339
Tarih-i tevellüdü	1292	Kaç re'y ile mebûs intihâb olduğu	330 re'yle
Mahal-i tevellüdü	Siverek	Mazbatasının meclis heyet-i umûmiyesince tarih-i tasdiki (*)	9/9/[13]39 16/1
Mesleği	Çiftçi	Meclise tarih-i iltihâkı	6 Eylül [1]339

(*) Muhtasar tercüme-i hâl

Esâsen Siverek ahalisinden yirmi iki seneden beri Urfa'da tavattun ettim. İbtidâ'i Rüşdi tahsilimi Siverek'te ikmâl eyledim. Teşkilât-ı adliyeden evvel Siverek Mahkemesi a'zâsından bulundum ise de tarihini tesbit etmek şimdilik mümkün değildir. [1]335 senesi devre-i ictimâ'iyesinde Urfa mebûsu sıfatıyla meclis-i millide bulundum. Başka siyâsi vazifelerim yoktur. Da'imi mesleğim zirâ'atle iştigâldir.

Fi 9 Eylül sene [1]339

Urfa Mebusu

Ali Fuad

EK-9

امروز سنجاشی معونتی ایچون اجرا قلنان انتخابده بولورلار. ائندینک چوچورلور ایله احراز اکثریت ایلدیکی هیئت تفتیشیه دن تنظیم و تودیع اولتان سا... مور... تاریخلی مضطه مفادندن اکلانلشمش اولغله انتخاب معونان قانوننک الی بشنجی ماده سی موجینجه کیفیتی متضمن اشبو مضطه بالتظیم داخلی... جلیله سنه تقدیم قلندی سا... مور...

اوروز مشفق	نائب	دئوتور	غیر ایلک سوسی	کرامت	امورنا ضویر ری	ارمنی سرخمشی
سراغنه مئورک قوتلیک سرخمشی	عقیم مئوری ساختام باش	اعضا	اعضا	اعضا	اعضا	اعضا
هیئت تفتیشیه رئیسی						هیئت تفتیشیه اعضای

Ali Fuat (BUCAK) Seçim Mazbatası

TBMM Arşivi

EK-10

Urfa Sancağı Mebusluğu için icrâ kılınan intihâbda Siverekli Ali Efendi'nin üç yüz otuz re'y ile ihrâz-ı ekseriyet eylediği Heyet-i Teftişıyeden tanzim ve tevdi' olunan fi 21 Temmuz sene [1]339 tarihli mazbata müfâdından anlaşılmasıyla intihab meb'ûsân kânûnunun elli beşinci maddesi mücebince keyfiyeti mutazammın işbu mazbata bi't-tanzim Dâhiliye Vekâlet-i Celilesine takdim kılındı.

Fi 21 Temmuz sene [1]339

imzasız	Umûr-ı Nâfi'a müdürü Sultani müdürü (imza)	Tahrirât müdürü (imza)	Muhasebeci (imza)
Müftü (imza)	Nâ'ib (imza)	Urfa mutasarrıfı (imza)	Aza (imza)
Azâ (imza)	Azâ (imza)	Azâ (imza)	Azâ (imza)
Sıhhiye müdürü (imza)	Zirâ'at memuru (imza)		
Heyet-i Teftişıyye A'zâları			
(imza)	(imza)	(imza)	
(imza)	(imza)	(imza)	Heyet-i Teftişıyye Reisi (imza)
		(imza)	(imza)
(imza)	(imza)	(imza)	

EK-10

Numero: 414/II/231

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne İkinci devre-i intihâbiyede a'zâ intihâb olunan devlet-i kirâma mahsûs muhtasar tercüme-i hâl varakasıdır.

Hüviyet

Dâ'ire-i intihâbiyesi	Urfa	İntihâbdan evvel son memuriyeti	
İsmi	Rıdvan Bey oğlu Hüsrev	Memur değilse intihâb-ı evvel son vaz'iyeti	Trabzon Mebûsu
Pederinin ismi	Merhûm Ferik Mehmed Ali Paşa	Mazbata-i intihâbiye tarihi	21 Temmuz sene [1]339
Tarih-i tevellüdü	1301 senevisi	Kaç re'y ile mebûs intihâb olduğu	323
Mahal-i tevellüdü	Edime'nin Karaağaç karyesi	Mazbatasının meclis heyet-i umûmîyesince tarih-i tasdiki (*)	19/8/[13]39 6/1
Mesleği	Erkân-ı Harbiye Binbaşılığına müstafi	Meclise tarih-i iltihâkı	

(*) Muhtasar tercüme-i hâl

[1]324'te Erkân-ı Harbiye Yüzbaşılığına Erkân-ı Harbiye mektebinden neş'et ettim. İki sene üzere ve sıfat-ı selâsede stayer yaptım Adana vak'asında bidâyette bölük kumandanı olarak, bi'l-âhere polis müdiriyeti cemiyetine hizmet ettim. (..) evvel bir müddet Erkân-ı Harbiye-i Umûmîyeye hizmet ettim. (...)Kırıkkilise'deki yedinci fırka Erkân-ı harbi oldum. Harbi bu fırka erkân-ı harbliği yaptım. Harbden sonra birinci kolordu erkân-ı harbiyesine memur oldum. Ba'dehu Atina Sefaretini ateşemiliteri olarak seferberliğe kadar Yunanistan'da siyâsi hizmette bulundum. Harb-ı Umûmî'den bir müddet Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye İstihbârât Şubesi matbû'ât kısmı amirliği yaptım. Ba'dehu üçüncü orduya memur oldum. Mezkûr orduda kolordu Erkân-ı Harbiyesi ordu harekât-ı seferiyesi müdirliğine birinci Kafkas Kolordusu erkân-ı harb (..) bulundum. Ertesi (..) Ruslarla mütârekeye Trabzon'da Kafkas Cumhuriyeti'yle müsâlahaya (Rauf Bey'in rozeti altındaki heyetine) memur edildim. Mütârekede Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin erkân-ı harbiyesinde Anadolu'ya geldim. Erzurum, Sivas kongrelerinde, İstanbul meclisi Trabzon a'zâlığında, Büyük Millet Meclisi Trabzon a'zâlıklarında bulundum. Harekât-ı isnâdiyeme Sivas ve havalisi müfettişliği vazifesi ile memurin (..) a'za eline (..) yirmi gün mahbus kaldım.Bekir Sami Bey heyette Londra Konferansı'na (..) olarak iştirâk ettim.

Urfa Mebûsu

(imza)

EK - 11

اور فہم سنجانی مبعوثانی ایچون اجرا قلنان انتخابہ جس سربرہ افندیکنہ چوینک پراہی ای اہلہ احراز اکثریت ایلدی ہیئت
تفتیشیہ دن تنظیم و تودیع اولتان سا تاریخلی مضبطہ مفادندن اگلا شلمش اولغله انتخاب معوثان قانونک الی بشنجی مادہ سی
موجبنہ کیفیتی متضمن اشبو مضبطہ بالتظیم داخلیہ نظارت جلیہ سنہ تقدیم قلندی سا کور

اور فہم ولیدی	نائب	دفتر دار	محرران مدبری	محرران مدبری	امور قانونی	امور سرخس
محرران مدبری	محرران مدبری	اعضا	اعضا	اعضا	اعضا	اعضا

هیئت تفتیشیہ رئیسی	هیئت تفتیشیہ اعضاء					

کھن سبہ: ۱۸/۱۱/۱۹

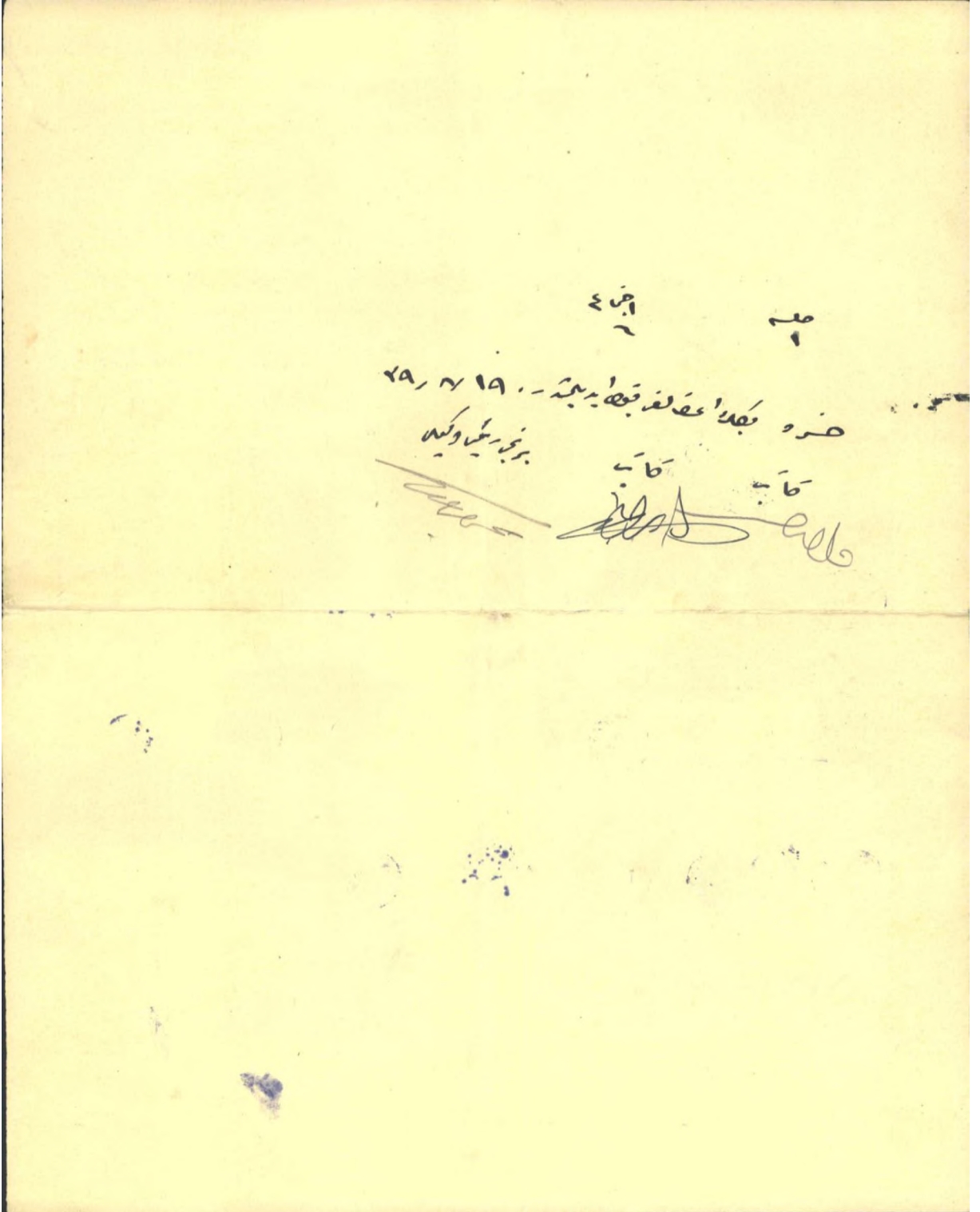
پہ لیلہ انجمنیہ بیلانہ بہ اتنی راتی ایلک راندہ بیلانہ کد لکد

تتبع
بورد
محرران مدبری
محرران مدبری
محرران مدبری

Hüsrev Bey (GEREDE) Seçim Mazbatası

TBMM Arşivi

EK-12

Hüsrev Bey(GEREDE) Seçim Mazbatası

TBMM Arşivi

EK-12(Devamı)

Urfa Sancağı Meb'ûsluğu için icrâ kılınan intihâbda Hüsrev Beyefendi'nin üç yüz yirmi üç re'y ile ihrâz-ı ekseriyet eylediği Heyet-i Teftişîye'den tanzim ve tevdi' olunan fi 21 Temmuz sene [1]339 tarihli mazbata müfâdından anlaşılmasıyla intihâb meb'ûsân kânûnunun elli beşinci maddesi mücebince keyfiyeti mutazammın işbu mazbata bi't-tanzim Dâhiliye Nezâret-i Celilesine takdim kılındı.

Fi 21 Temmuz sene [1]339

Nafi'a Mühendisi Gelmemişti.	Umûr-ı kanuniye memuru Sultani müdiri (imza)	Tahrirat müdürü Müftü (imza)	Muhasebeci (imza)
Müftü (imza)	Nâib (imza)	Urfa mutasarrıfı Osman	Aza
Aza (imza)	Aza	Aza (imza)	Aza (imza)
Sıhhiye Müdürü (imza)	Zirâ'at Memuru (imza)		
Heyet-i Teftişîye A'zâları			
(imza)	(imza)	(imza)	
(imza)	(imza)	Heyet-i Teftişîye Reisi (imza)	
	(imza)	(imza)	(imza)
(imza)	(imza)		

İkinci şubeye 19/8/[13]39

İşbu mazbata encümenimizce bi't-tedkik intihâb vâkı' usûl ve kânûna muvâfık görülmüştür.

Fi 19 Ağustos sene [1]339

İstanbul (imza)	Niğde (imza)	Burdur Hüseyin Baki	
Çanakkale (imza)			

Celse: 1 İctimâ': 6

Hüsrev Bey'in a'zâlığı kabul edilmiştir. 19/8/[13]39

Kâtib (imza)	Kâtib (imza)	Birinci reis vekili (imza)
-----------------	-----------------	-------------------------------

EK-12

Urfa Livâsı

Meb'ûs nâmzedlerinin ismi	Memurin veya sanatı	Tarih ve mahall-i avdeti	Nüfusun mahall-i kaydı	
Siverekli Ali Efendi	Zürrâ'dan			
Dârü'l-fünûn müderrislerinden Yahya Kemal Bey	Dârü'l-fünûn târih mu'allimi			
Trabzon Meb'ûsu Hüsrev Bey	Erkân-ı Harbiye Binbaşısı			
Şeyh Safvet Efendi	Sâbık meclis-i meşâyih reisi			
Latife Hanım Gazi Mustafa Kemal Paşa				
Mollazâde Abdülgani Bey	Sâbık Behsini kâ'im-makâmı			
Müftü Hasan Efendi	Müftü-i Urfa			
Ali Saib Bey	Sâbık Urfa meb'ûsu			
Mehmed Rauf Efendi	Mardin cezaisi sabıka			
Müftüzâde Abdurrahman Efendi	Müderrisinden			
Hacı Hüseyin Ağazâde Hasan Ağa	Zürrâ'dan			
Hocazâde Hacı Hasan Efendi	Müderrisinden			

Her kazadan aldığı re'y miktarı

Merkez kazası	Birecik kazası	Suruç kazası	Turuk kazası	Mecmû'an aldığı re'y miktarı	Evvelki devre-i intihâbiyelerde (..) intihâb olunup olunmadığı ise hangi tarihten itibaren olunduğu
130	61	62	77	330	Kânûn-ı evvel sene [1]335
126	61	65	77	329	
120	61	65	77	323	Mart sene [1]330
24				24	
3		2		5	
3				3	
3				3	
1		1		3	
1				1	
1				1	
1				1	

EK-12

Meclis-i Meb'ûsân a'zâhına intihâbına mâni' ahvâli bulunup bulunmadığı ve bulunduğu takdirde tasrihi	Mülâhazât
Hiçbir mâni' yoktur	
Hiçbir mâni' yoktur	
Hiçbir mâni' yoktur	
Hiçbir mâni' yoktur	
Hiçbir mâni' yoktur	
Hiçbir mâni' yoktur	
Hiçbir mâni' yoktur	
Hiçbir mâni' yoktur	
Hiçbir mâni' yoktur	
Hiçbir mâni' yoktur	
Hiçbir mâni' yoktur	
Hiçbir mâni' yoktur	
Hiçbir mâni' yoktur	

Urfa Sancağı Mebusluğu için livâ-i mezkûra mülhak bi'l-cümle kazalarla merkez kazasında intihâb mebûsan kanununun ta'yin ettiği için ve şerâ'it-i kânuniye dairesinde icrâ kılınan intihâb-ı umûmi tarihinde sâlifü'z-zikr kazalarla heyet-i teftişiyelerinden vürûd eden mezâbitte münderice-i ara lede't-tasnif nâmzedlerden bâlâda esâmisi mezkûr zevâtın isimleri hizalarında murakkam makâdirde re'y ile Urfa Sancağı Mebusluğu için ihrâz-ı ekseriyet eyledikleri tahakkuk etmiş olmakla sancak mebusluğuna intihâb olunduklarını mübeyyin işbu mazbata tanzim ve tasdik kılındı.

Fi 19 Eylül sene [1]339

Belediye a'zâsı (imza)	Belediye a'zâsı (imza)	Belediye a'zâsı (imza)	Belediye a'zâsı
Belediye a'zâsı (imza)	Belediye a'zâsı (imza)	Meclis-i idâre a'zâsı (imza)	Meclis-i idâre a'zâsı (imza)
Meclis-i idâre a'zâsı (imza)	Heyet-i teftişiyeye ve belediye reisi (imza)		

Emir kılınan intihâbâtta esâmisi bâlâda muharrer zevâtın Urfa Sancağı Mebusluğuna intihâb edildiği tasdik olunur.

Fi 19 Eylül sene [1]339

[İntihâb meb'ûsân kânûnunun elli dördüncü maddesi mücebince]

Sihhiye ve Mu'avenet-i İctimâ'iyeye Müdürü (imza)	Ziraat Memuru (imza)	Nafia mühendisi
Umûr-ı M'ârifet Memur Sultani müdürü (imza)	Tahrirat müdürü (imza)	Muhasebeci (imza)
Müftü (imza)	Kadı (imza)	Mutasarrıf-ı livâ (imza)

Numero: 640/179

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne İkinci devre-i intihâbiyede a'zâ intihâb olunan zevât-ı kirâma mahsûs muhtasar tercüme-i hâl varakasıdır.

Hüviyet

Dâ'ire-i intihâbiyesi	Urfa	İntihâbdan evvel son memuriyeti	
İsmi	Şeyh Safvet	Memur değilse intihâb-ı evvel son vaz'iyeti	Urfa'da Hulusi dergah-ı şerifinde meşbehât ve tedris meguliyetleri
Pederinin ismi	Şeyh Abdülkadir Efendi	Mazbata-i intihâbiye tarihi	Fi 21 Temmuz sene [1]339
Tarih-i tevellüdü	1282	Kaç re'y ile mebûs intihâb olduğu	316 re'y ile
Mahal-i tevellüdü	Urfa	Mazbatasının meclis heyet-i umûmiyesince tarih-i tasdiki (*)	12'nci ictimâ'ın birinci celsesi Fi 12 Ağustos sene [1]339
Mesleği	İlmiyeden	Meclise tarih-i iltihâkı	11 Ağustos sene [1]339

(*) Muhtasar tercüme-i hâl

Resmi tercüme-i hâl cüzdanında mufassalan mukayyed bulunduğu üzere Kahire şehrinin camiyü'l-lazherende (?) tahsil-i ulûm ile iştigâl etmiş ve ulûm-ı ileyh ve aliyye nesih ma'rûfesini ba'de'l-ikmâl icâzetname almış idim Urfa'da tedris ve i'dadi mektebinde ta'lim ile meşgul iken i'lan-ı meşrutiyetin birinci, ikinci, üçüncü devrelerinde Urfa mebusu idim. Üçüncü devrede de merhum Musa Kazım Efendi'nin zaman-ı müşeyyihinde müceddeden teşkil edilen meclis-i meşâyid riyâsetine ta'yin edilmekle meb'ûsluktan isti'fâ eylemişim. Mütâreke'den sonra Ferid'in şeyhü'l-islâmı Sabri Hoca'nın makâm-ı müşeyyihine tasallutu hengâmesinde fi 9 Mart sene [1]335 tarihinde meclis-i meşâyih riyâsetinden azl olundum. Mu'ahharan Ali Rıza Paşa kabinesinde makâm-ı müşeyyihine gelen Haydarizâde İbrahim Efendi zamanında fi 12 Teşrin-i sâni sene [1]335 tarihinde tedkik-i musahif-i şerife ve mü'ellifât-ı şer'iyye meclisi riyâsetine ta'yin edildim. Sabri Hoca'nın ikinci defa makama tasallutunda meclis-i mezkûr riyâsetinden dahi 20 Eylül sene [1]336 tarihinde azl olundum. Mütâ'âkıben Şeyhü'l-islâm Nuri Efendi zamanında fi 27 Teşrin-i evvel sene [1]336 tarihinde memuriyet-i sâbıkama tekrar avdet eyledim. 23 Temmuz sene [1]338 tarihinde mülgâ dârü'l-mahkemetü'l-İslamiye a'zâlığına naklen ta'yin edilmiş ve 31 Temmuz sene [1]338 tarihinde mecburi me'zûniyeti sevk olunmuş idim. Hâkimiyet-i milliye idâre-i meşrû'asının ikinci devre-i intihâbiyesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi a'zâlığına intihâb olununcaya kadar

EK-13

Urfa'da Halveti dergâh-ı şerifinde vezâ'if-i diniye ve milliyenin ifâsıyla iştigâl etmekte idim. E'âzîm-i ricâl-i ümmetin hayisından himem-i âliyyeleriyle hürriyet ve istiklâlin hissiyat-ı cedidesine mazhar buyurulan vatan ve milletin daima sa'âdetine bütün rüfekâ ve kirâm ile beraber çalışmak ve milletimizi beyne'l-milel bütün manasıyla birinci derecede görmek vezâ'if ve netayic-i aliyyesine hüsni muvaffakiyeti eltâf-ı rabbaniyeden niyâz eylerim.

Fi 15 Ağustos sene [1]339

Urfa Meb'ûsu

Safvet

EK-13

اورق سنجافی مبعوثانی ایچون اجرا قلنان انتخابدیشغ صفور ایفده افندینک ایچون اورق ایله احراز اکثریت ایلدیکی هیئت
تفتیشیه دن تنظیم وتودیع اولنان سار مورق تاریخلی مضبطه مفادندن اکلشلمش اولمغه انتخاب مبعوثان قانونک الی بشنجی ماده سی
موجینجه کیفیق متضمن اشبو مضبطه بالتظیم داخلیه نظارت جلیله سنه قدیم قلندی سار مورق

اورق سنجافی	نائب	صفور ایفده	تورک ایستوی	کیشیک	اهور یا ققم مددی	ارمن سرخصه سی
						
زراعت و تجارت	صنعت و معادن	اعضا	اعضا	اعضا	اعضا	اعضا
						
هیئت تفتیشیه رئیسی						هیئت تفتیشیه اعضا
						
						

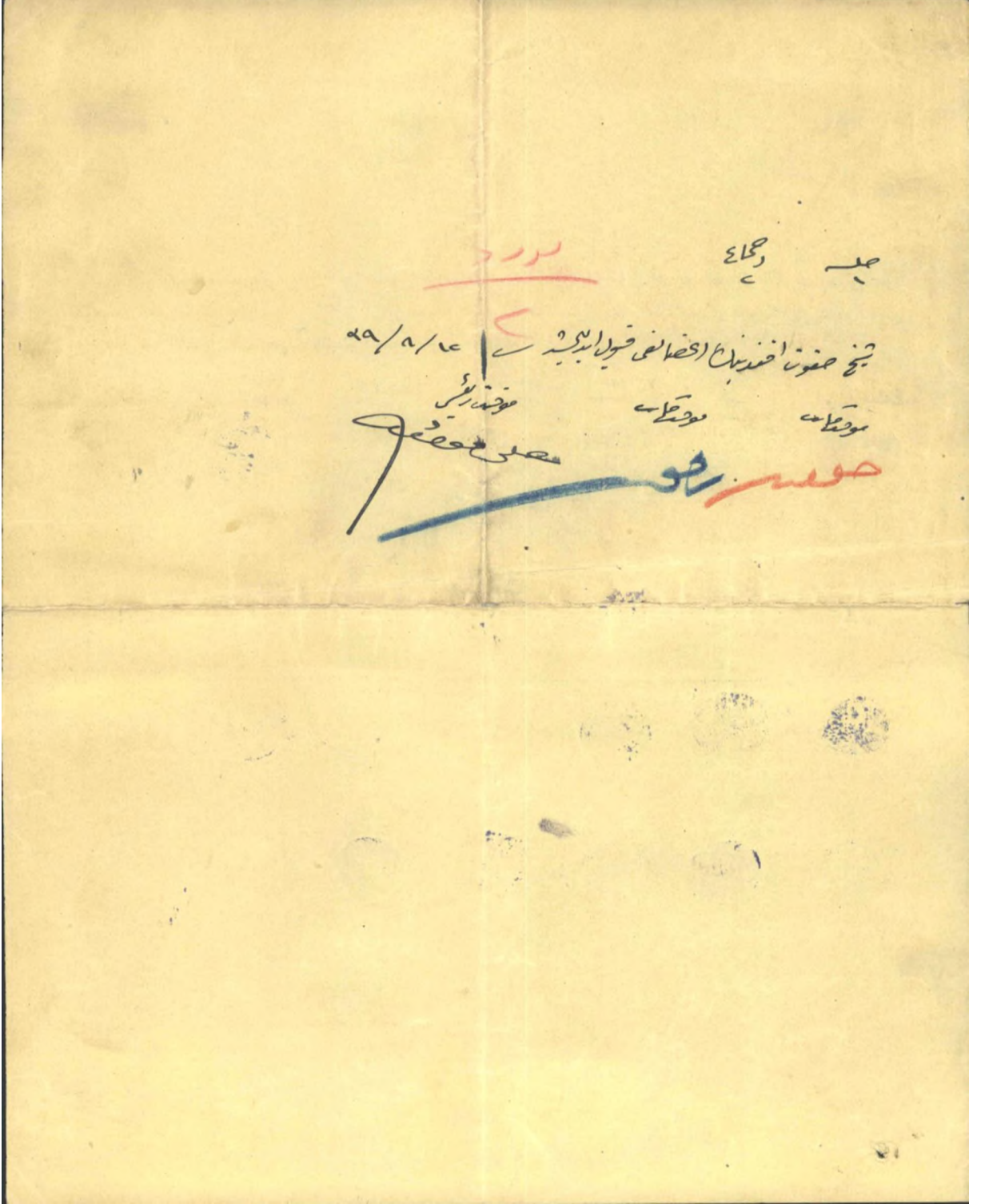
عند التفتیه اسر تفتیشیه تفتیشیه قوتونه موانه اولدین رکنی صحت انبیلان
سیرتد نانی برده بولارین اصلا سیدینه تصدیق قلندن
ایکجه بیسی

تفتیشیه
رئیس
اعضا

Saffet Kemalettin (YETKİN) Seçim Mazbatası

TBMM Arşivi

EK-14

Saffet Kemalettin (YETKİN) Seçim Mazbatası

TBMM Arşivi

Ek-14 (Devamı)

Urfa sancağı mebusluğu için icrâ kılınan intihâbda Şeyh Safvet Efendi'nin üç yüz on altı re'y ile ihrâz-ı ekseriyet eylediği Heyet-i Teftişiye'den tanzim ve tevdi' olunan fi 21 Temmuz sene [1]339 tarihli mazbata müfâdından anlaşılmasıyla intihâb mebusan kânûnunun elli beşinci maddesi mücebince keyfiyeti mutazammın işbu mazbata bi't-tanzim Dâhiliye Nezâret-i Celilesine takdim kılındı.

Fi 21 Temmuz sene [1]339

imzasız	Umûr-ı nafia müdürü Sultani müdürü (imza)	Tahrirat müdürü (imza)
Muhasebeci (imza)	Müftü (imza)	Nâib (imza)
Urfa Mutasarrıfı (imza)	Azâ	Aza (imza)
Aza (imza)	Aza (imza)	Aza (imza)
Aza	Sihhiye müdürü (imza)	Ziraat memuru (imza)
Heyet-i Teftişiye a'zaları (imza)	(imza)	(imza)
	(imza)	(imza)
Heyet-i teftişiye reisi (imza)		
(imza)	(imza)	(imza)
(imza)	(imza)	

İnde't-tedkik işbu mazbatanın ta'rifât-ı kânûniyeye muvâfık olduğu ve Şeyh Safvet Efendi'nin de mebusluğa münafi bir hali bulunmadığı anlaşıldığından tasdik kılındı.

Fi 11 Ağustos sene [1]339

(imza)	Karahisar Ali	Aza İstanbul (imza)	Müsteşar Şükrü Kaya	Kâtib (imza)
İkinci şube reisi				

Celse: 1 ictimâ': 2

Numero: 2

Şeyh Safvet Efendi'nin a'zâlığı kabul edilmiştir.

Fi 12/8/[13]39

Kumandan (imza)	Kumandan (imza)	Tevkif reisi (imza)
--------------------	--------------------	------------------------

EK-14

Urfa Livâsı

Mebus namzedinin ismi	Memuriyet veya sanatı	Tarih ve muhtemel vilâdeti	Nüfusunun muhtemel kaydı	Her kazada aldığı rey miktarı Mecmû'an aldığı rey miktarı		Evvelki devre-i intihâbiyede memurin intihab olunup olunmadığı olup olmadığı ise hangi tarihte intihab olduğu	Meclis-i mebusan azalığına mâni' intihâb ahvali olup olmadığı ve olduğu takdirde tasrihi	Mülâhazât
Sivrekli Ali Efendi	Zürrâ'dan			Merkez kazası 130 Birecik kazası 61 Suruç kazası 62 Harran kazası 77 Mecmu'an aldığı rey 330		Kânûn-ı evvel sene [1]335	Hiçbir mâni' yoktur.	
Dârü'l-fünûn müderrislerinden Yahya Kemal Bey	DDârü'l-fünûn tarih müderrisi			Merkez kazası 126 Birecik kazası 61 Suruç kazası 65 Harran kazası 77 Mecmu'an aldığı rey 329	1			
Trabzon Mebusu Hüsrev Bey	Erkân-ı Harbiye Binbaşı			Merkez kazası 120 Birecik kazası 61 Suruç kazası 65 Harran kazası 77 Mecmu'an aldığı rey 330				
Şeyh Safvet Efendi	Sâbık Meclis-i meşâyih reisi			Merkez kazası 114 Birecik kazası 61 Suruç kazası 64 Harran		Mart sene [1]330		

				kazası 77 Mecmu'an aldığı rey 316				
Latife Hanım Gazi Mustafa Kemal Paşa				Merkez kazası 24 Birecik kazası Suruç kazası Harran kazası Mecmu'an aldığı rey 24				
Dilâzâde Abdülgani Bey	Balık mühendisi kâ'im-makâmı			Merkez kazası 3 Birecik kazası Suruç kazası 2 Harran kazası Mecmu'an aldığı rey 5				
Müftü Efendi	Hasan Müftü-i Urfa			Merkez kazası 3 Birecik kazası Suruç kazası Harran kazası Mecmu'an aldığı rey 3				
Ali Saib Bey	Sâbık mebusu	Urfa		Merkez kazası 3 Birecik kazası Suruç kazası Harran kazası Mecmu'an aldığı rey 3				
Mehmed Efendi	Refet Mardin ceza reis-i sâbıkı			Merkez kazası 1 Birecik kazası Suruç				

				kazası Harran kazası Mecmu'an aldığı rey 1				
Müftüzâde Abdurrahman Efendi	Müdderrisinden			Merkez kazası 1 Birecik kazası Suruç kazası Harran kazası Mecmu'an aldığı rey 1				
Hacı Hüseyin Ağazâde Hasan Ağa	Zürre'dan			Merkez kazası 1 Birecik kazası Suruç kazası Harran kazası Mecmu'an aldığı rey 1				
Hocazâde Hacı Hasan Efendi	Umûr-ı siniden			Merkez kazası 1 Birecik kazası Suruç kazası Harran kazası Mecmu'an aldığı rey 1				

Urfa Sancağı mebusluğu için livâ-i mezkûra mülhak bi'l-cümle kazalarla merkez-i kazasında intihâb mebusan kanûnunun ta'yin ettiği usul ve şerâ'it-i kânûniye dairesinde icrâ kılınan intihâb-ı umûmiye netâyicini mübeyyin sâlifü'z-zikr kazalarla heyet-i tefişiyyelerinden vürûd eden mezâbitte münderic-i ârâ lede't-tasnif nâmzedlerden bâlâda muharrer esâmisi mezkûr zevâtın isimleri hizalarında murakkam mekâdirde re'y ile Urfa Sancağı mebusluğu için ihrâz-ı ekseriyet eyledikleri tahakkuk etmiş olmakla Necak mebusluğuna intihâb olunduklarını mübeyyin işbu mazbata tanzim ve tasdik kılındı.

Fi 19 Eylül sene [1]339

Belediye azası (imza)	Belediye azası (imza)	Belediye azası (imza)	Belediye azası (imza)
Belediye azası (imza)	Belediye azası (imza)	Belediye azası (imza)	Meclis-i idâre azası (imza)
Meclis-i idâre azası (imza)	Meclis-i idâre azası (imza)	Heyet-i teftişîyye ve belediye reisi (imza)	

Emir kılınan intihâbâtta esâmisi bâlâda muharrer zevâtın Urfa Sancağı mebusluğuna intihab edildiği tasdik olunur.

Fi 19 Eylül sene [1]339

[intihâb mebusân kânûnunun elli dördüncü maddesi mücebince]

Sihhiye ve mu'âvenet-i ictimâ'îyye Müdürü (imza)	Ziraat memuru (imza)	Nafia mühendisi	Umûr-ı ma'ârife memur Sultani memuru (imza)
Tahrirât müdürü (imza)	Muhasebeci (imza)	Müftü (imza)	Kadı (imza)
Mutasarrıf-ı liva (imza)			

EK-14

Numero: 638

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne İkinci devre-i intihâbiyede a'zâ intihâb olunan zevât-ı kirâma mahsûs muhtasar tercüme-i hâl varakasıdır.

Hüviyet

Dâ'ire-i intihâbiyesi	Urfa	İntihâbdan evvel son memuriyeti	Cebel-i Bereket vâli-i esbaki
İsmi	Mehmed Refet	Memur değilse intihâb-ı evvel son vaz'iyeti	
Pederinin ismi	Hasan	Mazbata-i intihâbiye tarihi	21/12/[1]926
Tarih-i tevellüdü	Rumi 1288 Hicri 1289	Kaç re'y ile mebûs intihâb olunduğu	0
Mahal-i tevellüdü	Hezargrad	Mazbatasının meclis heyet-i umûmiyesince tarih-i tasdiki (*)	15/1/[1]927 İctima' 34 Celse 1
Mesleği	Tabib	Meclise tarih-i iltihâkı	10 Kânûn-ı sâni sene [1]927

(*) Muhtasar tercüme-i hâl

Tercüme-i hâlim Dâhiliye Vekâletinde müsta'celdir. Sicill numerosu 1247/122'dir. Mekteb-i tıbbiye-i askeriyede ikmâl-i tahsil ederek 7 Kânûn-ı evvel [1]313 tarih ve 1679 numarolu diplomayı aldım. Mekteb-i tıbbiyeden yüzbaşılıkla neş'eti müte'âkib İzmir askeri hastanesine ta'yin edildim. 13 Kânûn-ı evvel [1]317'de Avrupa'ya firar ettim. Devr-i meşrûtiyete kadar Tunus'tan (...) iştigâl ederek te'mini ma'îşetdaniyem. (...) Türkiye'ye avdet ettim. 3 Ağustos [1]326'da Trablusgarp'ta Talhut kazası kâ'im-makâmılığına ta'yin edildim. Trablusgarp'ın işgalinden sonra İstanbul'a avdet ettim. 14 Şubat [1]328 tarihinde Basra Vilâyeti dâhilinde Kurna kazası kâ'im-makâmılığına ta'yin edildim. Burada iken Harb-i Umûmi baş gösterdi. Kurna'nın sukûtu üzerine ve Sovyet erkânıyla birlikte Ammare'ye gittim. 21 Mayıs [1]331 tarihinde Ammare'nin de sukûtu ile taht-ı esârette kalıp 10 Haziran [1]331 tarihinde firaren Köt ile Bade'ye (...) azimetle bağda ve kralı ve kumandanı tarafından ale'l-garb kâ'im-makâmılığına i'zâm edildim. Ale'l-garb kazasının da sukutu üzerine Bağdat'a azimet edip 13 Ağustos [1]331 tarihinden 11 Ağustos sene [1]333 tarihine kadar Hilal-i Ahmer hastaneleri sertabâbetinde bulundum. 30 Temmuz [1]332'de Haznin kazası kâ'im-makâmılığına ve (...) tahliyesi üzerine me'zûnen İstanbul'a gelerek 18 Temmuz [1]333 tarihinde Mihaliççik kazası ka'im-makâmılığına ta'yin edildim. Burada iken hareket-i milliyeye başladı. Ahaliden topladığım 70-80 nefer müsellağ süvari ile Eskişehir civarına ondan Ali Fuad Paşa'ya iltihâk ettim. 1 Nisan [1]336'da Sivrihisar Kazası kâ'im-makâmılığına 9 Ağustos [1]336'da Isparta ve 23 Haziran [1]333'te Maraş Mutasarrıflığına ta'yin edildim. Maraş'ta 13 Eylül sene [1]338 tarihinde Cebel-i Bereket Mutasarrıflığına naklen ta'yin edildim. Gaye-i Eylül [1]338'de buradan infikâk ettim ve bu tarihte son tebâbetle istinâd ettim. Harekât-ı milliyeye iştirâkım hakkındaki Başvekâlet vesikası sureti merbûttur.

EK-15

Urfa Vilâyeti

Mebus namzedinin ismi	Memuriyet veya sanatı	Tarih ve muhtemel vilâdeti	Nüfusunun muhtemel kaydı	Her kazada aldığı rey miktarı	Mecmû'an aldığı rey miktarı	Evvelki devre-i intihâbiyede memurin intihab olunup olunmadığı olunmuş ise hangi tarihte intihab olduğu	Meclis-i mebusan azalığma mâni' intihâb ahvali olup olmadığı ve olduğu takdirde tasrihi	Mülâhazât
Refet Beyefendi	Esbak Cebel-i Bereket valisi			Merkez kazası 86	440		Hiçbir mâni' yoktur.	
Yaylak kazasının asuman karyesinden Abdülkadir Efendizâde Hüseyin Efendi	Zürrâ'dan			Birecik 63	1			
				Suruç 35				
				Siverek 106				
				Viranşehir 44				
				Yaylak 36				
				Harran 56				
				Hilvan 14				
				Yaylak 1				

Urfa Vilâyeti münhal mebusluğu için vilâyete mülhak bi'l-umûm kazalarla merkez-i kazasında intihâb mebusân kânûnunun ta'yin ettiği usûl ve şerâ'it-i kânûniye dâiresinde icrâ kılınan intihâbât-ı umûmiye netâyici mübeyyin sâlifü'z-zikr kazalar heyet-i teftişiyelerinden vürûd eden mezâbitte münderic-i arâ lede't-tasnif nâmzed Cebel-i Bereket vâli-i esbakı Refet Beyefendi'nin dört yüz kırk va'adü'l-kâdir Efendizâde Hüseyin Efendi'nin bir rey aldıkları anlaşılmiş olmakla Refet Beyefendi'nin ekseriyet-ârâ ile vilâyet mebûsluğuna intihâb olduğuna dair işbu mazbatamız tanzim kılındı.

21 Kânûn-ı evvel [1]926

EK-16

Azâ (imza)	Azâ (imza)	Azâ (imza)
Azâ (imza)	Azâ (imza)	Azâ (imza)
Heyet-i tefîşiyye ve belediye reisi (imza)		

İcrâ kılınan intihâbâtta Cebel-i Bereket vâli-i esbakı Refet Beyefendi'nin dört yüz kırk re'yle Urfa vilâyeti mebusluğuna intihâb edildiği hepimizce tasdik olunur.

Fi 21 minhu

Zira'at memur-ı umûmiliği (imza)	Sihhiye müdürü (imza)	Ma'ârif müdürü (imza)
Tahrirât müdürü (imza)	Muhasebeci (imza)	Urfa Valisi (imza)

EK- 16

Numero: 639Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne İkinci devre-i intihâbiyede a'zâ intihâb olunan zevât-ı kirâma mahsûs muhtasar tercüme-i hâl varakasıdır.

Hüviyet

Dâ'ire-i intihâbiyesi	Urfa	İntihâbdan evvel son memuriyeti	Ma'ârif Vekâleti ilk tedrisât müdür-i umûmisi
İsmi	Mehmed Refet	Memur değilse intihâb-ı evvel son vaz'iyeti	
Pederinin ismi	Eyüb	Mazbata-i intihâbiye tarihi	17/12/[13]40
Tarih-i tevellüdü	[1]304	Kaç re'y ile mebûs intihâb olunduğu	327
Mahal-i tevellüdü	Urfa	Mazbatasının meclis heyet-i umûmîyesince tarih-i tasdiki (*)	17/1/[13]41 36/1
Mesleği		Meclise tarih-i iltihâkı	11 Kânûn-ı sâni sene [1]341

(*) Muhtasar tercüme-i hâl

Tahsilim: İbtidâ'i rüşdi ve beş senelik i'dâdi tahsilimi Urfa'da yaptım. Tali tahsilini İstanbul'da (..) i'dâdisinde ikmal eyledim. Fi 15 Temmuz sene [1]318 ve fi 15 Eylül sene [1]323 tarihli iki kıt'a ale'l-alâ şehâdetnâme aldım. Dârü'l-mu'allimin-i âliye fenn şubesini ikmal ettim. Dârü'l-fünûn riyâziye şubesinden Doktor imtihanları neticesinde ru'us ile çıktım. Dârü'l-mu'allimin-i aliyyeden fi 21 Nisan sene [1]325 tarihli tasdiknâme Dârü'l-fünûndan fi 19 Teşrin-i evvel sene [1]327 tarihli (ru'us) aldım. Maliye mekteb-i âlisinden de fi 22 Teşrin-i evvel sene [1]329 tarihli şehâdetnâme vardır.Eserlerim: Matbû' olarak üç cild yeni usûlde muharrer ilm-i hesâb ile bir cild hesap nazarı ve riyâziye eğlenceleri, dini müsamiyeler vardır. Der-dest-i tab' muhtelif mevzû' üzerine sekiz cild eserim vardır. Bulduğum vazifeler: 6 Teşrin-i evvel sene [1]335'den fi 7 Kânûn-ı evvel sene [1]329 tarihine kadar İstanbul'da zira'at bankası idâre-i merkeziyesi muhâsebe ve memuriye şubelerinde; fi 25 Kânûn-ı evvel sene [1]329'dan fi 23 Teşrin-i sâni sene [1]331 tarihine kadar Şam Sultanisi devre-i sâniye-i riyâziye mu'allimliğinde ve fi 24 Teşrin-i sâni sene [1]331'den fi 14 Teşrin-i sâni sene [1]333 tarihine kadar yine Şam Sultanisi müdür-i sani ve riyâziye mu'allimliğinde ve 14 Teşrin-i sâni sene [1]333'den gâye-i nisan sene [13]35 tarihine kadar yine Şam Sultanisi müdür-i evvelin ve mu'allimlikte; 30 Nisan sene [1]325'ten fi 22 Ağustos sene [1]336 tarihine kadar Balıkesiri Sultanisi müdürlüğünde sandırgı ve Burhaniye kâ'im-makâm vekâletlerinde fi 12 Mart sene [1]337'den fi 9 Temmuz sene [1]337 tarihine kadar Aksaray ma'ârif müdürlüğünde ve 10 Temmuz sene [1]337'den fi 15 Nisan sene [13]37 tarihine kadar Adana ma'ârif müdürlüğünde fi 4 Mayıs sene [13]38'den fi 12 Kânûn-ı sâni sene [1]341 tarihine kadar ma'ârif vekâleti ilk tedrisât müdür-i umûmiliğinde buldum. Bulduğum vazifelerimde hüsn-i hizmetim olduğuna dair mazbata ve takdirnâmeler vardır.

Urfa Meb'ûsu

(imza)

EK-17

Her kazadan aldığı re'y miktarı

Mebûs namzedinin resmi	Memuriyet veya sanatı	Tarih ve mahall-i avdeti	Nüfus a kaydı	Merkez-i memuriyeti	Birecik kazası	Suruç kazası	Turuk kazası	Mecmû'ı olduğu re'y miktarı	Evvelki devre-i imtihanlarda mebusluğa intihab olup olunmadığı ve hangi tarihte intihab olduğu	Meclis-i Mebusân a'zâhına mâni' ahvâli bulunup bulunmadığı ve bulunduğu takdirde mülâhazât tasrihi
Urfalı Refet Beyefendi	Ma'ârif Vekâleti ilk tedrisât müdir-i umûmisi	Urfa	Urfa	141	55	59	72	327	Olanmamıştır.	Mâni' ahvâli yoktur.
İşradî aşiret reisi Casim Ağa	Zürrâ'	Suruç	Suruç	7				7		
Birecikli Ali Rıza Bey	Diyarbakır mıntıkası Ma'ârif Müfettişi	Birecik	Birecik		2			2		
Urfalı Midhat Ömer Bey	Komisyoncu	Urfa	Urfa	1				1		

Hüsrev Bey'den inhilâl eden Urfa Vilâyeti mebusluğu için vilâyet-i mahzura mülhak bi'l-cümle kazalarla merkez-i vilâyette intihâb meb'ûsân kânûnunun ta'yin ettiği usul ve şerâ'it-i kânûniye dair kazalar heyet-i teftişiyelerinden vürûd eden mezâbitte münderic-i ârâ lede't-tasnif nâmzedlerden bâlâda esâmisi muharrer zevâtın isimleri hizalarında merkûm makâdirde re'y olduğu cihetle vilâyet mebusluğuna intihâb olduğunu mübeyyin işbu mazbata bi't-tanzim mûmâ ileyh Refet Bey yedine i'tâ kılındı.

Fi 18 Kânûn-ı evvel sene [1]340

Heyet-i teftişiyeye azası

(imzalar)

EK-18

Heyet-i teftiŝiyye ve belediye reisi

İcrâ kılınan intihâbda işbu mazbata sahibi olan Refet Beyefendi'nin [1]327 re'y ile Urfa Vilâyeti mebusluğuna intihâb edildiği tasdik olunur.

Fi 17 Kânûn-ı evvel sene [1]340

Aza (imza)	Aza (imza)	Aza (imza)	Aza (imza)
Sihhiye müdürü (imza)	Ziraat memuru (imza)	Nafia mühendisi (imza)	Maarif müdürü Tahrirat müdürü (imza)
Muhasebeci (imza)	Müftü (imza)	Vali (imza)	

EK-18

Tamim
733

Ankara: 16 Teşrinisani 340

Bilumum Teşkilâta

Kongre makamına kaim olan Meclisteki Fırka Grubu heyeti umumiyesinin 10 Teşrinisani 340 tarihli içtimaında müttehaz kararlarla hakimiyeti milliyeyi istihsal ve Cumhuriyeti idareyi tesis ve ilân eden Fırkamız isminin "Cumhuriyet Halk Fırkası" namına inkilâp ve nizamnâmemizde berveçhi zir mevaddın tezyil kılındığını tamimen teblig eder ve takdimi ihtiramat eylerim efendim .

Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibi
Umumisi
Tekfürdağ Mebusu
M.Cemil

- 1.-İstizah Fırka kararıyle Fırkada cereyan eder.
- 2.-İstizahın Meclise intikali ancak Fırka kararıyle vukubulur.
- 3.-Fırka kararı olmadan sual istizaha kalbedilemez.
- 4.-Fırkanın esasat ve mukarreratı aleyhinde Fırka âzası beyanat ve neşriyatta bulunamaz. Mahrem tutulması lâzımgelen Fırka müzakeratı Fırkaca tahtı karara alınır.

"Divanı Haysiyet "

- 1.-Cumhuriyet Halk Fırkası Grubunu teşkil eden zevat arasında tahaddüs edecek hususî ihtilâfatı rüyet etmek üzere bir Divanı Haysiyet teşkil olunacaktır.
- 2.-Divanı Haysiyet Grup heyeti umumiyesince Grup âzası meyanında intihap edilecek yedi zattan tereküp eder.
- 3.-Divanı Haysiyet asgarî beş âza ile içtima eder ve adedinin ekseriyeti mutlakasiyle karar verir.
- 4.-Divanı Haysiyetin reisi kendi aralarında ekseriyeti mutlaka ve rey hakkı ile intihap olunur.

490 01

BCA,490-1-0-0 / 1-1-1 Halk Fırkası adının Cumhuriyet Halk Fırkası olarak değiştirilmesi

EK-19

5.-Divanı Haysiyet birinci maddede muharrer vazifeyi ya âzanın müracaatı üzerine veyahut göreceği lüzuma binaen bizzat vaz'ı yed etmek suretiyle rüyet eder. Grup Reisi dahi bu mahiyette bir meseleyi Divanı Haysiyete tevdi edebilir.

6.-Divanı Haysiyetin kararları ait olduğu Divan Reisi tarafından tahriren tebliğ ve kararın bir sureti berayı malûmat Fırka Grubu Riyasetine takdim olunur.

7.-Tebliğ tarihinden itibaren üç gün zarfında itiraz vukubulmazsa karar kesbi kat'iyet eder, tarafeynce kabul edilmeleri arz olunur. Fırka Riyasetine tahriren ve esbabı mucibeli olarak takdim edilir. İtirazname Reis tarafından Fırka Grubu heyeti umumiyesine on gün zarfında arzedilir. Heyeti umumiyeye tarafeyn isma olunduktan ve âzadan biri lehde birialeyhte olmak üzere iki zata söz verildikten sonra reye vaz olunur. Grup heyeti umumiyesinin ekseriyetle vereceği karar herkes için sureti kat'iyede muta olur.

87 inci maddenin tadili

Madde 87 - Fırka Grubu heyeti idaresinin intihabı senede bir tecdit olunur. Sene başı Teşrinisani aydır. Aynı zatın tekrar intihabı caizdir.

16 Teşrinisani 340

490 01

2

BCA,490-1-0-0 / 1-1-1 Halk Fırkası adının Cumhuriyet Halk Fırkası olarak değiştirilmesi

EK-19 (Devamı)

Umumi Heyeti İdare

722

Dahiliye Vekâletine

Tezkere

11. Teşrinisani. 340 tarih ve 183 numaralı tezkereye
zeyildir:

Kongre makamına kaim olan Meclisdeki Fırka grubu
Heyeti Umumiyesinin 10. Teşrinisani. 340 tarihli içtimalında
müttehaz kararlarla nizamnameye tezyil kılınan mevadda merbut
Cumhuriyet Halk Fırkası nizamnamesinde ilâveten gösterilmiş
olmakla cemiyetler kanununa tevfikân arzı keyfiyet eyler ,
taksimi tazimat ederim efendim.

12. Teşrinisani

M. Cemil

490	01								
-----	----	--	--	--	--	--	--	--	--

BCA,490-1-0-0 / 1-1-1 Halk Fırkası adının Cumhuriyet Halk Fırkası olarak
değiştirilmesi

EK-19 (Devamı)

Ankara: 11 Teşrinisani 340

CUMHURİYET
HALK FIRKASI REİSİ
UMUMİLİĞİ

Bilurum Teşkilâta
Dahiliye Vekâletine

Kongre Mekanına kaim olan Meclisdeki Fırka Grubu
Heyeti Umumiyesinin 10 teşrinisani 340 tarihli iktimanda Hakimiyeti
Milliyeyi istihsal ve Cumhuriyeti idareyi tesis ve ilân eden
Fırkasızın isminin (Cumhuriyet Halk Fırkası) nazına inkilâbına
müttefikane karar verildiğini tebliğ ederim.

Bu hususun mahallî hükümetlerine bir beyannâme
ile iblâğı da lâzımdır efendim.

CUMHURİYET HALK FIRKASI
Reisi Umumi Vekili
İsmet

Yazıldı
11 Teşrinisani 340

490	01								
-----	----	--	--	--	--	--	--	--	--

BCA,490-1-0-0 / 1-1-1 Halk Fırkası adının Cumhuriyet Halk Fırkası olarak
değiştirilmesi

EK-19 (Devamı)

MONDROS MÜTAREKENAMESİ ¹

(30 Ekim 1918)

İNGİLİZLERİN İLK
TEKLİFLERİ

METN-i KAT'i

İngiltere hükûmetinin müttetikleriyle bilitilâf Selâhiyet-tar kıldığı İngiltere hükûmeti Bahr-i Siyah Donanması Başkumandanı Ferik Amiral Arthur Calthorpe hazretleri ile hükûmet-i Seniye Canibinden haziz-i salâhiyet Bahriye Nâzırı devletlû Rauf Beyefendi hazretleri, Hariciye Müsteşarı Utufetlû Reşat Hikmet Beyefendi hazretleri, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Kaymakamlarından Sadullah Beyefendi arasında kararlaştırılıp akdolunan mütareke şeraiti :

Aynen

Madde 1 — Bahr-i Siyah'a mürur için Çanakkale ve Bahr-i Siyah Boğazlarının küşadı ve Bahr-i Siyah'a mürurun temini Çanakkale ve Bahr-i Siyah istihkâmatının müttetikler tarafından işgali.

Aynen

Madde 2 — Osmanlı sularındaki bilecümle torpil tarlaları ile torpido ve kovan mevazii ve mavani-i saire mevakii gös-

¹ Bu metin Âli Türkgeldi'nin (Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi, Ankara 1948) adlı eserinden aynen alınmıştır s. 69.

Mondros Mütarekesi Metni

Nihat Erim, Devletler Arası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, C. I, Ankara, 1953

EK-20

Aynen

terilecek ve bunları taramak veya refetmek için talep vukuunda muavenet edilecektir.

Madde 3 — Karadeniz'de mevcut torpil mevkiileri hakkındaki malûmat-ı mevcude ita edilecektir.

Aynen

Madde 4 — İtilâf hükûmatına mensup üsera-yı harbiye ile Ermeni üsera ve mevkufini İstanbul'da cemedilecek ve bilâkaydü şart itilâf hükûmetlerine teslim olunacaktır.

Madde 5 — Hudutların muhafazası ve asayiş-i dahilinin idamesi için lüzum görülecek askerden maadasının derhal terhisi (miktarı bilâhare itilâf hükûmeti tarafından tekarrür ettirilecektir).

Madde 5 — Hudutların muhafazası ve asayiş-i dahilinin idamesi için lüzum görülecek kuva-yı askeriyeden maadasının derhal terhisi (işbu kuva-yı askeriyenin mikdar ve vaziyetleri itilâf hükûmeti tarafından Devlet-i Aliye ile müzakere edildikten sonra tekarrür ettirilecektir).

Madde 6 — Osmanlı kara sularında veya Osmanlı kuvvetleri tarafından işgal edilen sularda bulunan kâffe-i sefain-i harbiye teslim ve işbu sūfünü harbiye gösterilecek liman veya limanlarda enterne edilecektir.

Madde 6 — Osmanlı kara sularında zabıta ve buna mümasil hususat için istihdam edilecek sefain-i sagire müstesna olmak üzere Osmanlı sularında veya Devlet-i Aliye tarafından işgal edilen sularda bulunan kâffe-i sefain-i harbiye teslim olunup gösterilecek Osmanlı liman veya limanlarında mevkuf bulundurulacaktır.

Madde 7 — Mühim sevkulceyş nokatı itilâf kuvvetleri tarafından işgal edilecektir.

Madde 7 — Müttetikler emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi sev-

EK-20 (Devamı)

Madde 8 — Elyevm Osmanlı işgali altında bulunan kâffe liman ve demir mahallerinden itilâfa mensup sefain tarafından istifade edilmesi ve itilâfla hal-i harpte bulunanlara karşı mesdut bulundurulması.

Madde 9 — İstanbul'un itilâf kuva-yı bahriyesi üs-sü bahri olarak ve Osmanlı limanlarında bulunan teknil tersanelerin tamirâtı teshil için istimali.

Aynen

Madde 11 — İran'ın şimal-i garbi kısmında ve Maveraya-yı Kafkasya'daki Kuva-yı Osmaniye'nin derhal kabl harp hudut dahiline celbi.

Madde 12 — Telsiz telgraf ve kabloların itilâf memurları tarafından idaresi.

kulceyi noktasını işgal hakkını haiz olacaklardır.

Madde 8 — Elyevm Osmanlı işgali altında bulunan bilcümle liman ve demir mahallerinden itilâf sefaini tarafından istifade edilmesi ve itilâfla hal-i harpte bulunanlara karşı mesdut bulundurulması. Sûfünü Osmaniyede ticaret ve ordunun terhisi hususlarında şerait-i mümasileden istifade edeceklerdir.

Madde 9 — İtilâfiyun Osmanlı tersane ve limanlarındaki umum sefain tamirâtı ve sair-i teshiliyesini istimal edeceklerdir.

Madde 10 — Toros tünellerinin müttefikler tarafından taafından işgali

Madde 11 — İran'ın şimali garbi kısmındaki kuva-yı Osmaniye'nin derhal harpten evvelki hudut gerisine celbi hususunda evvelce ita edilen emir icra edilecektir. Maveraya-yı Kafkas'ın evvelce Kuva-yı Osmaniye tarafından kısmen tahliyesi emredildiğinden kısmı mütebakisi müttefikler tarafından vaziyet-i mahalliye tetkik edilerek talep olunursa tahliye edilecektir.

Madde 12 — Hükümet muhaberâtı müstesna olmak üzere telsiz ve telgraf ve kabloların itilâf memurları tarafından muhakabesi.

EK-20 (Devamı)

Aynen

Madde 14 — Kömür, mayi mahrukat ve bahri levazımın Türkiye menabiinden mübayaası için teshilât ibrazı.

Madde 15 — Kâffe-i hutut-i hadidiyenin itilâf murakabe zabitlerinin idaresine tevdiî Mavera-yı Kafkas'da elyevm Osmanlı idaresinde bulunan hutut-i hadidiye de dahildir ve bunlar serbest ve tam olarak itilâf memurininin emrine verilecektir. Bu maddeye Bakü ve Batum'un itilâf kuvvetleri tarafından işgali de dahildir.

Madde 16 — Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de, Kilikya'da, Irak'da bulunan kuvvetlerin en yakın itilâf kumandanı veya Arap mümessiline teslimi.

Madde 13 — Bahri, askeri ve ticari mevad ve malzemenin men-i tahribi.

Madde 14 — Memleketin ihtiyacı tatmin olunduktan sonra mütebaki kömür mahrukat ve bahri levazımın Türkiye menabiinden mübayaası için teshilât ibrazı (mevad-dı mezkûrenin hiç biri ihraç olunmayacaktır).

Madde 15 — Bilcümle hutut-i hadidiyeye itilâf murakabe zabitleri memur edilecektir. Bunlar meyanında elyevm hükümet-i Osmaniye'nin tahtı murakabesinde bulunan Mavera-yı Kafkas hutut-i hadidiyesi aksamı dahildir, işbu Kafkas hutut-i serbest ve tam olarak itilâf memurlarının tahtı idaresine vazedilecektir. Ahalinin ihtiyacının tatmini nazarı dikkate alınacaktır. İşbu maddede Batum'un işgali dahildir. Hükümet-i Osmaniye Bakü'nün işgaline muteriz bulunmayacaktır.

Madde 16 — Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de, ve Irak'da bulunan muhafız kıtaat en yakın itilâf kumandanına teslim olunacaktır ve Kilikya'daki kuvvetlerin intizamı muhafaza için muktezi miktarından maadası beşinci maddedeki şeraite tevfiқан tekkarrür ettirilecek veçhile geri çekilecektir.

EK-20(Devamı)

Madde 17 — Trablus'da Bingazi'de bulunan Osmanlı zabitlerinin en yakın İtalyan garnizonuna teslimi.

Madde 18 — Trablus ve Bingazi'de Mısırata da dahil olduğu halde, işgal edilen limanların en yakın itilâf garnizonuna teslimi.

Madde 19 — Alman, Avusturya bahri, berrî ve sivil memurin ve tebeasının en yakın İngiliz ve müttefikleri kumandanlarına teslimi.

Madde 20 — Kuva-yı Osmaniye'nin vazülceysi teçhizat, silâh, cephan ve nakliyesi hakkında ita edilecek evamire muvafakat olunması.

Madde 21 — Erzak ve lezazımın itilâf zabitleri tarafından mürakabesi.

Madde 22 — Osmanlı üsra-yı harbiyesi itilâf kuvvetleri nezdinde muhafaza edilecektir.

Madde 17 — Trablus'da ve Bingazi'de bulunan Osmanlı zabitleri en yakın İtalyan muhafaza kıtaatına teslim olacaktır. Hükûmet-i Osmaniye teslim emrine itaat etmedikleri takdirde muhaberat ve muavenetini katetmeği taahhüt eyler.

Madde 18 — Mısırata da dahil olduğu halde Trablus ve Bingazi'de işgal edilen limanların en yakın itilâf muhafaza kıtaatına teslimi.

Madde 19 — Alman, Avusturya bahri, berrî ve sivil memurin ve tebeasının bir ay zarfında ve uzak mahallerde bulunanların bir aydan sonra mümkün olan en kısa zamanda Memâlik-i Osmaniye'yi terketmeleri.

Madde 20 — Beşinci maddede mucibince terhis edilecek kuva-yı Osmaniye'ye ait teçhizat, esliha, cephan ve vesait-i nakliyenin tarz-ı istimaline dair ita edilecek talimata riayet olunacaktır.

Madde 21 — Müteliflerin menafîini sıyanet için iaşe nezareti nezdinde itilâf mümessilleri merbut bulunacak ve kendilerine bu babda lüzum görülecek kâffe-i malûmat ita edilecektir.

Madde 22 — Osmanlı üsra-yı harbiyesi itilâf devletleri nezdinde muhafaza edilecektir.

EK-20(Devamı)

Madde 23 — Hükûmet-i Osmaniye'nin Merkezî Hükûmetlerle kat-ı münasebete mecburiyeti.

Madde 24 — (A) Ermeni vilâyat-ı sittede iğtişâş zuhurunda mezkûr vilâyetlerin itilâf kuvvetleri tarafından işgali hakkının mahfuziyeti.

(B) Yedinci, onuncu ve onbeşinci maddelere ilâveten Sis, Haçin, Zeytun ve Ayn-tap'ın işgali.

Sivil üsera-yı harbiye ile esna-yı askeriye haricinde olanların tahliyesi nazar-ı dikkate alınacaktır.

Madde 23 — Hükûmet-i Osmaniye Merkezî Hükûmetlerle bilcümle münasebatı katedecektir.

Madde 24 — Vilâyat-ı sitede iğtişâş zuhurunda mezkûr vilâyetlerin herhangi bir kısmının işgali hakkını itilâf devletleri muhafaza ederler.

Madde 25 — Müttefiklerle Hükûmet-i Osmaniye arasında muhasemat 1918 senesi teşrinievvelinin otuz birinci günü vassati saat-i mahalli ile vakt-i zuhurda tatil edilecektir.

İngiltere Hükûmet-i Kıraliyesi sefain-i harbiyesinden Limni'de Moudros limanında lengerendaz Agamemnon zırhlısında 1918 senesi teşrinievvelinin otuzuncu günü nüshateyn olarak imza edilmiştir.

Arthur Calthorpe
Hüseyin Rauf
Rechad Hikmet
Saddullah.

EK-20(Devamı)

Birinci Millet Meclisinin içtihar günü

Mücadehe-i Milliye ve İstiklal Harbi Fotoğrafi Albümü, TBMM Kütüphanesi, 1932

EK-21

Birinci Millet Meclisinde müzakere

Mücadehe-i Milliye ve İstiklal Harbi Fotoğraflı Albümü, TBMM Kütüphanesi, 1932

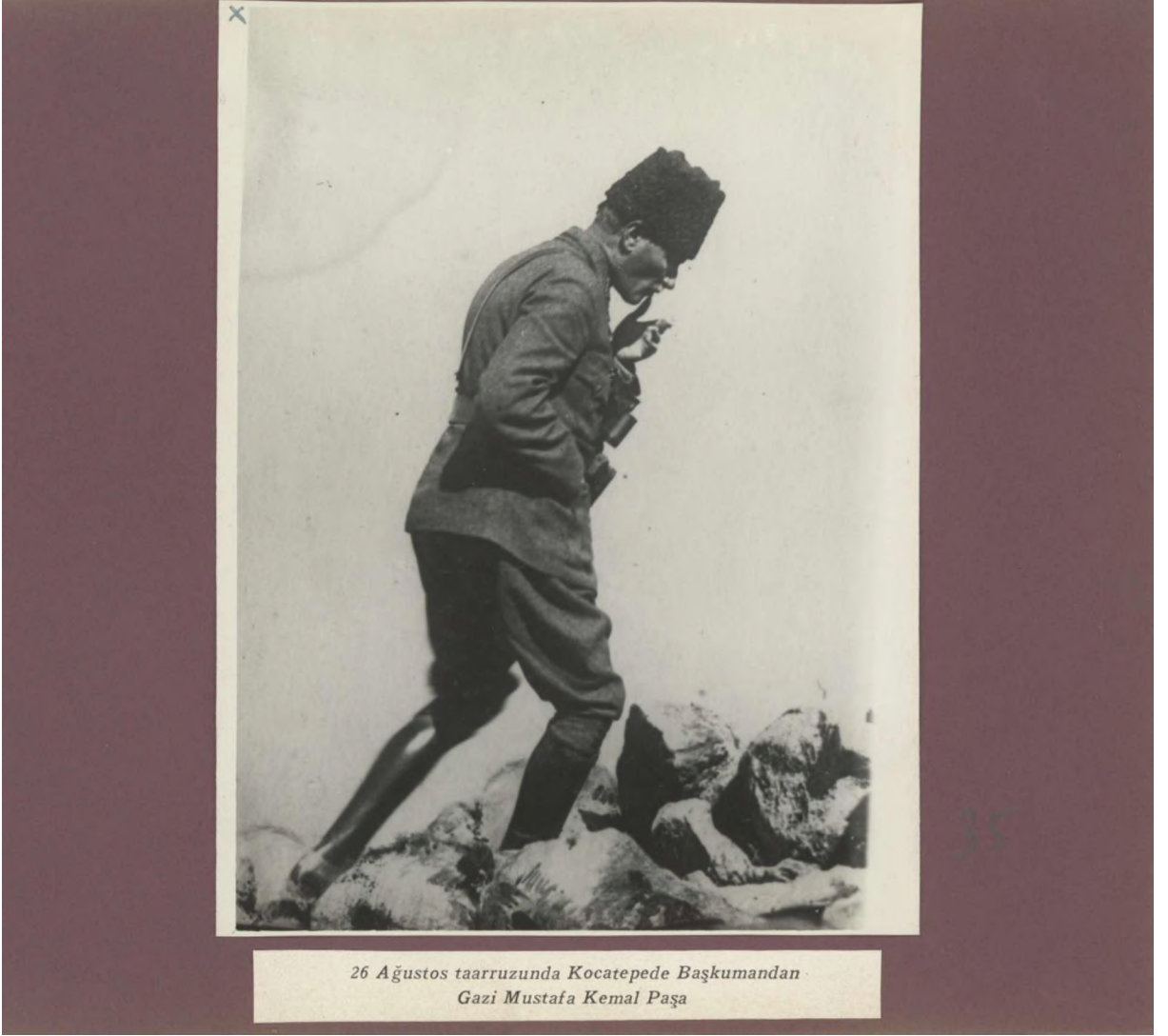
EK-22

Milli mücadelede Eğirdir gölünde askerî nakliyat

Mücadeheî Milliye ve İstiklal Harbî Fotoğrafi Albümü, TBMM Kütüphanesi, 1932

EK-23

Mücadehe-i Milliye ve İstiklal Harbi Fotoğrafi Albümü, TBMM Kütüphanesi, 1932

EK-25

Şanlıurfa Balıklıgöl

<https://www.sanliurfa.bel.tr/galeri/37/balikligol>

EK-26

Dünyanın İlk Üniversitesi

Şanlıurfa/Harran

<https://www.sanliurfa.bel.tr/galeri/44/harran>

EK-27

Şanlıurfa Aynzeliha Gölü

<https://www.sanlıurfa.bel.tr/galeri/41/ayn-zeliha-golu>

EK-28

Şanlıurfa Kalesi

<https://www.sanliurfa.bel.tr/galeri/38/kale>

EK-29

Şanlıurfa Göbeklitepe

<https://www.sanlıurfa.bel.tr/galeri/40/gobeklitepe>

EK-30

